

**PO STOPÁCH
GREGORA
FRANTIŠKA
BERZEVICZYHO
Z VEĽKEJ LOMNICE**

PO STOPÁCH GREGORA FRANTIŠKA BERZEVICZYHO Z VEĽKEJ LOMNICE

Miroslava Lazniová a kol.

Zborník z kolokvia vo Veľkej Lomnici 22. a 23. júna 2023
Pri príležitosti 260. výročia narodenia G. F. Berzeviczyho

Podakovanie patrí všetkým, ktorí sa podieľali na príprave tohto zborníka, ako aj nadšencom, ktorí sa osobne zúčastnili kolokvia vo Veľkej Lomnici a prejavili tak záujem o tému Berzeviczyovcov a ich duchovného odkazu na Spiši. Aj vďaka Vám toto kultúrne dedičstvo môže ďalej napredovať a rozvíjať sa.

Menovite:

- Tomáš Bujna
- František Ujlaki
- Etelka Berzeviczyová
- Lukáš Lisý
- Tomáš Janura
- Michaela Haviarová
- Július Horváth
- Tomáš Bajus
- Marek Gylányi
- Samuel Bruss
- Barbora Chovancová
- Zuzana Orolínová
- Vladimír Labuda
- Ján Endrődi
- Anton Kornaj
- František Kornaj
- Roman Porubän
- Ladislav Kaboš
- Darina Smržová
- Zuzana Kollárová
- Patrik Kunec
- Tomáš Krištofóry
- Hotel International Veľká Lomnica
- Translata spol. s. r. o.
- Rímskokatolícky farský úrad vo Veľkej Lomnici
- Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. v Kežmarku
- a ďalší.

ĎAKUJEME!

Vydavateľ	Obec Veľká Lomnica, 2024
© Zostavovateľka	PhDr. Miroslava Lazníová
© Autori príspevkov	Mgr. Peter Duda, Ing. Etelka Berzeviczy, František Ujlaki, PhDr. Miroslava Lazníová, Prof. Julius Horváth, PhD., Mgr. Michaela Haviarová, PhD., Mgr. Tomáš Janura, PhD., Mgr. Lukáš Lisý, Mgr. akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna
Recenzenti 2. a 3. časti	PhDr. Zuzana Kollárová, Mgr. Patrik Kunec, PhD., Mgr. Tomáš Krištofóry
© Grafická úprava	Mgr. akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna
Obálka	Historická fotografia obce Veľká Lomnica
Jazykové korektúry	Mgr. Barbora Chovancová
Maďarský preklad	Ing. Zuzana Orolínová
Tlač	Popradská tlačiareň, vydavateľstvo, s. r. o.
Náklad	Ako elektronickú publikáciu vydala Obec Veľká Lomnica, Veľká Lomnica 2024
ISBN	978-80-570-6597-5

Obsah

7	Úvod	• Veľká Lomnica včera, dnes a zajtra (Peter Duda)
13	1. časť: Z rodinných spomienok a výskumov	
15		• „SORORI SUE.” Adelheid (? – 1209), prvá dvorná dáma kráľovnej Gertrúdy, predchodkyňa rodu Berzeviczyovcov (Etelka Berzeviczyová)
25		• Arpád Berzeviczy (*1831 – †1877) – rodák z Veľkej Lomnice, zakladateľ užskej vetvy rodu (František Ujlaki)
33	2. časť: Z diela Gregora Berzeviczyho	
35		• Návrhy Gregora Berzeviczyho na zlepšenie životných podmienok sedliakov a uhorského hospodárstva prostredníctvom využívania rašeliny (Miroslava Lazniová)
51		• Ekonomické názory Gregora F. Berzeviczyho (Július Horváth)
65		• Priblíženie Berzeviczyho diela O obchode a výrobe v Uhorsku – výber z kompletného prekladu, dobové súvislosti a načrtnutie bádateľských možností (Tomáš F. Bajus)
85	3. časť: Fragments z minulosti	
87		• Kaštieľ (s. č. 503) a kúria (s. č. 314) vo Veľkej Lomnici v rukách Gregora (I.) Berzeviczyho (resp. Gregora Františka Berzeviczyho) (Tomáš Janura – Michaela Haviarová)
99		• Hrobka Berzeviczyovcov na starom cintoríne vo Veľkej Lomnici – Staré odpovede, nové otázky (Lukáš Lisý)
111		• Hrobka rodu Berzeviczyovcov – genealogické aspekty (Marek Gilányi)
125	4. časť: Vízia budúcnosti	
127		• Návrh novej hrobky rodiny Berzeviczyovcov na cintoríne vo Veľkej Lomnici (Tomáš Bujna)
145	Záver	
		• Správa z kolokvia Gregor František Berzeviczy – osvietenec z Veľkej Lomnice, 22. a 23. jún 2023 (Miroslava Lazniová)

Venované Berzeviczyovcom

- ich predkom i potomkom -

*a všetkým tým, ktorí sa usilujú o zachovanie ich hmotného
aj duchovného odkazu pre budúcnosť.*

Úvod

Veľká Lomnica včera, dnes a zajtra

Peter Duda

Sú ľudia, ktorí sa pozerajú na svet úplne inou optikou než ostatní. Vidia to, o čom iní nedokážu ani len snívať. Každá doba potrebuje svojich osvietenov. Vizionárov svojej doby. Dnes však chceme vzdať úctu a hold jednému človeku, ktorého výsledky práce, celoživotného bádania a poznania boli základom a odrazovým mostíkom pre generácie našich predkov, pre nás a pevne verím, že i pre našich nasledovníkov.

Génus loci Veľkej Lomnice, tohto malebného kúta pod majestátnymi Vysokými Tatrami, bol magnetom, ktorý vždy priťahoval Berzeviczyho späť z jeho ciest a misií. Je zaujímavé vnímať opakovanie istých súvislostí v čase, keďže podobné životné situácie sme mnohí zažili, alebo zažívame i dnes. Sú veci, ktoré napriek vysokej miere inteligencie a racionality nedokážeme pochopiť, jednoducho sa dejú.

Prvá oficiálna písomná zmienka o obci sa datuje k roku 1257, avšak archeologické nálezy sídel na katastrálnom území Veľkej Lomnice pochádzajú z praveku. Vo svojej histórii sa obyvatelia Veľkej Lomnice museli vysporiadať s množstvom živelných udalostí, neúrodou, morom, svetovými vojnami, ale i napriek nepriazni dokázali vždy povstať a posunúť úroveň obce, aj svojho bytia ešte o stupienok vyššie. Na mape z roku 1813 sú zachytené tri mlyny, viac než desiatka kúrií a množstvo hospodárskych objektov, čo svedčí o tom, že Veľká Lomnica bola už v tom čase významným centrom poľnohospodárskej prvovýroby.

Svoj najväčší rozvoj zaznamenala obec Veľká Lomnica po druhej svetovej vojne. Pôvodné nemecké obyvateľstvo muselo obec opustiť, dedinu osídlili noví obyvatelia. Vznikom významných poľnohospodárskych podnikov sa postupne začali budovať hospodárske dvory. Z pohľadu zamestnanosti vnikali nové pracovné miesta nielen pre robotnícke povolania v rastlinnej a živočíšnej výrobe, ale i laborantov a odborný i vedecký personál na úrovni šľachtenia zemiakov. Vznik nových pracovných miest na seba viazal požiadavku budovania občianskej vybavenosti a infraštruktúry. Tak sa od 60. rokov 20. storočia rozrastá Veľká Lomnica o komplexnú bytovú výstavbu, materskú školu, základnú školu, predajne potravín, dva hotely, areál pre ubytovanie poľnohospodárskych brigádnikov, kino a postupne sa z obce stáva stredisková obec pod Tatrami. Všeobecný rozvoj obce v tej dobe prispel aj k bohatému kultúrnemu, spoločenskému a športovému vyžitiu.

Na prelome 70. a 80. rokov dochádza k plošnej plynofikácii obce a v tomto období sa obec stáva jednou z prvých plošne plynofikovaných dedín v Popradskom okrese. Rozvoj cestovného ruchu a športovej infraštruktúry vo Vysokých Tatrách, no najmä vynikajúca geografická poloha obce vytvorili predpoklady pre úspešné etablovanie i tohto odvetvia hospodárstva v obci. Už v tomto období začali Veľkolomničania „podnikať“ a poskytovali vo svojich príbytkoch, najmä počas letných prázdnin, ubytovanie v súkromí. Práve s rozvojom cestovného ruchu vo Vysokých Tatrách silnie i tlak na ďalší rozvoj obce v podobe výstavby rodinných domov a bytových domov. Do obce prichádzajú nové rodiny, ktoré sú späté so službami v cestovnom ruchu vo Vysokých Tatrách. Nové rodinné domy sú už budované s cieľom poskytovať rekreačné služby.

Zmena spoločenských pomerov začiatkom 90. rokov 20. storočia znamenala pre Veľkú Lomnicu významnú premenu jej hospodárskeho zamerania, úpadok poľnohospodárskej prvovýroby, no zároveň nové príležitosti pre podnikanie. Dochádzalo k atomizácii bývalých hospodárskych dvorov, v ktorých sa etablovali stavebné a obchodné spoločnosti a stavebníctvo zaznamenávalo boom.

Z pohľadu nedávnej minulosti je na mieste povedať, že úplne novú dynamiku rozvoja obce priniesol začiatok milénia. V tomto období dochádzalo k významným zmenám vo vlastníckej štruktúre pôdy, pozemkov, čo je základným faktorom investičného rozvoju Veľkej Lomnice. Je neodškriepiteľné, že impulzom pre tak masový rozvoj výstavby v obci bolo vybudova-

---

nie golfového rezortu, ktorý na seba viaže výstavbu nových rezidenčných štvrtí, ale i objektov občianskej vybavenosti. Veľká Lomnica sa tak stáva atraktívnym cieľovým miestom pre rôzne investičné skupiny, menších investorov, ale i bežné obyvateľstvo.

Podľa známeho „šťastie praje pripraveným“ musela na tieto zmeny reagovať i samospráva prípravou strategických rozvojových dokumentov najmä nového územného plánu. S hrdosťou dnes môžem z tohto miesta povedať, že i napriek niekoľkým turbulentnejším obdobiam, ale hlavne prirodzeným evolučným vývojovým etapám, sa nám podarilo v samospráve dať dokopy ľudí, ktorým záleží na každodennom živote občanov, na riešení ich problémov, no predovšetkým ľudí, ktorí túžia dynamicky rozvíjať obec na moderné, bezpečné sídlo, kde ľudia radi žijú, pracujú, oddychujú, kam sa návštevníci radi vracajú a s ktorým ich spájajú len pozitívne zážitky a spomienky. So svojím počtom 5300 obyvateľov patrí Veľká Lomnica medzi najväčšie obce podtatranského regiónu, a tak je naším záväzkom vytvoriť im vhodné príležitosti pre svoju odbornú, ale i osobnú realizáciu.

Je pred nami ešte veľa výziev. Rovnako ako Gregor František Berzeviczy sa pohybujeme po svete s otvorenými očami, nasávame nové vedomosti a poznatky a tie sa snažíme implementovať do bežného života Veľkej Lomnice.

Dovoľte mi predostrieť Vám niekoľko našich vízií do najbližších rokov. Tou asi najvýznamnejšou je dostať Veľkú Lomnicu na mapu kúpeľných miest a destinácií cestovného ruchu. Má na to všetky predpoklady, keďže v bezprostrednej blízkosti golfového ihriska sa nachádza geotermálny vrt. Úžitok tohto vrtu vnímame nielen z pohľadu kúpeľníctva, ale som presvedčený, že dnešná moderná doba plná inovácií pozná už odpovede na otázku, ako tento vrt využiť i ako obnoviteľný zdroj energie ešte efektívnejšie, napriek skutočnosti, že už dnes časť geotermálnej vody slúži na vykurovanie bytových domov.

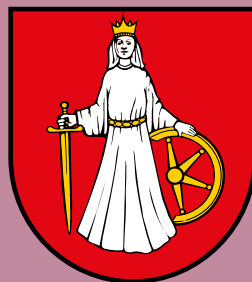
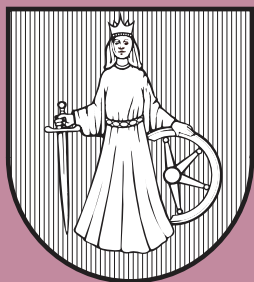
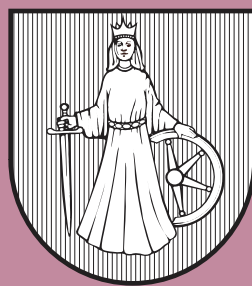
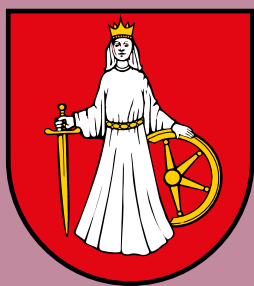
V úvode môjho predslovu som spomínal vynikajúcu geografickú polohu obce. V ostatných rokoch sa nám podarilo zdynamizovať procesy vedúce k odstráneniu tranzitnej dopravy cez obec a vo vysokom štádiu prípravy, povoľovacích a schvaľovacích procesov sa nachádzajú projekty obchvat cesty I/66 v smere na Kežmarok, ako i obchvat cesty II/540 v smere na Tatranskú Lomnicu. Rovnako intenzívne pracujeme na projektoch cyklotrás, ktorými chceme navzájom prepojiť susedné obce, čím okrem rekreačnej

funkcie chceme doceliť znižovanie emisií CO₂, keďže ľudia budú môcť dochádzať do práce či škôl na bicykloch.

Bolo by však krátkozraké sústrediť sa len na jedno odvetvie hospodárstva, čo nám koniec koncov ukázala i tak nedávna pandemická doba. A tak sme spolu s mojimi kolegami zo samosprávy vytvorili predpoklad na vznik priemyselnej zóny v západnej časti obce, prostredníctvom ktorej chceme vytvoriť podmienky pre rozvoj podnikania a tvorbu nových pracovných miest v oblasti logistiky, ľahkého spracujúceho a potravinárskeho priemyslu. Samozrejme, vždy so zreteľom na minimálne negatívne dopady na životné prostredie, o čom svedčia i regulatívy územného plánu, ktoré vyžadujú zachytávanie dažďových vôd v území, zelené vegetačné strechy i fasády priemyselných objektov a zakomponovanie týchto stavieb do územia tak, aby nenarúšali celkový ráz krajiny a výhľady na panorámu Vysokých Tatier.

Dovoľte mi na záver poďakovať všetkým, ktorí akýmkoľvek spôsobom prispeli k budovaniu a napredovaniu obce Veľká Lomnica a vysloviť nádej, že i ďalšie generácie tých, ktorí budú rozhodovať o víziách a smerovaní tejto obce budú hľadať vzory a inšpiráciu v ľuďoch, akým bol i samotný Gregor František Berzeviczy.

Čeť jeho odkazu!

1. časť: Z rodinných spomienok a výskumov

„SORORI SUE.“ Adelheid (? – 1209), prvá dvorná dáma kráľovnej Gertrúdy, predchodkyňa rodu Berzeviczyovcov

Etelka Berzeviczyová

(Z maďarčiny do slovenčiny preložila: Monika Srnková)

Genealógia rodu Berzeviczyovcov v priebehu viac ako ôsmich storočí mapuje život mnohých mužských zástupcov rodu, no do života žien nám táto veda dovoľuje nahliadnúť len veľmi letmo.

Svetlú výnimku tvorí veľká žena Adelheid.

Adelheid získala najvyššiu pozíciu a dôstojnosť dosiahnuteľnú pre ženy v stredovekom Uhorsku. Aj vďaka udalostiam z jej života si vieme vytvoriť obraz o danej dobe. Urodzená Adelheid Andechsko-Meránska sa ako manželka Rüdigerera, Comesa Matrei – neskôr Comesa Scepusiensis – v roku 1189 vydala na cestu z Álp v sprievode princeznej, v Uhorsku získala od kráľa Ondreja II. (1205 – 1235) rozsiahle panstvo v Tatrách na Spiši, našla nový domov pre svoju rodinu, stala sa aktívnou účastníčkou vraždy kráľovnej, čo európskych kronikárov zaujalo viac než tragédia tatárskych nájazdov.

Koncom roku 1180 zakladatelia rodu Berzeviczyovcov prišli na územie Uhorska v sprievode princeznej Gertrúdy Andechs-Meránskej (1185 – 1213), neskoršej uhorskej kráľovnej, manželky Ondreja II. V tomto kontexte máme na zreteli najmä tieto tri osobnosti, ktoré spájajú pevné putá: Rüdiger, Comes Matrei; Adolf, opát meránsky; Adelheid, prvá dvorná dáma Gertrúdy Meránskej. Adelheid bola Rüdigerova manželka a zároveň Adolfova sestra.

Rüdiger (1207 – 1220), Comes Matrei, bol vodcom delegácie andechsko-meránskeho kniežatstva, comes spišský. Iván Nagy sa mylí,¹⁾ keď vo svojom diele tvrdí, že predok Berzeviczyovcov je akýsi „Mátraí“.

1) NAGY, I. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, II. p. 38. Autor postráda ďalšiu informáciu o ním spomenutej rodine „Mátray“. Keďže predok z rodu Berzeviczyovcov s menom „Mátray“ neexistoval, o rodine „Mátray“ ani naďalej nevieme poskytnúť žiadne doplňujúce informácie. Upravujeme zrejmy redakčný preklep: Matrei umiestňujeme na mapu strednej Európy v 13. storočí.

Nie je reč o pohorí Matra, ale o grófstve Matrei v Alpách. Matrei leží v blízkosti severo-južného prechodu Brennerského priesmyku, obklopený viac ako tritisíc metrov vysokými zasneženými vrchmi. Z tohto miesta pochádzajú moji predkovia.

Po tom, čo Ondrej II. nastúpil na trón, Árpádovci posilnili severné hranice krajiny. Rüdiger sa stal takpovediac prvým človekom vznikajúcej štátnej moci na Spiši, dnes by sme povedali, že zastával funkciu župana, až hlavného župana v rokoch 1207 – 1215. Jeho sídlom bol Spišský hrad. V dokumentoch sa spomína ako Rüdiger, Rudegerus, Rutkerus, Rutkér, Comes Scypusiensis. Staviteľ hradov. Oblasť Spiša zaľudňuje flámskymi, nemeckými osadníkmi, hospesmi.²⁾

Adolf (1209 – 1234), opát meránsky, spišský prepošt. „Svätec a vedec,“ vychovávateľ princeznej Gertrúdy a neskôr aj vychovávateľ jej detí. Bol to diplomat známy práva, ovládal osem jazykov. Vďaka zbehlosti v štátnych záležitostiach ako vyslanec Ondreja II. rokoval s pápežom, cisárom a viacerými európskymi monarchami. Keď bratov kráľovnej obvinili zo zrady panovníka a účasti na vražde kráľa, kvôli čomu princom hrozila strata hlavy a majetku, Adolf ich bránil. Dôkazom jeho úspechu bolo darované panstvo na Spiši, ktoré spolu s Adelheid získali od kráľa.

Adolf bol prvým podľa mena známym spišským prepoštom. Staval kostoly. Jeho meno sa viaže k výstavbe Katedrály svätého Martina v Spišskej Kapitule a k vytvoreniu cirkevnej organizácie.

Adolfova životná cesta je široká, ďalšie výskumy objasnia, aká bola dlhá.

Adelheid (? – 1209) bola prvá dvorná dáma uhorskej kráľovnej Gertrúdy. Jej synovia stavali hrady. Hermann (1246 – 1286) vystaval Nedecký hrad, Rikolf (1246 – 1288) Spišský hrad. Spomedzi 10 – 12 berzeviczyovských hradov boli tieto hrady prvé.

Jej vnuk, Hermannov syn Rikolf, hrdinsky padol v bitke proti dobyvateľským Čechom pri meste Ráb počas obrany Uhorska. Rikolfov syn Rikolf hrdinsky zachránil život kráľovi Belovi IV., keď Tatári vtrhli do Uhorska.

2) PROKOPP, M.-MÉRY, G. Középkori falképek a Szepességben, p. 28. Pokúsime sa korigovať sériové vecné omyly Autora. Správne: Comes Rüdiger, zakladateľ rodu Berzeviczyovcov, je prvým osídľovateľom na Spiši. Autor je nepresný aj v otázke týkajúcej sa „kráľovského daru“. Podrobnosti o darovaní kráľovského majetku (AD 1209) udávame pri Adolfovi a Adelheide.

↓ Krstiteľnica Berzeviczyovcov. Románsky sloh, detail. Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej, Veľká Lomnica. <http://apsida.sk/c/4221/velka-lomnica/07.10.2019>

→ Rodina Bernarda IV., An-dechsko-meránskeho a Agneši Rochlitzskej. Detail z obrazovej veľkolegény o svätej Hedvige. Codex Schlackenwerther, 1353. Getty Museum, Los Angeles.

3) PROKOPP, M.-MÉRY, G. *Középkori falképek a Szepességben*, p. 28. Kakaš je teda vnukom Rüdiger a Adelheid. Autorove nepresnosti objasňujú o comesovi Rüdigeovi vyššie, o magistrovi Gallusovi/majstrovi Kakašovi tu uvedené informácie.

4) PROKOPP, M.-MÉRY, G. *Középkori falképek a Szepességben*, p. 33. Otcovi Kakaša je Rikolf Comes Scepusiensis (1246 – 1288).

5) Všetky rády do krajiny prizýval kráľ, v priebehu 1100 rokov sú len 2 – 3 výnimky, jednou z nich sú Berzeviczyovci, práve prostredníctvom Gallusa/Kakaša Berzeviczyho.

Významným zástupcom tretej generácie je aj **Magister Kakaš (1295 – 1340)**. Tohto podporovateľa kostola vo Veľkej Lomnici³⁾ (v maďarčine nesie meno po ňom – Kakaslomnic) môžeme poznať najmä podľa často publikovaného obrazu, nástennej maľby. Ide o sériu obrazov, namalovaných v neapolskom štýle zachytávajúcu legendu svätého Ladislava, ktorá je jedinečná nielen na Spiši, ale aj ďaleko za jeho hranicami.⁴⁾ Bol to vojvoda, založil viacero usadlostí, zakladal kostoly. V údolí Dunajca založil Červený Kláštor. Ako panovník pozval na toto územie rehoľný rád⁵⁾ – kartuziánov.

V rodostrome opakovane nachádzame taverníkov, v šiestej generácii nitrianskeho biskupa Juraja Berzeviczyho (1429 – 1437), a takto by sme mohli pokračovať.

Čo vieme povedať o prvej dáme dvora kráľovnej Gertrúdy, o Adelheid?

Adelheidin život je úzko spojený so životom uhorskej kráľovnej, ak budeme sledovať jej život, veľa sa dozvieme aj o živote Adelheid. Jej pôvod, spoločenský stav, rodinné zväzky – predkov síce nie, ale potomkov počas 24 generácií viac-menej poznáme.

Na začiatku príbehu bola v podstate matkou namiesto skutočnej matky malej princeznej Gertrúdy, neskôr bola jej vychovávateľkou a po čase prvou podporovateľkou rozhodnutí veľkej kráľovnej.

Na základe zvyklostí doby sa meno Adelheid v úradných záznamoch nezaznamenalo, no napriek tomu sa nestratilo, lebo jedna vetva rodiny ho počas ôsmich storočí zachovala. To samo o sebe je zázrak, lebo keď si uvedomíme, v árpádovskom období sú poznatky aj o kráľovných veľmi neúplné: v prípade troch kráľovien nepoznáme ani ich meno a o troch ďalších okrem mena nevieme vôbec nič.

Adelheid bola prvá v hierarchii dvora kráľovnej, čo vyjadruje úzky a dôverný vzťah s kráľovnou, pevné puto, ktoré vzniklo ešte v ich domovine, keď táto dáma stála pri kolíske princeznej Gertrúdy od jej narodenia v Andechs.

Spojenie dvoch dynastií

Panovník rozvíjajúceho sa bavorského Andechscko-meránskeho kniežatstva Bernard IV. sa ako princ rímsko-nemeckej ríše vydal na križiacku výpravu cez územie Uhorska v roku 1189. V Ostrihome ho privítal Belo III. a osobne mu zabezpečil sprievod až po južnú hranicu. Počas dlhej cesty dospeli k rozhodnutiu o spojení dvoch dynastií. V tom čase mal Ondrej, chorvátsko-slavónsko-dalmácky princ, 12 rokov a Gertrúda, princezná meránska, asi 4 roky.

V zmysle dohody a na základe zvyklostí doby štvorročná princezná opustila palác rodičov a so sprievodom, ktorý bol veľký asi ako menšia armáda, sa nabalená klenotmi vydala do novej domoviny, aby sa tam ešte v detstve naučila pre ňu cudzí jazyk a osvojila si zvyky cudzieho sveta. Vo vznešenom sprievode princeznej na najvyššom stupni stoja zástupcovia urodzených rodov, vzdelaná, urodzená dvorná dáma a comes, skúsený vojvoda, ktorý vďaka tomu, že ovláda viaceré cudzie jazyky, vie reprezentovať aj ako diplomat.

Osoba, ktorá tento sprievod vedie, ktorá zodpovedá za bezpečnosť ľudí aj majetku, je urodzený barón Rüdiger Matrei. Predpokladáme, že on a Adelheid, prvá dvorná dáma, prichádzajú ako manželia a sú zakladateľmi rodu Berzeviczyovcov.

Ďalšími členmi sprievodu sú lekár, dojka, medzi ozbrojencami boli rytieri, bohatieri, zbrojnoši, nechýbali ani kuchár, vincúr a štolba, na ktorých nesmieme zabudnúť. Láska urodzenej vrstvy k okázalosti a luxusu vysvetľuje prítomnosť umeleckého kováča. Prítomnosti vartáša sa niet čo čudovať, veď aj sídlo kráľovnej na noc uzamykali.

Väčšina členov sprievodu sa už nikdy nevrátila domov, aj ich potomkovia zostali v novej domovine – toto môžeme povedať aj o mojich troch predkoch – včlenili sa do uhorskej aristokracie, dostali sa im úlohy v živote dvora, počas generácií boli žijúcim spojením medzi Uhorským kráľovstvom a západnou Európou. Adelheidin západoeurópsky pôvod a jej vkus niekoľko storočí vplýval na spoločenské kontakty jej potomkov.

Život a spoločenské pomery na kráľovskom dvore

V 13. storočí sa často prechádzalo z kráľovského dvora na menší dvor kráľovnej a späť. Kráľ podľa svojej potreby šachoval s figurkami úradníkov. Baróni: taverník, správca dvora, pohárnik, štolba a stolník na kráľovom dvore boli maďarského pôvodu, zástupcovia urodzených rodov, no bez akýchkoľvek pochyb mužmi.

Kráľovné mali pri vytváraní svojho dvora voľnú ruku, tu sa mohli obklopiť príjemnými ľuďmi privezenými z ich domoviny, ktorí boli ich dôverníkmi – a vo väčšine prípadov to boli, samozrejme, ženy.

Kráľovná Gertrúda a jej sprievod boli cudzinci. „Meránčania“ mali za úlohu sprostredkovať kultúru. Prinášali nové znalosti, zvyklosti – umenie, štýly, novú módu, čo nie vždy zožalo úspech.

Gertrúda mala napríklad bankový účet u benátskeho bankára, kým – ako vieme – pápež nepokarhal Ondreja II. kvôli židom a saracénom, alebo: Gertrúda zanechala poklady v cene 7000 mariek svojim deťom, ktoré však kráľ pod zámienkou železnej zásoby vzal so sebou, keď šiel na križiacku výpravu, no vrátil sa bez dámskej koruny, ktorú mal tiež so sebou. Za týmto počínaním kráľovnej je treba vidieť Adelheid a jej brata.

Ohľadne dobových predmetov nevieme viesť dlhú rozpravu, tu by som

chcela spomenúť len dve veci, týkajúce sa noviniek a nových zvyklostí: akvamanilu na umývanie rúk pri stole, a legendárnu striebornú vaňu, často spomínanú v kronikách, ktorú svätá Alžbeta dostala od matky.

Pamätajte, že až takmer o dvesto rokov neskôr iná princezná položila na stôl kráľovského dvora prvú vidličku a lyžicu.

Obvinenie andechských princov z kráľozrady a vraždy Filipa Švábskeho

Nevieme teraz obísť slávnú stredovekú vraždu, venujme teda ešte jeden pohľad rodine Gertrúdy. Bernard IV. Andechský a Agneša Rochlitzská mali štyroch synov a štyri dcéry, ktoré sa dožili dospelosti: Oto VII., nasleduje svojho otca na tróne; Henrich IV., istrijský markgróf; Ekbert, bamberský biskup, rakúsky a štajerský miestodržiteľ Fridricha II.; Bertold V., arcibiskup kaločský, patriarcha aquilejský; Hedviga, svätá Hedviga Sliezska, „Veľká“ svätá Hedviga; Agneša, metresa, „manželka“ Filipa Augusta II.; Gertrúda, manželka Ondreja II., zavraždená uhorská kráľovná, matka svätej Alžbety a Matilda, predstavená kláštora v Kitzingene.

Andechskí sa dobre premyslenými manželstvami dostávali k novým majetkom po celej Európe. K rodovým majetkom v Alpách a grófstvam na severe, smerom k franským územiám, pribudli na juhu Krajinské a Istrijské markgrófstvo – odtiaľto pochádza názov „meránsky“⁶⁾ – na západe sa vďaka ďalšiemu manželstvu plánovali rozšíriť o Burgundsko. V roku 1208 sa Oto chystal oženiť s burgundskou kňažnou Beatrix, vnučkou cisára Fridricha Barbarossu. Na svadbe prišiel úder z jasného neba: v dôsledku krvavej drámy nedošlo k vzostupu, ale k pádu.

Sobáš sa konal v Ekbertovom bamberskom paláci za účasti troch andechských princov. Medzi hosťami nevesty najvyššiu hodnosť mal Filip Švábsky, rímsko-nemecký cisár, ktorý sa po sobášnom obrade odobral na odpočinok. V súkromí ho zavraždili. Vražda nemala svedkov. Jeden z Wittelsbachovcov náhlivo ušiel. To je síce pravda, že v údolí Dunaja pri Regensburgu našli unikajúceho, ako sa ukrýva v sýpke a na mieste ho stáli, **ale z kráľozrady a spoluúčasti na kráľovskej vražde obvinili Andechských. Za to, že o nej vedeli, nie preto, že sa jej priamo zúčastnili!**⁷⁾

Opis vraždy a jej dôsledkov by presiahol medze môjho príspevku, preto spomeniem len toľko, že andechskí princovia našli útočisko u Gertrúdy

6) Andechsovci, ktorí vlastnia územia vo vnútri kontinentu po celom území Európy, pri získaní Istrie s údivom hľadia na more: Das Meer! – Meránia je primorské kniežatstvo.

7) MAJOROSSY, J. (ed.) „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz (...)“ Merániai Gertrud emlékezete, 1213 – 2013. Kiállításvezető. p. 14.

dy a Adelheidin brat Adolf sa ujal ich obhajoby. Adolfov úspech, a teda, že sa mu podarilo zachrániť hlavy obvinených, naznačuje obrovský majetok, ktorý im daroval Ondrej II.

Keď andechských princov o tri roky neskôr politicky rehabilitovali, vrátili sa domov, ale ani ich majetky, ani oni sami už neboli ako predtým. O generáciu neskôr sa jadro rodu rozpadlo, ich majetky získali Wittelsbachovci. Potom sa zo scény vytrácajú Babenbergovci a v takto vzniknutom vákuu sa otvára cesta k svetovej mocnosti pre Habichtsburovcov.

Adelheid získava rodový majetok

Ondrej II. daroval obrovský majetok medzi Popradom a Dunajcom v Karpatoch, ktorý sa tiahne až k poľským hraniciam a zaberá aj granitové kopce Tatier chrániace túto oblasť, Adolfovi, spišskému prepoštovi a jeho sestre, najobľúbenejšej dvornej dáme uhorskej kráľovnej, ktorá nie dobrovoľne, ale na pozvanie kráľovnej prišla do krajiny – táto darovacia listina to jasne deklaruje.⁸⁾

Na túto listinu v latinskom jazyku naráža názov mojej prednášky: **SORORI SUE** – v slovenskom jazyku: SOROR SUA, jeho sestra. **Listina Adelheid identifikuje ako sestru muža.** Tu podotýkam, že doma, v rodine sme ju nikdy nevolali Adelheid, hovorili sme o nej takto: Ády.

To, že ako žena získala majetok, že ho dostala ako dar od kráľa, je výnimočná, zvláštna, bezpríkladná skutočnosť: veď majetok mohli takto získať len uhorskí urodzení muži. Túto skutočnosť vieme oceniť len vďaka znalosti zákonov doby, jej právnomu stavu a poznaniu zvyklostí. Pred rokom 1848 úplnú svojprávnosť mali len uhorskí urodzení muži, lebo svojprávnosť bola obmedzená na základe pohlavia, vyznania a spoločenského stavu. Ženy sa svojprávnymi stávali uzavretím manželstva či prehlásením za muža. V latinčine sa tento akt nazýval praefectio. V tomto prípade nie je reč ani o jednej z uvedených možností. To, že sa tento akt získania majetku uskutočnil – to, že žena získala rodový majetok, ktorý dedili jej potomkovia – by sa celkom isto nestalo bez Adolfa, v Európe uznávaného právnika.

Adelheid získaním majetku dosiahla vrchol počas 25 rokov trvajúcej služby na dvore kráľovnej.

Lenže jej životná skúška ešte len nasledovala: kráľovnú v prítomnosti jej dvoch malých detí sprisahanci s nevidanou krutosťou zavraždili. Adelhe-

8) „... sorori sue, que iam per ditam reginam a terra nativitatis sue in exilium et peregrinationem vocata est,“ z darovacej listiny Ondreja II. 1209. DL 68752. Reg. Arp. 243. sz. In: Szentpétery, I.-Borsa, I. (ed.) Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke I. II. Budapest, 1923 – 1987. Magyar Nemzeti Levéltár, Diplomatiikai Levéltár.

id – svedkyňa vraždy kráľovnej, bola prítomná na reprezentatívnej diplomatickej udalosti v kráľovskom lese, na poľovačke 28. septembra 1213. Zakrvavenú mŕtvolu kráľovnej sa jej podarilo preniesť do premonštrátskeho kláštora Leles. Tu musíme Adelheidinu ruku pustiť, lebo viac o jej živote nevieme.

Podrobnostiam vraždy sa nebudem venovať, mám len jednu poznámku: verziu „miestom konania je Piliš“⁹⁾¹⁰⁾ nepodporujem, detaily by mohli byť témou neskoršej prednášky.

V období, keď hlavy stínali ako makovice, v stredoeurópskych panovníckych dvoroch nebol bežný „mabethovský“ spôsob. Práve naopak. No napriek tomu **musíme povedať, že život našej hrdinky ovplyvnili dve vraždy, počas ktorých zavraždili dve korunované hlavy a okolnosti týchto krvavých udalostí je dodnes náročné objasniť.**

Keď sme sa dostali do hlavného toku európskych dejín, zastavme sa na chvíľu a počítajme. Ak v priebehu siedmich storočí k vražde Filipa Švábskeho podobné vraždy v nemeckých dejinách sú len 2 – 3, a taktiež v priebehu siedmich storočí 4 vraždy kráľovien v tých dejinách, tak zhruba každých sto rokov sa stane, že zavraždia jedného panovníka. V živote Adelheid bolo päť takých rokov, počas ktorých stáli až dve korunované hlavy a to tak, že sa vraždy odohrali v jej tesnej blízkosti a mali dramatický vplyv na jej život. Zároveň aj na jej brata, ale celkom iným spôsobom!

Avšak nespornou zásluhou Adelheid je hore spomenutých dvadsaťštyri generácií rodu Berzeviczyovcov. Vo svojej novej krajine Adelheid vo vrcholnom stredoveku zavŕšila aktívnu životnú dráhu ženy v strednej Európe. Adelheid **v období stredoveku, na dráhe otvorenej ženám, nezohľadňujúc cirkevné príležitosti, získala najvyššiu pozíciu a dôstojnosť dosiahnutelnú v Uhorsku.**

↑ „...SORORI SUE...“ – kaligrafické písmo pisára na jednom z najstarších dokumentov v rodinnom archíve rodu Berzeviczyovcov. Dokument od Bela IV. (8. september 1246) prepisujúci darovaciu listinu Ondreja II. (1209) Detail. Magyar Nemzeti Levéltár, DL 68752. Reg. Arp. 835. sz.

9) SZABÓ, P. A *merénylet színhelye, a piliisi királyi erdő a középkorban*. Prednáška.

10) SZABÓ, P. A *piliisi királyi erdő a középkorban*. p. 73.

Literatúra

- BÉLI, G. *Woman's acquisition of Property during the Era of the Arpad Dynasty in Hungary*. In: BÉLI G. - HERGER Cs. - PERES Zs. (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok 10*. Publikon Kiadó, Pécs, 2010.
- BÍRÓ, Zs. *A fiúsitás jogintézménye 1526-ig, különös tekintettel az Anjou-kor belpolitikájára*. XXXII. OTDK pályamunka.
- CUMMINS, J. *The Art of Medieval Hunting. The Hound and the Hawk*. Edison, N.J.: Castle Books, 2003.
- ÉRSZEGI, G. *A leleszi monostor alapítóleveléről (1214)*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 16. 2003. p.13-30.
- HOLUB, J. *A fiúsitásról*. Különlenyomat a Dr. Klebelsberg Kúnó Emlékkönyvből. 1925.
- HUDÁČEK, P. *Kráľovské lesy a dynastické majetky Arpádovcov v 11. – 12. storóči*: Porovnanie so západnou Európou. In: KOVÁČ, D. et al. (eds.). *Slovenské dejiny v dejinách Európy*. Vybrané kapitoly. Bratislava: VEDA. 2015. s. 35, 50, 66-67.
- LECHNER, K. *Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich, 976-1246*. Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 1992.
- MAJOROSSY, J. (ed.) „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz (...)” Merániai Gertrud emlékezete, 1213-2013. Kiállításvezető. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013. ISSN: 2064-1079 ISBN: 978-963-9590-68-7
- MAJOROSSY, J. (ed.) *Egy történelmi gyilkosság margójára, Merániai Gertrud emlékezete 1213-2013*. Tanulmánykötet. Szentendre: Ferenczy Múzeum, 2014. ISSN: 2064-714X ISBN: 978-963-9590-77-9
- NAGY, I. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Második kötet. Pest, Friebeisz István, 1858. <http://mek.oszk.hu/09300/09379/pdf/>
- PROKOPP, M.-Méry, G. *Középkori falképek a Szepességben*. Somorja-Budapest, Méry Ratio Kiadó, 2009. ISBN: 80-88837-73-1
- SZABÓ, P. *A merénylet színhelye, a pilisi királyi erdő a középkorban*. Előadás. In: „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz (...)” Merániai Gertrud emlékezete, 1213-2013. Konferencia. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013. szeptember 28.
- SZABÓ, P. *A pilisi királyi erdő a középkorban*. In: MAJOROSSY J. (ed.) *Egy történelmi gyilkosság margójára, Merániai Gertrud emlékezete 1213-2013*. Tanulmánykötet. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2014. p.73. ISSN: 2064-714X ISBN: 978-963-9590-77-9
- SZŰCS, J. *Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuraldom kezdetei*. In: *Történelmi Szemle, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Történettudományi Intézetének (TTI) Értesítője*. XXXV. évf. 1993. 1–2. szám. HU ISSN-0040-9634
- TAKÁCS, I. *Fragmente des Grabmals der Königin Gertrudis*. In: HENNIG, Lothar (Hg.) *Die Andechs-Meranier in Franken. Europaisches Fürstentum in Hochmittelalter*. Ausstellung in Bamberg, 19.06. bis 30.09.1998. Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1998. p.103-109. 276-280.
- TAKÁCS, I. *A Gertrud-szarkofág rekonstrukciója a legújabb kutatások fényében*. Előadás. In: „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz (...)” Merániai Gertrud emlékezete, 1213-2013. Konferencia. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2013. szeptember 28.
- TAKÁCS, I. *A Gertrud-síremlék rekonstrukciójának kérdései*. In: MAJOROSSY J. (ed.) *Egy történelmi gyilkosság margójára, Merániai Gertrud emlékezete 1213-2013*. Tanulmánykötet. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2014. p.189. ISSN: 2064-714X ISBN: 978-963-9590-77-9
- WEISZ, B. *Árpád házi királynéi jövedelmek. Gertrud királyné udvartartásának pénzügyi hátteréről*.
- In: MAJOROSSY, J. (ed.) *Egy történelmi gyilkosság margójára, Merániai Gertrud emlékezete 1213-2013*. Tanulmánykötet. Szentendre, Ferenczy Múzeum, 2014. p.51. ISSN: 2064-714X ISBN: 978-963-9590-77-9
- ZSOLDOS, A. *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*.
- *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, 36. Budapest, MTA TTI, 2005.

Arpád Berzeviczy (*1831 - †1877) – rodák z Veľkej Lomnice, zakladateľ užskej vetvy rodu

František Ujlaki

↑ Zachovaná podobizeň Arpáda Berzeviczyho

Môj príspevok je s touto témou prepojený tým, že môj pradedo sa narodil vo Veľkej Lomnici a odtiaľ bol nútený odísť do Užskej župy. Ja ako jeden z jeho potomkov, aj keď nie som historik, ani genealóg, zaujímam sa bližšie o súvislosti spojené s jeho životom. Vedie ma k tomu aj naša rodinná tradícia, keďže aj moji predkovia sa zaoberali genealógiou našej rodiny, rodinnými príbehmi, a ja som tento záujem tiež zdedil.

Nakoľko som sa narodil v kúrii v Bajanoch, ktorú postavil môj pradedo Arpád, od detstva ma zaujímali informácie o mojich predkoch. Vďaka mojej babičke, ktorá často spomínala a rozprávala o svojich rodičoch i starých rodičoch sa na mňa nalepilo veľa vzácných informácií. S pôžitkom som prezeral staré fotografie a písomnosti, ktoré verne ukazovali osudy mojich predkov. Už ako dospelý som sa rozhodol, že tieto

↑ Kúria v Bajanoch z južnej strany, akvarel z roku 1910 v rodinnej zbierke. Mladý pár na panstve postavil nové sídlo cca v r. 1860. Južná fasáda sa vyznačovala charakteristickým klasicistickým tympanónom. Spolu s kúriou založili park a ovocný sad.

informácie a pamiatky zachovám pre budúcu generáciu.

Nedávno som čítal jeden článok, kde sa mladých stredoškolákov pýtali, či poznajú mená svojich starých rodičov. Veľké percento týchto študentov vôbec nepoznalo rodné priezvisko svojej babičky. Je to veľmi smutné zistenie. My v rodine sme od malička poznali dokonca aj mená našich príbuzných zo siedmeho či ôsmeho kolena. Je teda prirodzené, že ma od malička zaujímal aj všetko ostatné, čo sa týkalo našej rodiny a všetko som si to zaznamenával.

V dnešnej dobe je získavanie informácií omnoho jednoduchšie, pretože internet poskytuje množstvo výhod. Aby sme ako členovia rodiny boli v kontakte, založili sme si dokonca spoločnú stránku, kde zdieľame veľa informácií a máme prehľad o živote členov našej rodiny, o nových prírastkoch a podobne. Vďaka tomu sa to omnoho jednoduchšie zaznamenáva aj do nášho rodokmeňa.

Arpád Berzeviczy sa narodil na začiatku 19. storočia 13. 3. 1831 vo Veľkej Lomnici, ale umrel už v Užskej župe, a to v Bajanoch 22. 12. 1877. Jeho život nebol príliš dlhý, nakoľko umrel pomerne mladý.

Ako som sa dopátral v Užskej župe v 19. storočí figurovali členovia rodu Berzeviczyovcov už pred príchodom pradeda Arpáda, ale dlhodobo on bol prvý, ktorý tu aj ostal, postavil svoje panstvo a v tom dome som sa narodil aj ja, ako piata generácia.

Moje pátranie po pradedovi z Veľkej Lomnice začalo vtedy, keď som v katolíckom kostole v Užhorode našiel tabuľu, ktorá informuje o úmrtí a pochovaní Ambróza Berzeviczyho, ktorý bol

↑ Mapa panstva v Bajanoch z III. Vojenského mapovania z rokov 1930 – 1956. Bajany – miesto založenia nového panstva. Po zosobášení s Gizellou Tabódyovou dostali do vena panstvo od Tabódyovcov a prisluhujúce poľnohospodárske pozemky od Bernáta Berzeviczyho. Dodnes nesú v Bajanoch tieto pozemky v katastre názov „Berzeviczyových“.

↓ Pamätná tabuľa v Užhorode. Druhý domov u Bernáta Berzeviczyho v Maťovciach. Ako bývalý dôstojník protihabsburského povstania v rokoch 1848 – 49 musel opustiť svoj rodný Spiš. Útočisko našiel v Užskej župe v Maťovciach u Bernáta Berzeviczyho.

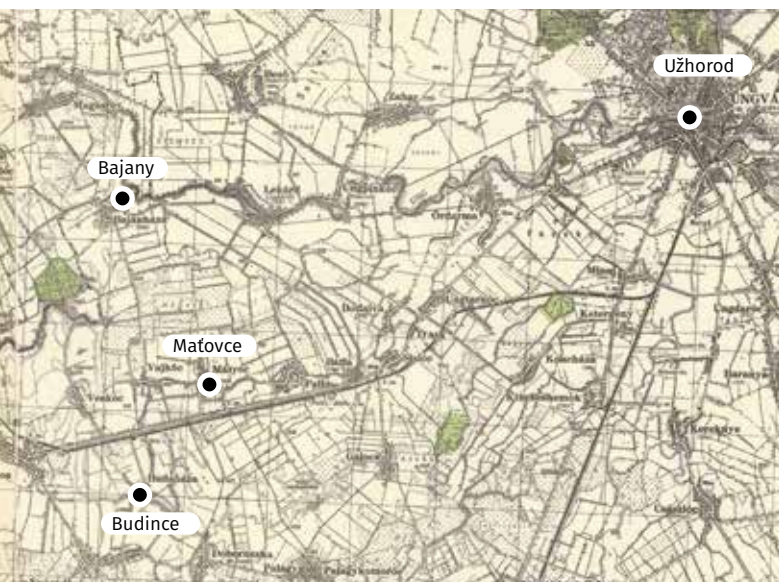
↑ Zachovaná podobizeň Arpáda Berzeviczyho

← Manželka Bernáta Berzeviczyho – Františka, rod. Csathó de Füge - na olejomalbe v rodinnej zbierke - manželka Bernáta Berzeviczyho

↓ Mapa pôsobenia Arpáda Berzeviczyho. Usadlosti, kde Arpád našiel nový domov.

vojak. Je pravdou, že mnohí Berzeviczyovci boli povolaním vojaci a putovali po monarchii, pretože boli spolu s vojskom prekladaní do rôznych častí krajiny. Takto aj tento Ambróz Berzeviczy umrel v Užhorode, kde slúžil ako podplukovník. Títo ľudia – pôsobiaci ako vojaci – si pri odchode do dôchodku kupovali majetky, a to väčšinou v okolí miesta, kde pôsobili. Ambróz mal syna Kajetána, ktorý bol tiež dôstojník a je pochovaný v Košiciach, keďže v čase svojho úmrtia pôsobil ako podplukovník v Košiciach.

Ďalším z Ambrózových synov bol Bernát Berzeviczy, ktorý sa ako bývalý dôstojník usadil v Matovciach, neďaleko ukrajinskej hranice. Bernát sa natoľko zaujímal o rod Berzeviczyovcov, že namaloval známy rodokmeň našej rodiny, ktorý v šiestich prevedeniach putoval v rodine.

V čase, keď môj pradedo Arpád Berzeviczy ako dôstojník v protihabsburskom povstaní v rokoch 1848 – 1849 bol z dôvodu účasti na povstaní prenasledovaný, našiel práve tohto príbuzného Bernáta Berzeviczyho, ktorý ho prichýlil. V tom čase už žil úplne sám, pretože aj jeho tri dcéry umreli.

Manželka Bernáta bola Františka Csathó de Füge. Jej sestra bola manželkou Pála Tabódyho, hlavného župného notára a bývali v susednej dedine v Budinciach. Pál Tabódy mal ešte slobodnú dcéru Gizelu, ktorá sa vydala za Arpáda Berzeviczyho a do vena dostali majetky v obci Bajany, k čomu sa pridali aj pozemky od Bernáta Berzeviczyho. V Bajanoch postavili kúriu a začali zveľaďovať samostatne majetok.

Arpád mal aj sestru Gizelu Berzeviczyovú, ktorá sa narodila tiež vo Veľkej Lomnici a ako je vidieť na jej krstnom liste, medzi krstnými rodičmi nájdeme manželku Gregora F. Berzeviczyho,

Nr. 125
C. 1929

Litterae Baptismales - Krstný list - Taufschein

Scriptus hieae fideidigne testor in Matricula Baptisatorum ecclesiae parocialis Rom. Cath. in *Veľká Lomnica, Goodemum Rakaslovnice*

podpisany týmto hodnovorne svedčím, že v Matricke pokrstných rim.kat. farského chrámu v *Veľká Lomnica, Goodemum Rakaslovnice*
 in Unterfertigter bezeugt hiermit ämlich, dass in der Taufmatric der röm. Kath. Pfarrkirche in *Veľká Lomnica, Goodemum Rakaslovnice*

In *Čechoslovakia* (provincia *Slovensko*) districtus *Krasmarok* } et in diocesi *Seepusiensis*
 v Česko/Slovensku (krajiná: *Slovensko*) okres: *Krasmarok* } a v biskupstve *Spiš, Zips, Jekes*
 in der C. S. R. (Land: *Slovensko*) Bezirk: *Krasmarok* } Diözese: *Spiš, Zips, Jekes*

existens haec in tomo *II.* pag. *170.* sub infradato anno et numero currenti contineri:
 zaznačené je vo sväzku *II.* na strane *170.* v nižeoznačenom roku a pod nižeoznačeným bežným číslom:
 Band *II.* Seite *170.* unter dem angegebenen Datum und lauf. Zahl. Folgendes enthalten ist:

Anno Domini *Millesimo octingentesimo trigesimo uno (1831)*
 Roku Pána *Milnesim octingentesimo trigesimo uno (1831)*
 im Jahre *Milnesim octingentesimo trigesimo uno (1831)*

Natus et datus Rok a rok Jahr und Tag Meno Meno Der Gebort, Tag	Baptisati • Pokrsteného • des Getauften			Parentum nomen, conditio et religio		Locus domicilii et numerus domus	Patrinorum nomen et conditio	Baptisantis nomen et officium	Observationes
	Namen	Sexus	Legitimitas	Meno rodičov, ich zamestnanie a viero vyznanie		Býdlisko a číslo domu	Meno krstných rodičov a ich zamestnanie	Meno kresťela a úrad	Poznámky
	Meno • Name	mas. fem. mat. min.	foem. inf. jek. sek. legit. illeg. solit.	Name, Religion und Stand der Eltern	Wohnort und Haus Nr.	Name und Stand der Paten	Name und Amt des Taufknden	Anmerkungen	
12. 13. 13.	<i>Maria Gizella</i>			<i>L. S. Stephanus Berzeviczy</i> <i>L. Cloviske Robert</i> <i>Rom. cath.</i>	<i>Simmorof</i>	<i>L. S. Nicolasso Krasmarok, Simor Berzeviczy, Teresia Berzeviczy, Maria Berzeviczy, Maria Glos, S. Susanna Paradi, Berzeviczy</i>	<i>S. R. O. Georgius Sigmundus Simor loci</i>		

In quorum testem has propria manu subscriptas et sigillo parociali munitas edidi litteras.
 Na dôkaz toho vydal som toto vlastnoručne podpísanú a farskou pečatou opatrenú listinu.
 Urkund desist ist des Gefertigten eigenhändige Unterschrift und das begedruckte Amstsigel.

Datum *Milnesim octingentesimo trigesimo uno* die *18.* mensis *Februarii* anno *1831.*
 Dané: *Milnesim octingentesimo trigesimo uno* dňa *18.* mesiaca *Februarii* roku *1831.*
 Datum *Milnesim octingentesimo trigesimo uno* Tag *18.* Monat *Februarii* Jahr *1831.*

Stephanus Hajos
 Parochus

↑ Gizella Berzeviczyová, Arpádova sestra

↑ Krstný list Gizely. Medzi krstnými rodičmi na rodnom liste nájdeme manželku a syna Gregora Berzeviczyho, Teréziu a Titusa.

Teréziu a syna Titusa Berzeviczyho. To znamená, že boli v blízkom príbuzenskom vzťahu.

Arpád náhle zomrel ako 46 ročný, a to na banálnu chorobu, ktorú v tej dobe nevedeli liečiť. Zanechal manželku Gizelu s dvoma deťmi Gizelou a Istvánom (Štefanom).

István čoskoro po smrti otca musel zanechať zahraničné štúdium a vrátil sa do Bajan, kde pokračoval vo zveľaďovaní rodinného majetku a začal sa angažovať aj v župných službách. Neskôr bol vymenovaný za policajného kapitána župného mesta Užhorod. Bol vášnivým chovateľom koní, podporoval umenie a literatúru. Bol veľmi schopný rečník. V roku 1912 bol zvolený za primátora mesta Užhorod. Funkciu vykonával vo veľmi náročnom období I. svetovej vojny,

→ Štefan na koni na dvore župného domu v Užhorode. Štefan bol po otcovi vášnivým chovateľom koní. O gazdovstvo v Bajanoch sa starala prevažne dámska časť rodiny, a to manželka Ilona Bosíková, dcéra správcu majetkov grófa Hadik-Barkóczyho v Pavlovciach nad Uhom. Štefan sa venoval úradníckej a politickej kariére a vyznačoval sa aj ako podporovateľ literatúry a umenia

← Štefan Berzeviczy

V roku 1912 sa stal primátorom župného sídla, Užhorodu. Túto funkciu vykonával v najkritickejšej dobe prvej svetovej vojny. Svoju funkciu nakoniec odovzdal v roku 1920 Československému štátu a vrátil sa do rodných Bajan, kde žil ako dôchodca do svojej smrti v roku 1938.

↓ Rodina Štefana Berzeviczyho, rodinná fotografia Štefan Berzeviczy v okruhu svojich najbližších pri príležitosti 50. výročia sobáša. Z prítomných pokračovateľov rodu prežili udalosti 2. sv. vojny len členovia po praslici. Vnuk Štefan Berzeviczy a Štefan Ujlaki boli vojskami NKVD odvečení a nikdy sa nevrátili.

a to do roku 1920, kedy odovzdal funkciu nástupcovi, ktorého vymenoval novovzniknutý Československý štát. Zbytok svojho života žil na svojom majetku v Bajanoch.

Rod Berzeviczyovcov po meči nemal pokračovateľa. Jediný vnuk Štefan Berzeviczy ml., ako aj ďalší vnuk, môj strýko Štefan Ujlaki, boli odvečení sovietskymi vojskami NKVD do gulagov, odkiaľ sa už nevrátili. Štefan Berzeviczy zomrel v roku 1938 a je pochovaný na starom cintoríne v Bajanoch. Dedičkou Bajan sa stala moja babička Barbora Ujlakiová, rodená Berzeviczyová. Tak zanikol rod Berzeviczyovcov z Veľkej Lomnice v Užskej župe.

↓ Rodinná fotografia z 50. rokov 20. storočia. Poslednými dedičmi kúrie sa stala rodina Ujlakiová. Ladislav Ujlaki – syn najmladšej dcéry Štefana Berzeviczyho, Barbory – s manželkou a deťmi kúriu obývali až do smrti Ladislava Ujlakiho v roku 1998. Ja, ako najstarší syn v parku s mamou pred gaštanom, určujúcim siluetu Bajan.

↑ Kúria v Bajanoch na fotografiách z 30. rokov 20. storočia

↑ Kúria v Bajanoch na fotografiách z 30. rokov 20. storočia

↓ Park kúrie na fotografiách z konca 20. storočia

↓ Kúria v Bajanoch, fotografia z rodinného albumu
Kúria bola značne poškodená počas 2. svetovej vojny, kedy budova prišla o svoj tympanón. Fotografia ukazuje dedičmi opravenú podobu na konci 20. storočia.

Po stopách Gregora Františka Berzeviczyho z Veľkej Lomnice

↑ → Interiér kúrie – fotografie z konca 20. storočia

↓ → Jedáleň kúrie – fotografie z rodinného albumu

Kaštieľ Berzevickýovcov vo Veľkej Lomnici, Pavel Wavrek, zdroj: Ocu Veľká Lomnica

o. W. Berzevický vo Lomnici

2. časť: Z diela Gregora Berzeviczyho

Návrhy Gregora F. Berzeviczyho na zlepšenie životných podmienok sedliakov a uhorského hospodárstva prostredníctvom využívania rašeliny

Miroslava Lazniová

↑ G. F. Berzeviczy

V poslednej tretine 18. storočia Európou otriasli prelomové udalosti, ktoré so sebou priniesli viacero významných zmien v európskej spoločnosti. Eskalácia napätia v Európe vyvrcholila vo Francúzsku prostredníctvom masovej revolúcie. Toto napätie, prameniace zo zlých životných podmienok nižšie postaveného obyvateľstva a z neefektívneho riadenia štátnej ekonomiky, sa však zďaleka netýkalo iba Francúzska, ale väčšiny európskych krajín. Priamy dopad týchto búrlivých udalostí je citelne badateľný ešte i o desiatky rokov neskôr, a to nielen na štátnickej úrovni. Čoraz väčšmi vystupujú do popredia jednotlivci, ktorých hlasy sa už nesústredia len na hodnotenie súdobého spoločenského, politického či ekonomického stavu krajiny, ale v snahe o jeho zlepšenie ponúkajú mnohé pokrokové myšlienky a názory, na základe svojich dlhoročných pozorovaní a skúseností.

Medzi vzdelaných a zanietených osvietenecov patril aj Gregor František Berzeviczy (*1763 – †1822), ktorý je známy ako prvý moderný ekonóm, národohospodár a zakladateľ nového hospodárskeho systému v Uhorsku. Zatiaľ čo celá prvá polovica jeho života sa v politickom prostredí niesla v duchu reforiem Márie Terézie a jej syna Jozefa II., ktoré zasahovali do rôznych oblastí súdobej spoločnosti, tá druhá bola poznačená ideálmi francúzskej revolúcie a Napoleona I.¹⁾

Vo svojich početných prevažne hospodárskych dielach upozorňoval aj na mnohé nedostatky pri riadení krajiny, porovnával jednotlivé regióny

1) Podrobný životopis Gregora Františka Berzeviczyho predstavuje monografia: LAZNIOVÁ, Miroslava. *Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša*. Tlačiareň P + M : Vlastný náklad, 2022, 344 s.

a mieru využitia klimatických podmienok a prírodného bohatstva. V neposlednom rade tieto skúsenosti aplikoval pri vedení svojho rodinného veľkostatku a propagovaní tatranského regiónu. V domácom prostredí mal možnosť dôkladne pozorovať život vlastných poddaných, hospodáriacich z poľnohospodárskeho hľadiska v nepriaznivých podmienkach. Zrejme i z toho pramenilo jeho najvýznamnejšie dielo napísané v latinčine v roku 1802 s názvom *De conditione et indole rusticorum in Hungaria (O postavení a povahe sedliakov v Uhorsku)*, ktoré je ostrou kritikou šľachty, čím sa dostal do nemilosti mnohých predstaviteľov uhorskej aristokracie.²⁾ Preto sa nemožno čudovať, že práca bola pre zákaz cisárskej cenzúry publikovaná až neskôr.³⁾ V tejto práci dospel Berzeviczy k záveru, že situácia uhorských poddaných je takmer najhoršia v celej Európe. Na základe svojich výpočtov uviedol, že sedliak hospodáriaci na priemernej pozemkovej výmere sa jednoducho nemôže užiť, pretože jeho náklady spojené s prevádzkou hospodárstva sú vyššie ako jeho výnosy, a preto musel doplniť chýbajúci príjem ďalším zamestnaním. To viedlo k strate záujmu sedliakov pracovať na zverenej pôde a následne k ďalšiemu úpadku poľnohospodárstva.

Zlé postavenie sedliakov, ako aj nepriaznivý stav a vývoj hospodárstva, neobišiel ani vo svojom diele z roku 1810, ktoré sa bezprostredne dotýka regiónu Spiša a ktorého názov je *Notizen über das Zipser Komitat in Ungarn (Poznámky o Spišskej stolici v Uhorsku)*.⁴⁾ Text bol publikovaný na pokračovanie v štyroch číslach novín *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*⁵⁾ a ponúka komplexný obraz o Spiši, ale zároveň odzrkadľuje široký záber vedomostí Gregora F. Berzeviczyho. Podľa jeho názoru bol Spiš na pomerne vysokej kultúrnej úrovni, ale bolo v jeho záujme tento región pozdvihnúť v ekonomickej a hospodárskej oblasti. V týchto snahách bolo nepopierateľnou výhodou, že autor ako stoličný funkcionár, podnikateľ, vedec a zanietený turista bol schopný reálne popísať jeho najzaujímavejšie časti, pričom do detailov poznal problémy spišského poľnohospodárstva, hospodárstva (priemyslu), či obchodu. V súvislosti s hospodárskym rozvojom neopomenul ani možnosti využitia vodných tokov, predovšetkým na prepravu tovaru a obchod, čím zároveň poukázal na zlý stav cestných komunikácií v kraji. Pomerne podrobne opísal údolia riek Poprad a Dunajec, smerujúcich na sever do Haliče a vlievajúcich sa do Visly, pretože práve tie bolo potrebné urobiť splavnými, pričom „*obe by boli oveľa lepšie splavnejšie, keby boli očistené od kameňov a skál, ktoré bránia pltiam pri nízkej hladine vody*;

2) BERZEVICZY, Gregor. *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*. Leutschovia, 1804.

3) Nemecké úryvky tohto spisu sa pod názvom *Über den Zustand der Bauern in Ungarn* objavili v dobovej tlači v roku 1806, 1816 aj 1817. *Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie*. Zv. 1. Vandenhoeck und Ruprecht, 1806. s. 1-49.; *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* v roku 1816, augustové vydanie na stranách 405-409.; *Europäische annalen*. zv II. Ernst Ludwig Posselt. 1817. s. 233-248.

4) MNL, Berzeviczy család Kakas-lomnici Ága. P 53, 126 b/25 *Notizen des Zipser Comitat in Ungarn*. 1810.

5) BERZEVICZY, Gregor. *Notizen über das Zipser Komitat in Ungarn*. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. 1810, 3. ročník, č. 10, s. 99-103; č. 11, s. 109-112; č. 12, s. 117-122; č. 13, s. 134-136. [online] <https://anno.onb.ac.at/>

6) „Beide würden noch viel flößbarer seyn, wenn sie von Steinen und Felsen gereinigt würden, welche die Flosse bei einem niedern Wasserstand hemmen; auch hindern die Schifffahrt Mühlen und Wasserleitungen.“ BERZEVICZY, Notizen über das Zipser..., 3. ročník, č. 10, s. 100.

7) Nevyhovujúci stav ciest a ich nepriaznivý dopad na pokusy s využívaním rašeliny G. Berzeviczy okrajovo spomína napríklad aj v nižšie uvedenej práci *Ueber den Torf in Ungern (O rašelini v Uhorsku)*, v ktorej napísal: „Vzdialenosť od úpätia Karpát, kde sú rašelinové močiare, je jedna míľa; cesta je skutočne veľmi kamenistá; veľká časť rašelinových tehál sa rozmrví pri ceste dole (...)“ BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. In: *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*, 3. zv. Pesth : Patzko, 1803, s. 353-354.

8) BERZEVICZY, Notizen über das Zipser..., 3. ročník, č. 12, s. 118-119.

9) BERZEVICZY, Notizen über das Zipser..., 3. ročník, č. 12, s. 120.

preprave tiež bránia aj vodné mlyny a regulácia vody.⁶⁾ V tom čase sa na prepravu uhorských produktov, hlavne vín, využívala predovšetkým rieka Poprad. Zlý stav cestných komunikácií bol veľkým problémom pri akejkoľvek forme podnikania a Berzeviczy na to poukazuje vo viacerých prácach.⁷⁾

Okrem toho, že Berzeviczy ponúkol pohľad na históriu Spiša, jeho spoločenskú, politickú a kultúrnu oblasť z prelomu 18. a 19. storočia, priblížil aj klimatický a ekologický charakter regiónu a obrovský potenciál, ktorý ponúkali prírodné zdroje. Hoci on sám na začiatku 19. storočia vnímal Spiš ako oblasť s chladným podnebí, ktorá je navyše chudobná na úrodnú pôdu, uvedomoval si, že jeho bohatstvo bolo práve v prírodných zdrojoch. Preto aj v tejto práci upozorňuje na potrebu ich efektívneho a systematického využívania.

Za najväčšie nedostatky považoval Berzeviczy zlé životné podmienky sedliakov spôsobené veľkými výdavkami na daniach, pričom sa neprihliadalo napríklad na klimatické faktory ovplyvňujúce úrodu, resp. neúrodu, a samotný štát nepodnikol kroky na zlepšenie týchto podmienok.⁸⁾ Rovnako bolo veľkým nedostatkom – a to nielen na Spiši – zlé lesohospodárstvo, pretože jeho dôsledkom boli lesy v katastrofálnom stave. To bol hlavný dôvod, pre ktorý boli ceny dreva vysoké, čo ovplyvnilo samotné bývanie a s ním spojené vykurovanie a varenie. Chudobní ľudia, sedliaci, ale ani drobní zemanovia, nemali čím kúriť, čo bolo pre Berzeviczyho ako aj všetkých ostatných, ktorí museli vykurovať osem, niekedy aj deväť mesiacov v roku, naozaj finančne náročné.⁹⁾

Rovnako tak úbytok dreva nepriaznivo zasiahol aj hospodársku oblasť, resp. podnikanie, pričom začalo stagnovať predovšetkým dovtedy dobre rozvinuté a prosperujúce baníctvo v regióne, niektoré bane dokonca museli byť zatvorené. Vzhľadom na baníctvo a hutníctvo, ktoré zažívalo svoj rozmach už v 14. storočí, sa lesy stávali dôležitou zložkou hospodárstva vo všetkých oblastiach, kde sa aktívne ťažili rudy v banských štôlniach. Banské podnikanie na Spiši už stáročia predtým prekvitalo prostredníctvom obchodu s medenými rudami tej najvyššej kvality, so železnou rudou v rôznych kvalitách a ojedinele aj so zlatom a striebrom. Avšak na prelome 18. a 19. storočia v tejto oblasti dochádzalo k úpadku banského podnikania. Bane boli opustené, a to v dôsledku viacerých faktorov, medzi ktoré patrili aj nepomer výkupnej a trhovej ceny, spôsobený uvedeným nedostatkom, a tiež vysokou cenou dreva a uhlia, pričom Berzeviczy konštatoval, že: „Lesy

ubúdajú nielen v tejto oblasti (Dolného Spiša), ale celkovo v celej župe a tu hrozí Spišu smutná budúcnosť.“¹⁰⁾ Drevené uhlie bolo počas predošlých storočí jediným zdrojom tepelnej energie pre hutu, rovnako tak sa v banských oblastiach využívalo drevo na stavbu banských budov a hutníckych stavieb.¹¹⁾

Odlesňovanie rozsiahlych území však nebolo výlučne záležitosťou 18. storočia a doby, v ktorej žil Gregor F. Berzeviczy. Tento proces siaha oveľa hlbšie do minulosti. Citelnejšie sa prejavil už v 12. a 13. storočí, kedy boli pod vplyvom nemeckej kolonizácie odlesnené územia predovšetkým v okolí vznikajúcich banských miest. V tomto trende sa pokračovalo aj v období 14. a 15. storočia, počas tzv. valašskej kolonizácie, ktorá sa stretla s miestnou drevorubačskou kolonizáciou, pričom už v tomto období odlesnenie dosiahlo pomerne veľký rozsah.¹²⁾ V 17. storočí naďalej pretrvával vplyv lesnej pastvy, predovšetkým v karpatskej oblasti. Prejavil sa nielen na rozlohe lesov, ale aj na ich druhovom zložení. Valašská kolonizácia viedla k rozsiahlemu ničeniu horských lesov, nakoľko sa na horských holiach pásli ovce a kozy, pastieri vypaľovali porasty kosodreviny a ničili aj smrečiny krúžkovaním stromov, vypaľovaním, stavbou prístreškov a v konečnom dôsledku aj ťažbou dreva na vykurovanie a vlastnú spotrebu.¹³⁾

Podľa Berzeviczyho bol zvlášť zúfalý stav v lesoch patriacich komposesorátom, ktoré združovali viacerých vlastníkov. V niektorých častiach krajiny boli dokonca celé kilometre týchto lesov vyrúbané a vyklčované. Gregor F. Berzeviczy poznal tieto okolnosti z bezprostrednej skúsenosti, nakoľko viedol súdne spory s niektorými komposesorátmi vo Veľkej Lomnici a Huncovciach.¹⁴⁾

Rovnako však uveďme skúsenosti z mestských lesov z oblasti Spiša, ktorá bola najväčšmi zaťažená banskou činnosťou. Už v roku 1778, keď kráľovský administrátor Pavol Tisza zostavoval pre panovníčku správu o stave spišských miest vrátených z poľského zálohu, sa o stave svojich lesov vyjadrila mestská rada v Spišskej Novej Vsi.¹⁵⁾ Na otázku komisárov o tom, koľko a akých lesov majú, ako ich chránia a aký prinášajú úžitok, odpovedala mestská rada nasledovne: „V mestskom chotári sú smrekové a jedľové lesy, v dávnejších časoch tu boli aj bučiny, ale obyvatelia mesta a banskí podnikatelia ich nerozumnou ťažbou natoľko zničili, že aj na zakázaných miestach ich ostala sotva polovica. V ostatných vrchoch je už veľmi málo stavebného dreva pre potrebu banských stavieb, ako aj na palivo. V dôsledku toho boli banskí podnikatelia už mnoho rokov nútení obstarávať si potrebné uhlie zo susedných chotá-

10) „Die Waldungen nehmen nicht nur in diesem Theile, sondern überhaupt im ganzen Komitate sehr ab : und hierin droht Zipsen eine traurige Zukunft.“ BERZEVICZY, Notizen über das Zipser..., 3. ročník, č. 10, s. 102.

11) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. In: *Spišská Nová Ves I. Zborník k dejinám a výstavbe mesta. Košice* : Mestský národný výbor v Spišskej Novej Vsi, 1968, s. 45.

12) KRIŽOVÁ, Eva – UJHÁZY, Karol – NIČ, Juraj. *Fytopcenológia a lesnícka typológia*. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2010, s. 60. Autori tiež uvádzajú ako príklad lesy Hontianskej stolice, ktoré boli už v roku 1548 značne zničené.

13) KRIŽOVÁ – UJHÁZY– NIČ. *Fytopcenológia ...*, s. 60.

14) ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Spor Gregora Berzeviczyho s komposesormi vo Veľkej Lomnici a v Huncovciach o lesy. 1818, inv. č. 2052., ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Sťažnosť Gregora Berzeviczyho na narušenie lesov komposesorátu vo Veľkej Lomnici a Huncovciach. 1821, inv. č. 2055.

15) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. ..., s. 49.

rov a mešťania museli kupovať drevo od susedov. Avšak v dôsledku prirodzeného zmladenia, vynaloženej práce i vyhláseného zákazu opäť natolko vzrástli lesy v mnohých častiach, že na nejednom mieste majú banskí podnikatelia možnosť znova páliť uhlie a netrpia núdzu v potrebách baní. V záujme budúcich lesov a zabránenia ich ničenia urobil magistrát také opatrenia, že každoročne sa určí pre mešťanov množstvo dreva podľa náležitosti, a to z kmeňov a konárov nachystaných do siah. Po odvezení dreva nasemenia riedko ponechané stromy a zaseje sa na náklad mesta nazbierané semeno. Drevo, ktoré potrebujú banskí podnikatelia na banské a hutné stavby, ako aj mešťania na stavbu domov, môžu zrúbať v hájenom lese a vyznačí im ho lesný inšpektor.¹⁶⁾ V prípade, že túto správu môžeme pokladať za dôveryhodnú a pravdivo vypracovanú, dalo by sa predpokladať, že v tom čase stále rozvíjajúce sa regulované hospodárstvo začínalo prinášať pozitívny výsledok. Zároveň však vidíme, že Gregor F. Berzeviczy nebol jediný, kto si všimol zúbožený stav lesov a že jeho vyjadrenia nevychádzali len z vlastného nedostatku dreva, ale nakoľko išlo o celoplošný problém, možno ich pokladať za objektívne.

Takéto regulované lesné hospodárstvo sa začalo vo veľkej miere formovať práve v 18. storočí.¹⁷⁾ Ekologická kríza vtedajších lesov, na ktorú intenzívne a pravidelne upozorňoval aj Gregor F. Berzeviczy, si vynútila v 18. storočí vznik lesného hospodárstva ako samostatného hospodárskeho odvetvia. Práve počas Berzeviczyho života, a síce od 2. polovice 18. storočia, sa začalo praktizovať umelé zalesňovanie siatím a ponechávaním semenných stromov na rúbaniskách.¹⁸⁾ Lesné hospodárstvo zaistilo obnovu lesa prevažne monokultúrneho rázu, pričom v nížinách a pahorkatinách sa začalo s výsadbou smrekových a borovicových monokultúr a pôvodné zmiešané lesy a listnaté lesy ustúpili, na mnohých miestach zanikli a boli nahradené kultúrnymi hospodárskymi lesmi.¹⁹⁾ V tejto súvislosti napríklad mestské spisy mesta Spišská Nová Ves uvádzajú od roku 1804 existenciu Lesného úradu (*Forstamt*).²⁰⁾ Zrejme aj to bolo dôvodom, že lesy mesta Spišská Nová Ves mali najlepšie zabezpečenú správu lesov spomedzi iných spišských miest, avšak možno to považovať za ojedinelý zjav. Tento fakt koniec koncov vyplýva aj z vyjadrenia krajinského hlavného inšpektora v Košiciach, ktorý spolu s komisármi v roku 1811 osobne vykonal inšpekciu lesov spišských miest a konštatoval, že lesy boli v dôsledku neodborného spravovania a koristníctva, lesnej pastvy a vysokého stavu dobytku v katastrofálnom stave, pričom na zlepšenie situácie navrhol zrušiť doterajší spôsob správy lesov.²¹⁾

16) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. ..., s. 49-50.; zdroj: MVSR ŠA v Prešove, pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Provincia XVI. spišských miest.

17) KRIŽOVÁ – UJHÁZY– NIČ. *Fytoce-nológia ...*, s. 60.

18) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. ..., s. 45.

19) KRIŽOVÁ – UJHÁZY– NIČ. *Fytoce-nológia ...*, s. 60.

20) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. ..., s. 51.; Archív mesta Spišská Nová Ves, index spisov roč. 1804, fasc. 1., č. 454.

21) HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. ..., s. 51.

Riešenia, ktoré vo svojej správe uvádza mestská rada v Spišskej Novej Vsi a ktoré postupne uplatňovali i ostatní vlastníci lesov nielen na Spiši, sa teda aj na začiatku 19. storočia zdali málo, či dokonca úplne neefektívne. A to aj vzhľadom na vysokú kriminalitu, resp. na nelegálny výrub drevín a nedodržiavanie lesných predpisov. Obzvlášť hospodárenie v komposesorátoch bolo stále neefektívne a vyžadovalo si regulovaný systém lesného hospodárstva.²²⁾ Avšak podľa Berzeviczyho, „(...) Kvalitné lesné poriadky môžu toto zlo zmierniť, ale nie celkom odstrániť. Strom, ktorý je za jeden deň vyrúbaný a spálený, potrebuje, podľa druhu, 20, 40 až 60 rokov na rast. V Uhorsku, ako je známe, je veľa nezadelených spoločenských vlastníctiev, v nich je sotva možné zaviesť kvalitný lesný poriadok. – Proporcionálne procesy²³⁾ podliehajú mnohým ťažkostiam, stredoveký uhorský právny nárok „perennalis fassio“⁽²⁴⁾ je proti tomu silná prekážka: prečo by mal vlastník les chrániť alebo založiť nový, keď mu hrozí, že ho nejakým neznámym zastaraným právnym nárokom stratí?“⁽²⁵⁾

Berzeviczy však neostal iba pri kritike a snahe zastavenia tejto činnosti, ale ponúkol aj konkrétne riešenie, ktoré by odľahčilo lesohospodárstvo a sčasti by obmedzilo výrub stromov, čím by zároveň vznikol dostatok dreva, ktorého cena by bola dostupnejšia.

V 90. rokoch 18. storočia sa správnym hospodárením v lesoch vo svojich prácach zaoberal aj Berzeviczyho súčasník, nemecký lesný inžinier Georg Ludwig Harting (*1764 – †1837). Harting v rokoch 1811 – 1837 pôsobil ako krajinský lesmajster v Nemeckej ríši, od 1821 tiež ako docent na univerzite v Berlíne, kde založil Katedru lesníctva. Na sklonku 18. storočia boli publikované jeho hlavné diela s názvom *Návod na pestovanie dreva* (*Anweisung zur Holzzucht*, 1791) a *Návod na taxáciu lesov* (*Anweisung zur Taxation der Forste*, 1795), ku ktorým neskôr pribudla aj Učebnica pre lesníkov (*Lehrbuch für Förster*, 1808). V druhej a v tretej časti svojej práce *Návod na pestovanie dreva* sa Harting venuje práve metódam umelého zalesňovania zničených lesov zvlášť v listnatých, ihličnatých a zmiešaných lesoch.²⁶⁾ Zdá sa, že tieto Hartingom spísané postupy neboli neznáme ani Berzeviczymu, hoci on sa vo svojich odporúčaní nezameriaval len na efektívnu obnovu zničených lesov, ale usiloval sa ničenie lesov, resp. ťažbu dreva, čo možno najviac obmedziť.

Za adekvátne riešenie tejto situácie Gregor F. Berzeviczy považoval využívanie rašeliny. Rašelina bola na Spiši ľahko dostupná a on sám sa zaoberal experimentovaním s týmto prírodným sedimentom. Žiaľ, ťažba rašeliny

22) Jednou z mála osobností intenzívne sa venujúcich lesnému hospodárstvu od 20. rokov 19. storočia bol Ludovít Greiner. Pôvodom bol z Nemecka a pôsobil ako poľsný, správca lesov a neskôr riaditeľ panstiev Sachsen-Coburg-Gotha v Jelšave. Prioritou bolo pre neho pestovanie zmiešaných porastov, pričom v roku 1835 mal dokonca prednášku o zalesňovaní vysokohorských spustnutých plôch. Buku, ktorý „zlepšuje pôdu, odoláva vetrom a chorobám, produkuje viac hmoty ako iné dreviny“, pripisoval veľký význam. BLATNÝ, Ludovít. Ludovít Greiner (1796 – 1882). In: *Vedecké práce výskumného ústavu lesného hospodárstva*. Roč. 1965, č. 6, s. 31-73.

23) Proporcionálne procesy – týkajúce sa spoločných financií.

24) Druh zmluvy o prevode šľachtických majetkov.

25) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 347.

26) HARTIG, Georg Ludwig. *Anweisung zur Holzzucht*. Marburg : In der neuen akademischen Buchhandlung, 1791, 144 s.

27) ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Správa Gregora Berzeviczyho o produkcii rašeliny. 1811, inv. č. 871.

28) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. In *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*, 3. zv. Pesth : Patzko, 1803, s. 345-359. Dostupné online na webovej stránke: https://books.google.sk/books?id=M_COQAAtrIC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summarv_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

29) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 345.

30) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 346.

31) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 349.

32) „Stroh ist wohl ein Futter für das Vieh, und gibt gute Dächer, zum Feuergebrauch ist es aber wegen des schnellen Brennens nicht geeignet.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., 347.

a jej využívanie ako paliva napredovalo veľmi pomaly. V roku 1811 vypracoval Berzeviczy aj samostatnú správu o produkcii rašeliny, ktorej využitie je aj v súčasnosti naozaj všestranne.²⁷⁾

Myšlienky efektívneho využívania prírodných zdrojov, predovšetkým v prospech hospodárstva a zlepšenia životných podmienok sedliakov, však už vyslovil aj vo svojich prácach zo skoršieho obdobia, pričom aktívne sa angažoval aj zo svojho postavenia. Medzi takéto práce patrí aj *Ueber den Torf in Ungern (O rašelíne v Uhorsku)*, ktorá bola uverejnená v časopise *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur* v roku 1803.²⁸⁾ V úvode tejto práce Berzeviczy spomenul konzervatívnosť súdobej spoločnosti bez ohľadu na jednotlivé spoločenské vrstvy a istú nevôľu skúšať nové veci, hoci by aj priniesli viditeľné výsledky a zlepšenie životných podmienok.²⁹⁾ Zvlášť v dobe, kedy len s hrôzou sledoval neustále stúpajúci rast cien dreva a jeho ďalekosiahle dôsledky. „Koho neťažší zdražovanie dreva a nedostatok dreva? Komu môže byť neznáme, ako strašne stúpa cena dreva a prejavuje sa nedostatok dreva? Koho nedesí táto hrozná progresia? V akej ťažkej situácii sa nachádza celá početná trieda ľudí, ktorí majú skromné živobytie? Drevo je teraz drahšie ako chlieb; drevo je naliehavejšou, ťažšie zadovážiteľnou nevyhnutnosťou.“³⁰⁾ Dokonca ponúkol aj konkrétne príklady nárastu cien dreva v okolitých mestečkách: „V susednej Spišskej Sobote, patriacej do Provincie trinástich spišských miest, bola podľa mestských záznamov cena dreva pred 50 rokmi približne 12 až 13 grošov za siahu; v čase zavedenia Urbáru cena siahy stúpila na 20 až 25 grošov. V poslednom uplynulom desaťročí stúpila cena najviac a najrýchlejšie; z roka na rok sa zvyšovala a minulú zimu bola siaha dreva v lese 60 až 70 grošov; takže so zväzanim do Spišskej Soboty vyšla takmer na 5 ríšskych florénov. V slobodnom kráľovskom meste Kežmarok je rovnako strašný nárast ceny dreva. Rovnaké množstvo, aké malo pred 100 rokmi hodnotu 24 až 30 grajciarov, pred 50 rokmi stálo 1 florén, pred 30 rokmi 1 florén 30 grajciarov, pred 10 rokmi 2 florény 30 grajciarov. Teraz sa musí zaplatiť za rovnaké množstvo 5 ríšskych florénov.“³¹⁾

V danej dobe nebolo veľa možností, ako nahradiť drevo v remeselnej výrobe, či v stavebníctve. Pravdaže, existovali možnosti, ako túto vzácnu surovinu nahradiť pri vykurovaní. „Slama je krmivo pre dobytok a poskytuje dobré strechy, pre použitie do ohňa však nie je vhodná, pretože rýchlo horí.“³²⁾ Ak toto Berzeviczyho tvrdenie premietneme do súčasnosti, možno povedať, že v dnešných trendoch využívania obnoviteľných zdrojov je slama naopak

veľmi perspektívnym palivom. Veľké množstvo slamy, ktoré produkuje slovenské poľnohospodárstvo je vzhľadom na pokles chovu dobytka prakticky nevyužiteľné, čím sa vytvára možnosť využiť ju na energetické účely, a to s minimálnou investíciou. V súčasnosti už existujú vykurovacie zariadenia – kotly, ktoré sú určené na využívanie slamy na vykurovacie účely. Ak sa na to pozrieme v širšom ekonomickom kontexte, tak ako využívanie prírodných zdrojov demonštroval aj Gregor F. Berzeviczy, zistíme, že využívanie slamy v súčasnosti si vyžaduje omnoho menšie náklady, ako využívanie rašeliny na prelome 18. a 19. storočia.³³⁾ Ale pri využívaní týchto obnoviteľných zdrojov sme, rovnako ako Berzeviczy pred 200 rokmi, na začiatku dlhej cesty.

Rovnako tak Berzeviczy uvádza ďalšie možnosti, ktoré v jeho dobe neboli dostatočne rozvinuté, alebo využívané. „Čierne uhlie sa doteraz neobjavovalo príliš často: na získanie je potrebné vynaložiť drahocenné úsilie.“³⁴⁾ Napriek tomu, že uhlie patrí k najbohatšie zastúpeným prírodným zdrojom, ktoré sa využívajú ako fosílna palivá, jeho ťažba bola v minulosti pomerne obťažná. Čierne uhlie patrí k najkvalitnejším typom uhlia, no mnohé plytšie povrchové banské šachty sa vyčerpali ešte koncom stredoveku a hlbšia ťažba si vyžadovala viac sily a prostriedkov. Ťažba uhlia omnoho rýchlejšie napredovala v Anglicku, kde už v roku 1712 kováč a vynálezca Thomas Newcomen zostrojil prvý atmosférický parný stroj, ktorý sa využíval pri odčerpávaní podzemnej vody z baní. V roku 1765 tento stroj vylepšil James Watt, čo otvorilo cestu pre široké využitie parných strojov v baníctve a neskôr aj v priemysle. Vďaka osvietencom a náruživému zavádzaniu reforiem sa tieto pokrokové technológie začali postupne zavádzať aj v Uhorsku, no ťažbu uhlia to na prelome 18. a 19. storočia ešte nijako zvlášť neovplyvnilo.³⁵⁾

Ako najvhodnejšia alternatíva dreva na vykurovanie sa však Berzeviczymu javila práve rašelina. „Rašelina (*Turfa, Cespesuftilis, bituminofus*), kde je dostupná, poslúži ako najlepšia a najjednoduchšia. Túto myšlienku chápal už cisár Jozef II. a prostredníctvom dvorských dekrétov určil odmenu pre tých, ktorí zavedú používanie rašeliny na vykurovanie.“³⁶⁾ Navyše, Berzeviczymu boli aj v tomto zdrojom inšpirácie niektoré krajiny západnej Európy, ktoré koniec koncov i navštívil. Medzi tie, ktoré rašelinu na spaľovanie využívali vo veľkom rozsahu, patrili severné Nemecko, Spojené nizozemské provincie, Rakúske Nizozemsko (dnešné Belgicko), ale aj Veľká Británia.

33) Výhodou slamy je aj dostatok kapacít na jej spracovanie, pričom poľnohospodárske podniky majú dostatok strojov na zber, lisovanie a prepravu slamy. Slama sa zbiera a spracováva v suchom stave, lisovaním do balíkov sa dosahuje vysoká objemová hmotnosť, čo znižuje náklady na prepravu a skladovanie. Výhodnejšie je spaľovať slamu v celých balíkoch. Zjednodušuje sa tým manipulácia, znižuje hlučnosť a prašnosť. Zdroj: <http://www.intechenergo.sk/kotly-na-slamu/>

34) „Steinkohlen hat man bis jetzt nicht sehr häufig entdeckt: es brauch kostbare Anstalten, um sie zu gewinnen.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 347.

35) V súčasnosti je čierne uhlie v pomere ceny a výhrevnosti najvhodnejšie a najlacnejšie palivo na kúrenie. Zároveň je však jeho ťažba nešetrná k životnému prostrediu a uprednostňuje sa zavádzanie iných zdrojov. Produkcia uhlia v Európe za posledné roky aj napriek viacerým krízam pozvoľne klesá, pričom na Slovensku sa z viacerých dôvodov postupne zatvárajú aj posledné uhoľné bane.

36) „Torf (*Turfa, Cespes uftilis, bituminofus*) wo er zu haben ist, kommt am besten und leichtesten zu statten. Diesen Gedanken hatte auch schon Kaiser Joseph II. aufgefasst, und mittels Hofdekrets eine Belohnung demjenigen bestimmt, der den Gebrauch des Torfs zur Feuerung einführen würde.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 347-348.

37) Konotopa (Kanyapta) je v súčasnosti pomenovanie vodného toku – ľavostranného prítoku ldy, ktorý sa nachádza v južnej časti východného Slovenska, v súčasnom regióne Turňa.

38) Sárvíz je rieka v Maďarsku a je dlhá 110 kilometrov.

39) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern. ...*, s. 348

40) Rašeliniská sa na Slovensku vyskytujú najmä v oblasti Tatier, Oravy, v Podtatranských kotlinách, ale aj v oblastiach s nižšou nadmorskou výškou. Podľa mapovania rekonštruovanej prirodzenej vegetácie boli rašeliniská v minulosti rozšírené na rozlohe 260 km², čo predstavuje 0,57 % celkovej rozlohy Slovenska, pričom presahovali hĺbku 40 cm. STANOVÁ, Viera. *Rašeliniská Slovenska*. Bratislava : DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie, 2000, s. 3 – 10.

41) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern. ...*, s. 350.

42) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern. ...*, s. 350.

43) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern. ...*, s. 354-355.

44) STANOVÁ, Viera. *Súčasný výskyt rašelinísk na Slovensku a faktory ich ohrozenia*. In: STANOVÁ, Viera. (ed). *Rašeliniská Slovenska*. Bratislava : DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie, 2000, s. 3-10.

Podľa Berzeviczyho slov sa zdá, že na sklonku 18. storočia bolo na území Uhorska dostatok rašelinísk, ktoré by sa dali využívať. „*Zo svojich ciest po krajine si pamätám, že som videl vela rašeliny na močaristej rozľahlej ploche, ktorá sa tiahne od Turnianskej župy smerom k rieke Hornád, ktorá je obyvateľmi nazývaná Kanyapta.*”³⁷⁾ Veľký úsek, v ktorom sa klukatí Takta, je bohatý na rašelinu; celá rozsiahla oblasť Hajdúszoboszló (Heydukenstädte) a to, čo sa rozprestiera okolo, vodné rameno Hortobágy, má veľké množstvo rašeliny, čo je o to cennejšie, že tam nie sú žiadne lesy; známa, rozsiahla Sárvíz³⁸⁾ na druhej strane Dunaja je možno úplne rašeliniskom, taktiež močiare okolo Balatonu a Neziderského jazera: väčšia časť Banátu je veľmi rašelinitá: aj naše Karpaty majú hojnosť rašeliny, nielen na svojich svahoch, ale aj v dolinách, ba aj medzi skalnatými štítmi v priehlbínach. Možno je v Uhorsku málo oblastí, kde by sa rašelina nenachádzala.³⁹⁾ Je teda zrejmé, že podľa Berzeviczyho pozorovaní boli aj na území dnešného Slovenska, a to aj v tatranskej oblasti na Spiši, dostatočné zdroje na dlhodobé využívanie rašeliny.⁴⁰⁾ Je však potrebné zvážiť mieru dôveryhodnosti Berzeviczyho údajov, nakoľko nepodnikol exaktný prírodovedecký výskum rašelinísk a informácie, ktoré o rašeliniskách ponúkol, mali výsostne podtext hospodársky. Uvedomoval si, že rašeliniská na Spiši „*nie sú dostatočne hlboké a miestami neobsahujú úplne zhnité drevo.*”⁴¹⁾ Situáciu s ťažbou rašeliny sťažovala aj skutočnosť, že rašeliniská boli pomerne rozsiahle a rozprestierali sa na veľkom území, čo znamená, že mali viacerých vlastníkov.⁴²⁾

Ako sa s odstupom dvoch storočí zdá, tieto rašeliniská predsa len neboli tak rozsiahle a nevyčerpatelné. Dokonca na základe súčasných prírodovedných výskumov možno konštatovať, že boli na viacerých miestach lokálne aj využívané. Gregor F. Berzeviczy teda nebol jediný, kto sa pokúšal ťažiť rašelinu a využívať ju ako palivo.⁴³⁾ Ďalším spôsobom využívania rašelinísk bolo ich vysušovanie za účelom získavania úrodnej pôdy, avšak v tomto prípade išlo len o zánik rašeliniska bez efektívneho využitia rašeliny. Napriek tomu, medzi hlavné faktory, ktoré v minulosti zapríčinili drastický úbytok a degradáciu rašelinísk, patrila aj ťažba rašeliny, ktorá sa vo väčšom rozsahu uskutočňovala predovšetkým od 18. storočia, pričom táto lokálna a maloplošná ťažba slúžila predovšetkým na využívanie rašeliny na vykurovanie.⁴⁴⁾ V súčasnosti sú rašeliniská na Slovensku považované za veľmi vzácne a ohrozené.

Napriek zdanlivému neúspechu jej zavádzania do praxe z pohľadu

súdobého osvietenca Gregora F. Berzeviczyho sa zdá, že rašelina predsa len nebola takou neznámou ani v sedliackom prostredí. Samotný Berzeviczy počas svojich ciest po Uhorsku zaznamenal využívanie rašelinových tehál: „Ked' som na jeseň cestoval po Hajdúszoboszló, išiel som popri takzvanom Szálás-i a pozoroval zápach rašeliny. Zosadol som, vošiel dnu a na dvore som našiel v malých kopách rozmiestnenú dobrú zásobu rašelinových trávnikov, ktoré cez leto vyschli a teraz boli spaľované. Obyvatel' ju nazýval zsombék, čo je zaužívaný maďarský názov pre rašelinový trávnik.“⁴⁵⁾ Rovnako sa rašelina používala na vykurovanie v niektorých mestách, a to aj na Spiši, pričom Berzeviczy uvádza predovšetkým mestá Poprad, Spišská Sobota, Stráže pod Tatrami, Matejovce pri Poprade, v ktorých ľudia napodobňovali experimenty s rašelinou o čosi úspešnejšie ako on a dokonca ju využívali na výrobu pálenky.⁴⁶⁾

Nie je teda prekvapením, že Gregor F. Berzeviczy sa v rámci úspory usiloval využívať rašelinu aj na svojom rodinnom majetku vo Veľkej Lomnici, pričom na tomto statku pre potreby kuchyne, na vykurovanie a stavebné úpravy spotreboval drevo za 150 až 200 ríšskych florénov ročne.⁴⁷⁾ Vo svojom článku *Ueber den Torf in Ungern* dokonca opisoval, ako možno najefektívnejšie rašelinu vyťažiť z rašeliniska, ako ju správne spracovať do tehál, sušiť, ako aj to, akú výhrevnosť možno dosiahnuť a koľko tehál je potrebných na vykúrenie miestnosti na deň, resp. na noc.⁴⁸⁾ Ponúkol teda čitateľom pomerne presný návod, ako si možno rašelinu samostatne spracovať a pripraviť na vykurovanie.

Pomocou tohto spôsobu vykurovania bolo podľa Berzeviczyho možné zlepšiť životné podmienky sedliakov, ktorí si v mnohých prípadoch nemohli dovoliť vykurovať drevom, ktoré bolo príliš drahé, a preto často umierali na podchladenie. Popritom ako Gregor F. Berzeviczy zavádzal pestovanie zemiakov v podtatranskej oblasti (rovnako to robil aj Mikuláš Vay v Sabolčskej stolici), ako dostupného zdroja obživy pre sedliakov umierajúcich hladom, bolo vykurovanie rašelinou ďalším spôsobom, ako sa postarať o túto chudobnú vrstvu obyvateľstva. O to viac, že im sám išiel príkladom a zavádzal tieto „novoty“ na svojom rodinnom statku, pretože bol presvedčený, že ak tak koná človek, ktorého ľudia majú v úcte, ktorý má istý vplyv a jeho domácnosť v dôsledku toho prosperuje, bude to pre ostatných motivujúce.⁴⁹⁾ V tomto smere je Berzeviczyho prístup, rovnako ako činnosť Samuela Tešedíka, Juraja Fándlyho a mnohých ďalších osvietencov, skutočne autentický a pokrokový, nakoľko vlastnou činnosťou prispievali k zlepšeniu životných

45) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. ..., s. 348.

46) „In den benachbarten Dreizehn Städten, Deutschendorf, Georgenberg, Michelsdorf, Matzdorf, mach man die Torfversuche glücklicher nach, als ich selbst; dort heizt man damit, und benützt ihn vortreflich zum Brantweinbrennen.“ BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. ..., s. 353.

47) „Nicht sowohl, weil ich selbst jährlich für Küche. Öfen und Bau-reparationen, Holz für 150 bis 200 rfl. kaufe, ob ich gleich in sieben hiesigen Ortschaften Mitbesitzer bin, sondern weil mir das gemeinschaftliche Übel nahe geht, mache ich seit ein Paar Jahren Versuche, den Torfgebrauch einzuführen.“ BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. ..., s. 350.

48) BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. ..., s. 351-352.

49) „Ich bin überzeugt, dass wenn dieser Mann der Einwohner eines größeren Ortes und von Ansehen gewesen wäre, u. wenn er in seiner Hauswirtschaft auffallend Glück gehabt hätte, er viele Nachahmer gefunden haben, und hierdurch der Torfgebrauch vielleicht in der ganzen Gegend in Aufnahme gekommen sein würde.“ BERZEVICZY, Gregor. *Ueber den Torf in Ungern*. ..., s. 348-349.

50) „So ist es: nicht Realität, nur Schein reißt die Menschen; "nicht Überzeugung, sondern Nachahmung Sucht bestimmt und entscheidet meistens. Was Verordnungen schlecht oder gar nicht bewirken, bewirkt unvermutet ein glückliches Ungefähr. Das freiwillige Wollen, und nützliche Wissen, ist die wirksamste und schönste Triebfeder. – So ist der Klee Anbau noch unter der Königin Maria Theresia verordnet worden. Die Verordnung blieb unwirksam: man sah ein, dass es recht gut wäre, man tat aber doch wenig oder nichts. Jetzt, seit ungefähr drei Jahren, gelang es einigen anerkannt guten Wirten dieser Gegend, den Klee mit glänzendem Erfolg auszubauen : und der Gebrauch davon wird in dem Grade allgemein; dass die Brachfelder dieser Gegend damit vollgesät sind, und in manchen Orten die Stallfütterung so gut, als eingeführt ist. Wenn es gleich anfangs nicht befohlen, sondern empfohlen worden wäre, so würde dieser Erfolg vielleicht früher veranlasst worden sein.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 349.

51) „Ich nehme den Arbeitslohn dafür auch 1 rfl. an; für das Wenden, Trocknen, nach Hause führen. Nachschaffen der zerbröckelten Ziegel, rechne ich auch 1 rfl, es kosten also 1000 Ziegel, bis sie fertig im Hause sind, nach diesem Kalkül 2 rfl. Mit 1000 Ziegeln kann man, 25 Ziegel auf einem Tag gerechnet 40.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 352-353.

podmienok sedliakov v rôznych oblastiach života. Podľa Berzeviczyho nariadenie a príkazy v tomto smere nemali žiadny účinok, čo sa ukázalo pri zavádzaní viacerých inovačných opatrení, a preto bolo najlepšou cestou ísť príkladom. Ako argument použil nariadenie pestovania ďateliny, ktoré bolo „nariadené ešte za kráľovnej Márie Terézie. Nariadenie ostalo neúčinné: uznávalo sa, že bolo skutočne dobré, ale predsa sa pre jeho fungovanie urobilo málo, alebo nič. Teraz, už asi tri roky, sa darí v tejto oblasti niektorým uznávaným dobrým hospodárom pestovať ďatelinu s brilantným úspechom: a jej používanie sa stáva všeobecným do tej miery, že sú toho plné úhorové polia tejto oblasti a na niektorých miestach je maštalné krmenie ďatelinou už v podstate zavedené. Ak by to hneď na začiatku nebolo prikázané, ale odporúčané, tak by bol tento úspech azda zariadený skôr.“⁵⁰⁾

Z ekonomického hľadiska bolo dokonca vykurovanie rašelinou lacnejšie pre sedliakov ako pre zemepánov, pretože sedliaci si vlastnou prácou dokázali zabezpečiť rašelinové tehly, takže za toto palivo nemuseli nikomu zaplatiť. Zemepáni museli za prácu zaplatiť sedliakom, čo spôsobovalo isté výdavky. Navyše Berzeviczy vyzdvihol aj fakt, že práca sedliakov nebola celkom dôsledná, ak pracovali pre zemepána, čo sa odzrkadľovalo aj na kvalite tehál. Aj tu totiž platilo staré známe, že ak človek pracuje „na svojom“, dá si na tom skutočne záležať. Napriek tomu podľa Berzeviczyho výpočtu to bola aj pre zemepána obrovská úspora. Za jeden deň bolo možné vyhotoviť 1000 tehál, ktorými sa dalo vykurovať 40 dní, pričom cenu za mzdu a prepravu odhadoval na 2 ríšske florény.⁵¹⁾ Podľa tohto výpočtu by sa suma za vykurovanie pohybovala okolo 16 ríšskych florénov ročne. Ak sa teda vrátíme k výdavkom za drevo na Berzeviczyho statku, ktoré sa pohybovali vo výške 150 – 200 ríšskych florénov ročne, a odpočítame z toho spotrebu dreva nevyhnutnú na stavebné úpravy, skutočne možno hovoriť o značnej úspore.

Okrem zlepšenia kvality života sedliakov a markantnej úspory zemepánov mohlo mať využívanie rašeliny podľa Berzeviczyho pozitívny ekonomický prínos aj v oblasti hospodárstva a obchodu, pretože sa táto komodita dala využívať aj v remeselnej výrobe. „Rašelina je vynikajúca aj na použitie pri výrobe pálenky; bola by rovnako dobrá pri praní, pri farbení, pri hrnčiarstve, pri pálení tehál atď. Mohla by sa tiež používať na varenie a pivovarníctvo, s obozretnosťou, aby sa nepreniesol zápach dymu. Rašelina môže byť aj zuhoľnatená a potom môže byť použitá na oheň pri prácach spojených s ťažbou nerastov;

*aká neprehliadnuteľne užitočná perspektíva pre uhorské banské záležitosti, ktorým pre nedostatok dreva a uhlia hrozí zánik!*⁵²⁾

Zo súčasného pohľadu je riešenie v prospech využívania rašeliny celkom jednoznačné a mohlo by sa zdať, že v minulosti jej použitiu nemalo nič stáť v ceste. Prečo sa teda ťažba rašeliny na prelome 18. a 19. storočia naplno nerozvíjala a neprinášala ďaleko väčšie ekonomické dôsledky? Aj odpoveď na túto otázku predostrel Gregor Berzeviczy vo svojom článku o rašeline. Jedným z najrozhodujúcejších dôvodov boli predsudky a nedostatočná informovanosť. Zo strany sedliakov s tým priamo súvisela obava zo straty aj toho mála výsad, ktoré im boli dopriate, a to predovšetkým v súvislosti s využívaním lesov. Sedliak mal totiž právo od svojho zemepána požadovať drevo na vlastnú spotrebu. Ak by teda smeli ťažiť rašelinu a na úkor toho sa vzdať možnosti pozbierať drevo z okolitých lesov, v prípade nepodarených pokusov by tak nemali ani drevo, ani rašelinové tehly. A to aj vzhľadom na to, že les „*síce leží už zničený vo svojich ruinách, nevezmú z neho nič, než konáre, zhnité palice a mladé prúty; jednako si však veľmi udržiavajú nárok, tak ako roľník všeobecne tým viac žiarli na svoj nárok, čím menej ho má.*“⁵³⁾

Pri svojom pokuse spopularizovať rašelinu v sedliackom prostredí zvolil Berzeviczy skutočne rafinovaný a pritom celkom pochopiteľný spôsob, ktorý však priniesol úplne opačný efekt, hoci dnes by sa to mohlo zdať úsmevné. „*Hotové rašelinové tehly som dal pod strechu, s otvoreným prístupom, a to v domnienke, že pri nedostatku dreva by sa iste ukradli a dobročinný pokus by urobili ľudia sami. Bolo to ukradnuté (tehly): a aby sa neprezradili príznacným dymom, vykúrili kachle na noc, uzavreli ich a lahli si spať: nekvalitné kachle dymili; nezvyčajný dym a para spôsobili bolesti hlavy a zvracanie; týmto už bolo o nedôveru v rašelinu v dedine postarané.*“⁵⁴⁾

Aj pri tomto Berzeviczyho nevydarenom experimente sa ukázalo, ako veľmi je dôležitá dostatočná miera informovanosti, čo však samotný autor zjavne podcenil. Možno predpokladať, že ak by boli sedliaci poučení o správnom zaobchádzaní s rašelinou, tento pokus by bol dopadol o čosi úspešnejšie. Pravdou je, že ani Berzeviczymu táto skutočnosť neušla a sám si tento nedostatok uvedomoval. Bol totiž presvedčený, že ľudia, zvlášť tí pod Tatrami, skôr či neskôr začnú dobrovoľne využívať rašelinu. Je však potrebné ich dostatočne poučiť o výhodách a správnom používaní, a to najlepšie prostredníctvom ľudového učiteľa v kostole, ktorého si sedliaci vážia a rešpektujú: „*Pozdvihnutie morálky a ľudského blaha je cieľom cirkvi – bieda*

52) „Der Torf ist auch vortrefflich zu gebrauchen zum Brandweinbrennen; er wäre eben so gut zu brauchen zum Waschen, zu Färbereien, zu Topferarbeiten, zum Ziegelbrennen... Auch kochen und bräuen könnte man dabei, mit der Vorsicht, dass der Geruch des Rauches sich nicht mittheile. Der Torf kann auch verkohlt werden, und dann ist er zum Feuer bei den Mineralarbeiten zu gebrauchen; welch unübersehbar nützliche Aussicht für die ungrischen Bergwerksangelegenheiten, denen der Mangel an Holz und Kohlen den Untergang droht!“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 352.

53) „Sie fürchten, dass durch den Torfgebrauch ihnen der Genuss der Waldes wird verboten werden. Dieser liegt zwar schon verheert in seinen Ruinen, sie holen nichts daraus, als Äste, vermorschte Stöcke und junge Ruthen; doch aber halten sie viel auf das Recht, wie überhaupt der Bauer desto eifersüchtiger auf sein Recht ist, je weniger er es hat.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 354.

54) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 354 – 355.

55) BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 357.

56) MNL, Berzeviczy család Kakaslomnici Ága. P 53, cs. 129 No. 98. Ungarn während des letzten Österreichisch Französischen Kriegs 1809.

57) „Ich hörte einen Pleban predigen, der seine Zuhörer belehrte, das Kriegs Glück der Franzosen käme daher, weil sich Napoleon dem Belzebub gegeben habe, wofür er so viel tausend Teufel als Sacramente sind erhalten hätte, die in seiner Armee vertheilt wären - Nun aber wären nur noch ein paar Monathe übrig, biß zum Ende dieses Vertrags - und dann würden die Teufel ihn Napoleon selbst mit allen seinen Anhängern hohlen, und in den tiefsten Abgrund der Hölle schleyder[n]; ...“ MNL, Berzeviczy család Kakaslomnici Ága. P 53, cs. 129 No. 98. Ungarn während des letzten Österreichisch Französischen Kriegs 1809.; POÓR, Berzeviczy Gergely Magyarországról..., s. 479-480.

58) „Belehrung, Überzeugung Aufmunterung, Beispiel, sind die wahren Mittel, wohlthätige Industrie Verbesserungen zu bewirken, und das in England berühmte improvement (Verbesserungstrieb, das Gegenstück des Faulheitstrieb) zu wecken, wodurch sich die Britten auf den höchsten Grad des Wohlstandes und der Macht hinausgeschwungen habe.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 358.

a chudoba oboje dusí – čo zvyšuje bohatstvo, vedomosti a priemysel (pozn. hospodárenie) sedliaka, zlepšuje aj morálku. – Práve slávnostný priestor kostola spojený s prednáškou učiteľa odporúča a poučí účinnejšie a sľubuje želaný úspech. – V nedeľu, popoludní, po skončení obradu, by si ľudia radi vypočuli takéto poučné odporúčanie (...).⁵⁵⁾ Toto je obvyklý spôsob propagandy a výuky, ku ktorej sa utiekali mnohí osvietenci, počnúc panovníkmi. Tí istí osvietenci zároveň často kritizovali kňazov za to, že ich kázne boli plné iracionality a povier, na základe ktorých držali svojich veriacich v strachu. Tento postoj zastávali najčastejšie protestantskí osvietenci a Gregor Berzeviczy medzi nich určite patrili. Vo svojom rukopise s názvom *Ungarn während des letzten Österreichisch Französischen Kriegs 1809* (Uhorsko počas poslednej rakúsko-francúzskej vojny 1809), napísanom o čosi neskôr, ako bol publikovaný článok o *Ueber den Torf in Ungern*, sa aj on k tejto téme vyjadril pomerne kriticky, pričom uviedol, že vyššie stavy a duchovenstvo zámerne klamali nevedomých ľudí, držali ich v neistote a regulovali verejnú mienku vo svoj prospech.⁵⁶⁾ Kritika šľachty a duchovenstva nebola u Berzeviczyho ojedinelá, a v tomto prípade sa jeho rozhorčenie týkalo nezmyselných mýtov v súvislosti s osobou Napoleona Bonaparta, ktoré sa mali šíriť práve v kostoloch. Berzeviczy vraj osobne počul jedného farára, ktorý kázal svojim veriacim o tom, že dôvodom francúzskeho úspechu bolo Napoleonovo spojenectvo s Belzebubom, za čo dostal do armády toľko diablov, koľko je sviatostí. Ale táto zmluva mala o niekoľko mesiacov vypršať a potom si mal diabol vziať Napoleona aj s jeho nasledovníkmi do najhlbšej peknej priepasti.⁵⁷⁾ Avšak táto zmienka je nielen dokladom nevzdelanosti nižších vrstiev, ale zároveň dôkazom obrovského vplyvu kňazov na najväčšiu časť uhorskej spoločnosti, čoho si boli vzdelanci danej doby dobre vedomí. Aj preto Berzeviczy v príspevku o rašeline niekoľkokrát opakoval: „*Poučenie, presvedčenie, povzbudenie, príklad sú tie pravé prostriedky k dosiahnutiu dobročinných zlepšení priemyslu a k prebudeniu v Anglicku tak vychýreného improvement (inštinkt k zlepšovaniu, náprotivok inštinktu lenivosti), prostredníctvom ktorého sa Angličania dostali na najvyšší stupeň blahobytu a moci.*“⁵⁸⁾

Okrem potrebnej osvety a vyučovania navrhoval Berzeviczy vhodné odmeňovanie ako jeden z ďalších spôsobov zavádzania pokrokových myšlienok, pričom ako sám uviedol: „*(...) neviem si predstaviť lepšie využitie štátnej pokladne, ako keby sa napríklad sedliakovi, ktorý si v dedine najprv celú zimu kúrnil v piecke rašelinou, s nejakým ocenením mohla (pozn. štátna pokladňa)*

---

odpustiť časť jeho príspevku.⁵⁹⁾ Aj to je jedna z Berzeviczyho sociálno-ekonomických myšlienok, ktorá s veľkým náskokom predbehla jeho dobu, dokonca priam nápadne pripomína súčasnosť.

Záverom možno konštatovať, že aj v príspevku o rašeline z roku 1803 Gregor F. Berzeviczy prezentoval nielen svoje brilantné a nadčasové hospodárske myšlienky, ale na základe experimentu s rašelinou na svojom statku, vyvodeniu jeho dôsledkov a zlepšujúcich návrhov, dokazoval výbornú znalosť sociálnych pomerov a mentality najnižších spoločenských vrstiev. K takémuto poznaniu ho mohol priviesť život na periférii monarchie vo Veľkej Lomnici, kde sa dennodenne stretával s ťažkosťami spravovania veľkostatku a problémami tunajších sedliakov, ktorí žili v neľahkých podmienkach. Avšak ak by ho nevedol skutočný záujem o ich situáciu a túžba zmeniť ju, ostal by voči tomu rovnako apatický, ako mnohí ďalší zemaná, či drvivá väčšina uhorskej šľachty. A tak v širšom kontexte tohto rozsahom krátkeho príspevku znova demonštroval páľčivé problémy uhorskej spoločnosti, resp. riadenia monarchie a ich priamy dopad na hospodárstvo. Svoje kritické národohospodárske názory a myšlienky naplno rozvinul v predošlom období v dvoch najvýznamnejších dielach *De commercio et industria Hungariae* (1797) a *De conditione et indole rusticorum in Hungaria* (1802).

---

59) „ (...) doch könnte ich mir keinen schöneren Gebrauch der Domestic-Cassa denken, als wenn z. B. dem Bauer, der in einem Dorfe zuerst seinen Ofen den ganzen Winter über mit Torf heitzen würde, mit einiger Auszeichnung ein Theil seiner Kontribution erlassen werden möchte.“ BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. ..., s. 357.

Literatúra

Archívne zdroje

- Archív mesta Spišská Nová Ves, index spisov roč. 1804, fasc. 1., č. 454.
- MNL, Berzeviczy család Kakaslomnici Ága. P 35, 126 b/25 Notizen des Zipser Comitát in Ungarn. 1810.
- MNL, Berzeviczy család Kakaslomnici Ága. P 53, cs. 129 No. 98. Ungarn während des letzten Österreichisch Französischen Kriegs 1809.
- ŠAPO, SAL, fond Provincia XVI. spišských miest.
- ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Spor Gregora Berzeviczyho s komposesormi vo Veľkej Lomnici a v Huncovciach o lesy. 1818, inv. č. 2052.
- ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Sťažnosť Gregora Berzeviczyho na narušanie lesov komposesorátu vo Veľkej Lomnici a Huncovciach. 1821, inv. č. 2055.
- ŠAPO, SAL, fond Spišská župa, Správa Gregora Berzeviczyho o produkcii rašeliny. 1811, inv. č. 871.
- BERZEVICZY, Gregor. *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*. Leutschoviae, 1804.
- BERZEVICZY, Gregor. Notizen über das Zipser Komitat in Ungarn. In: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*. 1810, 3. ročník, č. 10, s. 99-103; č. 11, s. 109-112; č. 12, s. 117-122; č. 13, s. 134-136. [Dostupné on-line na stránke Rakúskej národnej knižnice, venovanej periodickým tlačiam.]
- BERZEVICZY, Gregor. Ueber den Torf in Ungern. In: *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*. 3. zv. Pesth : Patzko, 1803, s. 345-359. [Dostupné online na stránke: https://books.google.sk/books?id=M_C0QAkAtrIC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false]
- BLATNÝ, Ludovít. Ludovít Greiner (1796 – 1882). In: *Vedecké práce výskumného ústavu lesného hospodárstva*. Roč. 1965, č. 6, s. 31-73
- HARTIG, Georg Ludwig. *Anweisung zur Holzzucht*. Marburg : In der neuen akademischen Buchhandlung, 1791, 144 s.
- HOŠEK, Edgar. Lesy a lesné hospodárstvo Spišskej Novej Vsi. In: *Spišská Nová Ves I. Zborník k dejinám a výstavbe mesta*. Košice : Mestský národný výbor v Spišskej Novej Vsi, 1968, s. 45-66
- KRIŽOVÁ, Eva – UJHÁZY, Karol – NIČ, Juraj. *Fytocenológia a lesnícka typológia*. Zvolen : Technická univerzita vo Zvolene, 2010, s. 60. ISBN 978-80-228-2344-9
- LAZNIOVÁ, Miroslava. *Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša*. Tlačiareň P + M : Vlastný náklad, 2022, 344 s. ISBN 978-80-570-4063-7
- POÓR, János. Berzeviczy Gergely Magyarországról, Ausztriáról és Napóleonról. In: *Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves*. Budapest : ELTE, 2010, s. 473-486. ISBN: 978-963-284-146-5
- STANOVÁ, Viera. Súčasný výskyt rašelínisk na Slovensku a faktory ich ohrozenia. In: STANOVÁ, Viera. (ed). *Rašelíniska Slovenska*. Bratislava : DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie. 2000, s. 3-10, ISBN: 80-967471-9-3

Monografie a štúdie

Ekonomické názory Gregora F. Berzeviczyho

Július Horváth

---

1) HORVÁTH, Julius. Introduction to the History of Economic Thought in Central Europe. Cham : Palgrave Macmillan, 2020, 201 s.

---

2) HORVÁTH, Julius – KRIŠTORÓRY Tomáš. Early Influence of Adam Smith on Economic Thought in Central Europe. In *History of Economic Ideas*. 2020, 28, 2, s. 137-155.

V tomto príspevku nadväzujem na rôzne štúdie a prednášky, ktoré som absolvoval počas posledných rokov a v ktorých som sa zaoberal dielom Gregora F. Berzeviczyho. V poslednom období som publikoval dve knihy, v ktorých som venoval obširnu časť práci a tiež, aj keď do menšej miery, životu Gregora F. Berzeviczyho. V roku 2020 to bola kniha o stredoeurópskom ekonomickom myslení, Horváth (2020), vydaná nakladateľstvom Palgrave Macmillan.¹⁾ Tu som prezentoval názory významných ekonómov a spoločenských mysliteľov rôznych národov a národností pôsobiacich v strednej Európe, ktorú som definoval ako územie dnešných štyroch krajín: Čiech, Slovenska, Maďarska a Poľska. V tejto knihe som v podkapitole nazvanej Gregorius Berzeviczy (Gregor von Berzeviczy, Berzeviczy Gergely) (1763 – 1822) diskutoval niektoré jeho ekonomické názory. V ďalšej knihe, ktorú som vydal vo vydavateľstve Routledge som sa už zaoberal užšie myslením na území dnešného Slovenska. V tejto knihe, Horváth (2022), som sa podrobnejšie zaoberal myslením Berzeviczyho o spoločnosti všeobecne, a hlavne jeho vynikajúcim dielom *Oeconomica Publico Politica*. Základom týchto prác boli ale skoršie, kratšie prezentácie, v ktorých som sa tiež zaoberal Berzeviczym, ako napríklad štúdia Horváth (2019) o vývoji ekonomického myslenia v strednej Európe publikovaná v časopise *History of Economic Thought and Policy*, a štúdia Horváth a Krištofóry (2020) o vplyve Adama Smitha na myslenie v strednej Európe, ktorá vyšla v časopise *History of Economic Ideas*.²⁾

V tomto príspevku by som sa snažil predstaviť niekoľko postrehov o ekonomickom myslení Gregora F. Berzeviczyho. Začal by som tým, že na území dnešného Slovenska v podstate v období posledných troch storočí patrí Berzeviczy, snáď spoločne s Imrichom Karvašom (1903 –1981) a možno Rudolfom Briškom (1908 – 1971) k najväčším osobnostiam, ktoré sa vyjadrovali k ekonomickým otázkam. Berzeviczyho osud sa líšil od osudu Karvaša hlavne v tom, že jeho kritický hlas stretol do určitej miery porozumenie vládnucich kruhov, kdežto Karvaš narazil na totalitné myslenie a jeho talent sa nemohol tak naplno rozvinúť ako Berzeviczyho. Z európskeho hľadiska je príspevok Berzeviczyho širší a viac rozmernejší. Obaja ale mali za cieľ pozdvihnúť relatívne zaostalú časť Európy, či to už bolo Uhorsko v Berzeviczyho dobe, alebo Slovensko v Karvašovej dobe.

Berzeviczyho intelektuálny vývin

Berzeviczy publikoval významné diela, na ktoré vtedajšia európska intelektuálna éлита reagovala. V roku 1797 latinsky publikoval knihu, ktorá sa týkala rozvoja priemyslu a obchodu. Neskôr v roku 1802 bola táto kniha preložená do nemčiny a touto publikáciou získal medzinárodné uznanie vo vedeckej komunite. O štyri roky, v roku 1806, Berzeviczy publikuje knihu o zlých životných podmienkach sedliakov v Uhorskom kráľovstve. V roku 1819 dokončil svoje nádherné dielo, ktoré sa zaoberalo otázkami politickej ekonómie. V rukopise zanechal *Oeconomica Publico Politica*, tento hlbavý spis, na úrovni vtedajšieho západného myslenia, ovplyvnený Göttingenom a vznikajúcou disciplínou, politickou ekonómiou. História ale nechcela, aby sa toto dielo publikovalo, a tak vyšlo až začiatkom 20. storočia v maďarskom jazyku v preklade a po zásluhách vynikajúceho odborníka, profesora Jenő Gáala (1846 – 1934).

Máme vynikajúce práce, ktoré sa zaoberajú životom Gregora F. Berzeviczyho, a to nie je iba Gaál,³⁾ ale Balázs,⁴⁾ nehovoriac už o Berzeviczyho vlastných verziách autobiografie. Takisto v slovenskom jazyku nachádzame prácu Unčovského (1956),⁵⁾ ktorá nesie, síce iba do určitej miery, charakteristiku doby, v ktorej vznikala, ale hlavne modernú a detailnú prácu Lazníová (2022), ktorá povzniesla povedomie o Berzeviczym na vyššiu úroveň.⁶⁾

V mladých rokoch muselo na Berzeviczyho veľmi zapôsobiť štúdium v Göttingene, kde študoval v období 1784 – 1786. To je obdobie veľkej slávy

---

3) GAÁL, Jenő. Berzeviczy Gergely élete és művei. Budapest : Politzer Zsigmond, 1902, 214 s.

---

4) BALÁZS, Éva. Berzeviczy Gergely a reformpolitikus, 1763 – 1795. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967, 388 s.

---

5) UNČOVSKÝ, Ladislav. Gregor Berzeviczy. Martin : Osveta, 1956, 112 s.

---

6) LAZNIOVÁ, Miroslava. Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša. Tlačiareň P + M : Vlastný náklad, 2022, 344 s.

Ungarns Industrie und Commerz

von

Gregor von Berzeviczy,

Besitzer am Zipser und Sarosier Comitat und
Inspektor der evangelischen Kirchen und Schulen
diesseits und jenseits der Theiß in Ungarn.

„Hat er nicht wohlthätiger, als wäre es unser Vater,
„mit gerechter, weiser Kraft, die Wege befreiet, — die
„Straßen dem Lande, die Ufer dem Meere wieder geöf-
„net? — Hat er nicht die verschiedensten Völker durch
„Handel so mit einander vermischet, daß, was nur
„irgendwo erzeugt war, dies allenthalben zu wachsen
„sahen? Sehen wir nicht, wie ohne allem Unrecht, alle
„ohne Unterschied, sich der Fruchtbarkeit und Fülle un-
„gehindert erfreuen dürfen? — daher Reichthum und
„Uebersuß allenthalben: daher ist alles satt, — es hung-
„ert niemand.“

Plinius in seiner Lobrede auf den Kaiser Trajan.

Aus J. A. Hildts neuen Zeitung für Kaufleute, Fabrikanten und Manufakturisten abgedruckt.

Weimar,

gedruckt und verlegt bey den Gebrüdern Gädicke.

cy 1802.

tejto univerzity. Jeho listy rodine obsahujú nemálo postrehov o rôznych regiónoch, ktoré navštívil po skončení štúdia. Berzeviczy nie je moderným turistom, ktorý cestuje, aby si užil, ale preňho je cestovanie učenie sa. Pozoruje, že nemeckí sedliaci sú lepšie oblečení, ako ľudia v maďarských mestách, obdivuje verejné osvetlenia západných miest a desiatky iných sociologických pozorovaní. Držiac sa starej obyčaje, že „šaty robia človeka“, obdivuje kvalitu oblečenia anglických sedliakov, ich kvalitné topánky, čisté košeľe a podobne. Jeho obdiv hlavne Anglicka v ňom zostal dlhodobo a preniesol sa aj do chápania politickej ekonomie. Na týchto cestách sa v myslení Berzeviczyho dostáva do popredia kozmopolitizmus. Tieto cesty po západnej Európe v ňom neposilnia to, čo by mu pomohlo v kariére v monarchii, to jest ani maďarský a ani rakúsky nacionalizmus. Sám sa možno ani tak nemení, ako sa mení v očiach iných, ktorí sú menej znalí zahraničných podmienok, rôznych stránok rozvíjajúceho sa západného kapitalizmu. Tak sa stáva jakobínom v očiach ľudí oddaných monarchii, tak je nepriateľský prijímaný v aristokratických a cirkevných kruhoch, pretože má kritický pohľad k situácii nevoľníkov. Pritom Berzeviczy, vyzbrojený umom anglickej politickej ekonomie a radami elitných nemeckých profesorov v Göttingene, iba vidí obrovské ekonomické straty v monarchii, ktoré pramienia z toho, že talent nevoľníkov a vidiečanov nemôže vychádzať na povrch, lebo tomu bráni inštitucionálna stavba kráľovstva a cisárstva.

↑ G. F. BERZEVICZY, Ungarns Industrie und Commerz. Weimar: Gebrüder Gädicke, 1802.

Niektoré charakteristiky Berzeviczyho ekonomického diela

Berzeviczy reprezentoval smer myslenia, ktorý sa v politickej ekonómii kráľovstva ujal v posledných troch desaťročiach 19. storočia. Teda zhruba 50 – 70 rokov po jeho smrti sa v maďarskom a v stredoeurópskom myslení začína chápať Berzeviczy a začína sa vidieť ako výrazná osobnosť politickej ekonómie tohoto územia.

Základ Berzeviczyho videnia sveta pochádza z anglickej politickej ekonómie a jej dôvere v slobodu medzinárodného obchodu, k zrušeniu nevoľníctva, a v celkovej dôvere, že sloboda prospieva ekonomike, aj keď z dnešného hľadiska vtedajšia sloboda obsahovala mnoho obmedzení. Na druhej strane Berzeviczy nebol ideológ slobodného obchodu, vždy ho chápal ako praktický krok a v ekonomickej politike nebol radikálne zameraný, práve naopak, bol na strane postupných zmien.

V jeho práci nájdeme myšlienky, v ktorých nadväzoval na Adama Smitha. Napríklad Smith píše o hospodárnejšom využití riek v strednej Európe.⁷⁾ To mohla byť priama inšpirácia pre Berzeviczyho, keď písal o rozšírení komerčných vodných kanálov, ktoré by spájali mnohé stredoeurópske rieky.

Berzeviczyho odmietanie nevoľníctva, tiež môže mať motiváciu v práci Adama Smitha. Smith píše o nevoľníkoch nasledovne: „*títo otroci si nemôžu zaobstaráť nič iné ako svoju každodennú potravu... Tento druh otroctva stále existuje v Rusku, Poľsku, Maďarsku, Čechách, na Morave a v iných častiach Nemecka. Iba v západných a juhozápadných provinciách Európy bol tento systém postupne úplne zrušený*“.⁸⁾ Berzeviczyho kritika nevoľníctva mala elementy morálnej kritiky, ako aj kritiky zo strany politickej ekonómie, teda, že nevoľníctvo obmedzuje a znižuje celkovú efektivitu práce.

Jeho práca *De conditione et indole rusticorum in Hungaria (Ohľadne situácie a charakteru sedliactva)*, tiež viedla k tomu, že vládnuce kruhy začali byť dosť podozrievavé k tomuto mladému aristokratovi, ktorý, ako sa to v tom čase videlo, sa nestránil revolučných myšlienok, šíriacich sa hlavne z Francúzska. Vplyvní ľudia mu radili, aby prerušil korešpondenciu z Veľkej Lomnice so zahraničnými priateľmi.

Berzeviczy často zdôrazňoval, že intelektuál sa má zaoberať problémami vidieka, písať o sedliakoch a nevoľníkoch, a nie iba o magnátoch. Berzeviczy veril, že morálka a pracovná etika na vidieku je vysoká, a kritika

---

7) SMITH, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago : University of Chicago Press, 1977, s. 40.

---

8) SMITH, An Inquiry into the Nature ..., s. 512.

sedliakov zo strany aristokracie je neadekvátne. Každopádne Berzeviczy považoval za veľmi pozitívne všetky tie kroky, ktoré by poľnohospodárstvo a vidiecky život viedli smerom ku kapitalistickým výrobným vzťahom a nahradili staršie feudálne vzťahy.

V roku 1797 Berzeviczy uverejnil prácu *De Commercio et Industria Hungariae (O obchode a priemysle Uhorska)* v latinskom jazyku, ktorá bola v roku 1802 publikovaná v nemeckom jazyku. To bola štúdia o ekonomickej politike, kde Berzeviczy používal rôzne štatistické údaje. Táto práca ho urobila známym v medzinárodnej intelektuálnej komunite a priniesla mu členstvo v Kráľovskej univerzitnej akadémii v Göttingene.⁹⁾ Berzeviczy jasne vidí, že bohatstvo neleží v objemoch zlata a striebra, ktoré sú k dispozícii pre vládnucu triedu, ale leží v rozkvitajúcom poľnohospodárstve a rozvíjajúcom sa priemysle.

9) GAÁL, Berzeviczy Gergely ..., s. 69.

Berzeviczy mal kritický názor k fungovaniu ekonomiky v Rakúskom cisárstve, keď poukazuje na fakt, neskôr známy z politickej ekonómie rozvíjajúcich sa krajín, že totiž podmienky obchodu boli nevýhodnejšie pre Uhorsko, keďže uhorský export mal základ v exporte surovín a poľnohospodárskych výrobkov, kdežto import z Rakúska skôr predstavovali luxusné výrobky a produkcia priemyselného charakteru. Berzeviczy, volajúc po industrializácii, podporoval zavedenie ochranných opatrení na podporu rozvíjajúceho sa priemyslu v Uhorsku. Berzeviczy taktiež preferoval proporciónalnejší ekonomický rozvoj vo všetkých oblastiach Rakúskeho cisárstva.

Berzeviczy tiež poukazoval na nízku morálku nielen nižších spoločenských vrstiev, ale aj vládnucich tried, na neefektívny daňový systém, v ktorom tí, čo platili najviac daní, vôbec neboli reprezentovaní v zákonodarnom zbore. Magnáti považovali jeho návrhy na ich vyššie zdanenie za zradu. Unčovský (1956) popisuje nenávisť voči Adamovi Kollárovi (1718 – 1783), ktorý publikoval v roku 1764 prácu, v ktorej pranieroval privilégia maďarskej šľachty, a aj keď mal podporu viedenského dvora, nakoniec kniha bola stiahnutá z obehu.

Berzeviczy často písal o tom, že vedúci politici hlavne reprezentovali svoje skupinové záujmy a nemali na zreteli záujmy krajiny ako takej, inými slovami považovali záujmy krajiny a svoje skupinové záujmy za totožné. Mnohé politické, podobne kritické, postrehy publikoval Berzeviczy anonymne v časopisoch ako *Magazin für Geschichte, Statistik und Staatssrech der Österreichischen Monarchie*. Až o sto rokov neskôr, keď rukopisy

v pozostalosti našiel Gaál, sme sa dozvedeli, že autorom bol Berzeviczy.¹⁰⁾

10) GAÁL, Berzeviczy Gergely ..., s. 111.

Oeconomia Publico Politica

Veľmi motivujúcim je čítanie najslávnejšej práce Berzeviczyho *Oeconomia Publico Politica*, ktorú čítame ako publikáciu pod názvom *A közgazdaságról*, ako ju publikoval Gaál, teda v preklade. Tu nachádzame zrelého autora, ktorý popisuje politickú ekonomiu Uhorského kráľovstva, a zároveň uvádza čitateľa do základov politickej ekonomie. Môj základný pocit pri čítaní bol, že kniha obsahuje dodnes rôzne postrehy, ktoré platia na našom území, teda platia už niekoľko storočí.

Oeconomia Publico Politica je najvýznamnejšie dielo Berzeviczyho, pravdepodobne dokončené v roku 1819 a publikované v preklade až v roku 1902. Kniha bola napísaná po latinsky, lebo autor chcel osloviť vládnuce kruhy monarchie. Knihu vydal pod maďarským názvom *A közgazdaságról* významný akademik Jenő Gaál. Budeme prácu citovať ako Berzeviczy (1902/1819).

Berzeviczy kládol vždy veľký dôraz na otázky demografie, kde jeho základný postreh bol, že Uhorské kráľovstvo bolo nedostatočne vybavené ľudským kapitálom, teda mohol by sa zvýšiť počet ľudí, ktorí v kráľovstve žijú. Kapitalizmus, voľný pohyb ľudí a tovaru by mal zabezpečiť optimálne množstvo obyvateľov na území kráľovstva, teda nie je to úloha štátu, ale úloha trhu. Trh a slobodný pohyb tovarov a ľudí sú pre neho veľmi dôležité, ale nie je ideologicky orientovaný, takže niekedy stojí tiež na pozícii osvieteného protekcionizmu.

Kniha pozostáva zo šestnástich kapitol, ktoré sa zaoberajú základnými kategóriami politickej ekonomie ako bohatstvo, tovary, potreby, výroba, hodnota, peniaze, ceny a iné témy.

Berzeviczy v mnohých ohľadoch nielen predbehol dobu, ale dodnes jeho myšlienky rezonujú. Jeho myšlienka o tom, že ekonomická politika jednotlivých krajín by mala sledovať záujmy ľudstva a nie iba tej ktorej individuálnej krajiny, je dodnes veľmi živá. Podobne veril v životnosť myšlienky všeobecného ekonomického rastu, teda aj pre nepriateľské krajiny, z pohľadu monarchie.

Berzeviczyho pohľad na problémy inštitúcií prekonáva naše súčasné formálne videnie. Podľa jeho názoru každý typ inštitúcie môže degenerovať, keďže v ľuďoch je zlo a skazenosť, a tie vedú zničiť každú inštitúciu. Berze-

viczy obdivoval grécku a rímsku civilizáciu a bol toho názoru, že po týchto civilizáciách prišlo obdobie tmárstva, a až neskôr sa pokrokový duch vrátil do Európy. Zároveň ale videl dôležitú úlohu náboženstva v spoločnosti.

Ak by sme listovali jeho knihu, mohli by sme začať jeho koncepciou blahobytu, to jest cieľom spoločnosti je, aby čo najmenšie množstvo ľudí žilo v chudobe. Štát má byť bohatší preto, aby znížil počet tých, ktorí žijú v chudobe. Berzeviczy videl jasne, že zlato a peniaze nie sú zdrojom bohatstva spoločnosti, ale že bohatstvo zreje z práce, z usilovnosti, zo vzdelania a z rastu kapitálu. V jeho dobe sa už prezentovali názory o výške kapitálu v krajine a Berzeviczy tiež robil podobné kalkulácie, kde väčšinou pokles kapitálu súvisel s rôznymi vojnami. Zároveň ale niektoré vojenské konflikty v Európe mali pozitívny dopad na ekonomiku kráľovstva, keďže viedli k nárastu exportu poľnohospodárskych produktov.

Zaujímavý je názor Berzeviczyho ohľadne úrovne úrokových mier. Podľa neho vysoká úroková miera symbolizuje zdravú ekonomiku, kým nízke úroky symbolizujú úpadok. Výšku úroku by mali určovať trhové sily, a štát by nemal zasahovať do výšky úroku. Berzeviczy sa staval proti zákonom, ktoré zakazovali úžeru. Ako píše, Berzeviczy: „Ak sa povolí stopercentná návratnosť v nejakej obchodnej operácii, tak potom prečo nepovoliť, aby sa dvadsaťpäť percent, vyplatilo tomu, kto umožnil taký vysoký zisk tým, že poskytol úver.“¹¹⁾

Berzeviczy veril v slobodnú súťaž, čo poburovalo mnoho príslušníkov elity krajiny, ktorí preferovali kontrolu ekonomických aktivít, a v období dopadov francúzskej revolúcie boli podozriví k myšlienkam prichádzajúcim zo západu.

Taktiež Berzeviczy videl transformačnú silu výroby, ktorá napríklad dokáže použiť veľmi lacnú slamu, vyrobiť moderné klobúky a predáť v nich slamu o tisíckrát drahšie. Zároveň ho zaujímala otázka výšky úrovne miezd. Pracovná sila by mala akceptovať trhovú mzdu, ktorá by mala garantovať pokračovanie životného spôsobu pracovníka. Berzeviczy sa staval proti uväzňovaniu za menšie krádeže a navrhoval rozšíriť systém verejných prác.

Berzeviczy chránil koncept trhovej ekonomiky proti jej domácim kritikom, ktorí argumentovali, že ceny sú príliš nestále, keď odrážajú zmeny dopytu a ponuky. Avšak ak ceny narastú a prinesú výrazný zisk pre výrobcov, tak sa vytvoria podmienky na to, aby na trh vstúpili ďalší výrobcovia a postupne stláčali ceny dolu, argumentoval Berzeviczy.¹²⁾

Berzeviczy píše, že „*obrábanie pôdy je základom vlastníctva a civilizácie*“.¹³⁾

11) BERZEVICZY, (1902/1819) *Oeconomia Publico Política*. s. 16-17.

12) BERZEVICZY, (1902/1819) *Oeconomia ...*, s. 21.

13) BERZEVICZY, (1902/1819) *Oeconomia ...*, s. 25.

Pôda nám poskytuje pasienky, lúky, záhrady, vinice a iné. Veril, že verejné pasienky by sa mali postupne presunúť do súkromného vlastníctva, čo by mohlo zdvojnásobiť počet zvierat chovaných na týchto pastvinách. Zároveň odporučil, aby sa verejné lesy previedli do súkromného vlastníctva, pretože všetko, čo bolo vo verejných rukách, nebolo náležite ošetrované.

Vládnuce politické a ekonomické kruhy kráľovstva, vrátane zástupcov cirkvi, sa väčšinou stavali k Berzeviczyho myšlienkam o dôležitosti roľníctva negatívne, veď v maďarskom jazyku ešte aj slovo sedliak znelo hanobne. Berzeviczy videl, že roľnícka trieda bola pre spoločnosť životne dôležitá, a to si žiadalo zlepšiť jej životné podmienky. Nepovažoval za múdre tvrdiť, že roľníci nie sú pripravení na lepšiu ekonomickú situáciu, ako tvrdili viacerí aristokrati. Opitosť ľudí nie je spôsobená vínom, ale chudobou a hrubosťou. Roľníci boli ďaleko výraznejšie daňovo zatažení, než predstavitelia vládnucich tried a cirkvi. Berzeviczyho prístup a názory v týchto témach nepochybne dráždili vlastníkov pôdy, mocných aristokratov a cirkev.

Berzeviczy pozoroval, ako domáce poľnohospodárstvo trpelo obmedzeniami obchodu. Oceňoval obchodníkov, ktorí v jeho očiach stabilizovali ceny základných poľnohospodárskych produktov. V jeho dielach radil štátu, aby sa vybudovali masívne skladovacie priestory na ďalšiu stabilizáciu trhu s pšenicou a obilninami. Berzeviczy odporučil aj úpravy v štruktúre vlastníctva pôdy; bol ale proti radikálnym vlastníckym zmenám.

V demografických otázkach Berzeviczy zdôrazňuje, že krajina má nízku hustotu obyvateľstva, názor, ktorý podporuje rôznymi údajmi a medzinárodnými porovnaniami. Za hlavný dôvod nízkej hustoty obyvateľstva považoval vojenské konflikty.¹⁴⁾ Berzeviczy poukazoval na to, že počet obyvateľov by mohol rásť po celej Európe, vrátane rakúskeho impéria. Videl veľmi nízku hustotu obyvateľstva v uhorskej časti impéria, hlavne v porovnaní s krajinami ako Holandsko, alebo s regiónmi dnešného severného Talianska. Berzeviczy nepodporoval rast obyvateľstva cestou prílivu cudzích občanov, radšej veril, že podmienky trhu by mali určovať optimálne množstvo ľudí, ktorí by mali žiť na určitom teritóriu. Berzeviczy varoval pred riešením demografických problémov privádzaním migrantov do krajiny. Tvrdil, že niekedy sa tí najhorší ľudia chcú odsťahovať zo svojej domoviny; namiesto toho by sa mali podporovať manželstvá, aby sa domáca populácia zvýšila. Berzeviczy tiež zdôrazňoval, že rozšírenie populácie krajiny je nevyhnutné na stimuláciu hospodárskej činnosti. Odporúčal proporcionálne

14) BERZEVICZY, (1902/1819) *Oeconomia ...*, s. 190.

---

15) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 31-32.

---

16) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 33- 34.

---

17) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 33.

---

18) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 37.

---

19) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 43.

---

20) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 44.

---

21) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 50-52.

---

22) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 57-58.

znižiť počet vojakov v celej Európe, aby sa tým nezmenili mocenské pomery, ale aby sa zvýšil počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva.¹⁵⁾

Spotrebu chápal ako najvýznamnejší výrobný stimul, pretože každý výrobca bol zároveň spotrebiteľom, iba vojaci a byrokrati boli len konzumentmi.¹⁶⁾ Berzeviczy neschvaloval, ak menej rozvinutá krajina napodobňovala spotrebu najrozvinutejších krajín. Luxusnú spotrebu podporoval do tej miery, že stimulovala výrobu. Kritizoval však nápadnú spotrebu bohatých aristokratov a uprednostňoval jej progresívne zdanenie.¹⁷⁾

V oblasti obchodu radil, že ak je zahraničný produkt lacnejší ako domáci produkt, ako bavlnené produkty dovážané z Anglicka, krajina by mala nakupovať tieto lacnejšie produkty a recipročne vyvážať do Anglicka domáce produkty, ako meď, konope a iné, ktoré sa v domácich podmienkach vyrobili lacnejšie. Bude to lepšia možnosť, ako zavedenie regulovanej produkcie bavlny v Maďarsku.¹⁸⁾

Berzeviczy opísal rôzne výhody voľného obchodu v porovnaní s nevýhodami dovozných a vývozných obmedzení. Vláda nemôže konať vhodnejšie, ak sa čo najmenej bude podieľať na regulácii obchodu, ale mala by podporovať obchod napríklad organizovaním veľtrhov.¹⁹⁾ Veril, že obmedzenia obchodu sú škodlivé a argumentoval proti tým, ktorí tvrdili, že voľný obchod oslabuje krajinu dovozom menej potrebných zahraničných produktov. Berzeviczy.²⁰⁾

Berzeviczy sa domnieval, že papierové peniaze by mali byť kedykoľvek prevoditeľné na zlaté alebo strieborné mince. Papierové peniaze sú ľahšie, no zahraničné operácie vyžadovali zlato a striebro. Berzeviczy odmietol názor, že ak jedna krajina zbohatne, niektoré ďalšie krajiny na to doplatia, pretože ich bohatstvo sa zníži. Berzeviczyho pohľad bol, že bohatstvom národa nie je ani zlato, ani striebro. Videl v histórii územné celky, ktoré nemali nadbytok zlata alebo striebra, a aj tak mali stále rastúci priemysel a obchod, ako napríklad Janov, Benátky, Holandsko a Anglicko.²¹⁾

Ohľadne štátneho dlhu Berzeviczy písal s hlbokým porozumením: „*Pôvod verejného dlhu je čiastočne zakorenený v skľučujúcej potrebe okamihu, keď neexistuje iný spôsob, ako pomôcť; prítomnosť sa zmocňuje ľudskej vôle a uspokojuje sa so sebeckou zmyselnosťou, pričom veľké problémy prenecháva potomkom. Plytvanie a luxus so svojimi zvodmi zapalujú ľudské city. Začiatok dlhu je príjemný, jeho schopnosť rastu je neobmedzená, ale jeho koniec je nebezpečný.*“²²⁾ Ďalej argumentoval, že ak sa objaví značný verejný dlh, najlepším spôsobom

by bolo zaručiť, aby sa „okamžite vypočítali, spolu s úrokmi, budúce dane, ktoré sa majú vyrubiť.“²³⁾ Tí, ktorí majú na starosti štátne financie, by mali konať spravodlivo, aby dôvera týchto inštitúcií rástla.

Berzeviczy odporučil, aby vlády znížili nehospodárne útraty a prepychové výdavky by nemali byť zdrojom autority úradu. Argumentoval proti názoru, že králi by mali podporovať skupiny v spoločnosti, ktoré chceli výhody len na základe ich bývalého spoločenského postavenia. Berzeviczy tým narážal na nižšiu šľachtu, ktorá často nebola aktívna v hospodárskom živote a nezdedila značné bohatstvo. Táto skupina však očakávala, vzhľadom na niekdajšie spoločenské postavenie rodiny, že im pomôže kráľ a štát. Berzeviczy písal, že „štáty nemajú inú povinnosť než zabezpečiť spravodlivosť a verejnú bezpečnosť, a mali by ponechať na občanov, aby sa o seba postarali sami. Múdra štátna správa však zabezpečuje, aby ľudia neschudobneli kvôli útlaku“. Tiež si myslel, že inštitúcia stálej armády je finančne príliš zatažujúca. A tiež bohatstvo cirkvi je príliš obrovské; svätosť by nemala závisieť od bohatstva. Bohatstvo cirkvi by malo klesnúť na úroveň, ktorá zaručuje slušné živobytie, aby sa tým pomohlo verejným financiám.²⁴⁾

Berzeviczy spozoroval, že spotreba formuje správanie ľudí, ale radil, aby sa človek sústreďoval nie na vonkajšie efekty, ale na zdravé spôsoby konzumácie. Nadmerná luxusná spotreba môže mať pozitívny vplyv na výrobu a mala by byť povolená, ale súčasne by mala byť obmedzená vyššími daňami. Sústreďiť sa na lesknúcu sa nádheru a podriať jej svoje správanie je škodlivé. Berzeviczy vraví, že vždy vedľa svetla je tieň, vedľa lesknúcej sa nádhery je schudobnenie a vedľa nádhernej hostiny sú hladní ľudia.

Berzeviczy chápal, že elity si žiadajú dovážaný luxusný tovar. Navrhol však, že namiesto luxusu by sa mali podporovať úspory, racionálna spotreba a malo by sa vyhýbať plytvaniu. Na podporu týchto názorov predstavil Berzeviczy podobenstvo o dvoch bohatých osobách. Kritizoval magnáta a chválil slušného človeka. Magnát zaplatí svojmu kuchárovi viac, ako kráľ svojmu poradcovi, a na obed pije drahé zahraničné víno, aj keď domáce víno je primeranej kvality, a objednáva z Paríža pre manželku oblečenie, ktoré má ona na sebe maximálne dvakrát. Tiež hrá karty a prehráva a dlh postupne negatívne ovplyvňuje jeho rodinu. Na porovnanie, slušný pán pije dobré domáce víno, kupuje žene pekné šaty, jeho psy jedia dobré jedlo, ale nie lepšie ako nevoľníci; jeho kočiar je čistý, ale nie luxusný, len sa tvári, že hrá hazardné hry. Slušný pán si tiež ušetrí polovicu príjmu, pomáha svo-

23) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 58.

24) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 59-60.

25) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 63.

26) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 68.

27) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 62.

28) BERZEVICZY, (1902/1819) Oeconomia ..., s. 69.

jim nevolníkom v mimoriadnom suchu, platí ich deťom štúdium, podporuje umenie a vedu.²⁵⁾

Berzeviczy popisoval tiež rôzne nemorálne typy správania. Napríklad sudcovia sa dali kúpiť a vo verejných funkciách bola rozšírená korupcia a nadmerná konzumácia alkoholu u mužov. Napísal, že verejní činitelia, ktorí zarábajú päťsto zlatých ročne a mŕňajú tisíce, sú skorumpovaní a mali by byť odvolaní z funkcie.²⁶⁾ Králi a šľachtici by mali viacej oceňovať morálne správanie. Obával sa, že ľudia sa správajú morálne len vtedy, ak je to pre nich výhodné.²⁷⁾

Berzeviczy pochopil, že krajina nebude prekvitať, kým sa situácia nevolníkov nezlepší. Kritizoval tých príslušníkov šľachty, ktorí medzi sebou tvrdili, že čím viac budú nevolníci zdanení, tým budú usilovnejší a čím budú chudobnejší, tým budú mať viac detí, a tým budú poslušnejší. Berzeviczy označil takéto zmýšľanie za nákladné pre spoločnosť. Berzeviczy si myslel, že ľudia sú od prírody usilovní, ale daňový systém môže ich usilovnosť zničiť a následne sa stanú ospalými a nedbalými.²⁸⁾

Berzeviczy bol mysliteľom, ktorý uprednostňoval také kroky ekonomickej politiky, ktoré by v prípade úspešnej realizácie prispeli k skoršej modernizácii Uhorského kráľovstva. Postavil sa však proti viedenským centralistickým tendenciám, aj keď si uvedomoval, že od viedenského mocenského centra možno viac očakávať reformy. Na druhej strane Berzeviczy veril, že nezávislosť Uhorského kráľovstva od rakúskeho vplyvu povedie k väčšej ekonomickej prosperite.

Berzeviczy, vo svojej dobe, patril k malému počtu intelektuálov, ktorí reprezentovali modernú politickú ekonómiu. Rozpoznal možnosti, ktoré ponúka trhovú ekonomiku pre rozvoj krajiny. Pochopil tiež, že trhové hospodárstvo musí byť spojené s politickou slobodou.

Namiesto záveru

Horváth (1964) argumentuje, že Berzeviczy sa intelektuálne cítil osamelý. Pre vládnucu triedu bol sčasti rebelom, jakobínom, nereprezentujúc dostatočne maďarské národné záujmy, ale ani záujmy Rakúskeho cisárstva.

Zmena v posudzovaní Berzeviczyho nastáva v posledných desaťročiach 19. storočia, keď významný maďarský ekonóm Kautz Gyula (1829 – 1909) zaradil Berzeviczyho na piedestál najväčších ekonómov kráľovstva. Kautz

považuje Berzeviczyho za klasika, akým bol Say vo Francúzsku, či Ricardo v Anglicku. Kautz vidí prínos Berzeviczyho hlavne v teórii zahraničného obchodu, považuje ho za prívrženca klasickej školy politickej ekonómie. A to musíme dodať, že Kautz nevedel o existencii najväčšieho Berzeviczyho diela *Oeconomia Publico Politica*. Kautz považoval za najlepšie diela Berzeviczyho *De commercio et industria Hungariae*, *Ansichten über Welthandel*, and *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*. Kautz mimoriadne oceňoval Berzeviczyho erudíciu spojenú s detailnou znalosťou domácich reálií.

Berzeviczy patril k liberálnemu mysleniu inšpirovanému anglickou politickou ekonómiou. Ako sme spomenuli jeho vplyv bol relatívne nevýrazný počas jeho života a začal narastať až neskôr. Pravdou je aj to, že klasické liberálne názory neposkytovali veľa pomoci v období, keď krajina ešte nezačala markantnú modernizáciu, čo nastalo až niekedy od 70. rokov 19. storočia, ako to popisuje Janos (1982). Až v neskoršom období začali širšie časti elity chápať prínos Berzeviczyho.

Dnes v našich prácach Berzeviczy predstavuje jednu z najvýraznejších tvári stredoeurópskeho spoločenského myslenia pred prvou svetovou vojnou.

Literatúra

- BALÁZS, Éva. Berzeviczy Gergely a reformpolitikus, 1763 – 1795. [Berzeviczy Gergely a Reform Politician, 1763 – 1795] Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967, 388 s.
- FATA, Márta – KURUCZ, Gyula – SCHINDLING, Anton. Peregrinatio Hungarica, Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2006, 548 s. ISBN 978-3-515-08908-1
- FINÁCZY, Ernő. A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában [History of Hungarian Public Schools during the Time of Marie Theresia], Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1899.
- GAÁL, Jenő. Berzeviczy Gergely élete és művei [Life and Work of Berzeviczy Gergely], Budapest : Politzer Zsigmond, 1902, 214 s.
- HORVÁTH, Robert. Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai [Economic and Demographic Teaching of Gergely Berzeviczy] In Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef Nominatae, Acta Juridica et Politica, XI, 7, 1974, s. 1-34.
- HORVÁTH, Robert. A közgazdasági elemzés Berzeviczy Gergely műveiben [Economic Analysis in the Works of Gergely Berzeviczy] In Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef Nominatae, Acta Juridica et Politica, XVIII, 1, 1971.
- HORVÁTH, Julius. The Evolution of Central European Economic Thought. In History of Economic Thought and Policy, 1, 2019, s. 15-28.
- HORVÁTH, Julius. Introduction to the History of Economic Thought in Central Europe. Cham : Palgrave Macmillan, 2020, 201 s. ISBN 978-3-030-58925-7
- HORVÁTH, Julius. History of Slovak Economic Thought. London and New York : Routledge, 2022. 166 s. ISBN 978-0-367-19449-9
- HORVÁTH, Julius – KRIŠTORÓRY Tomáš. Early Influence of Adam Smith on Economic Thought in Central Europe. In History of Economic Ideas. 2020, 28, 2, s. 137-155.
- JANOS, C. Adrew. The Politics of Backwardness in Hungary, 1825 – 1945. Princeton : Princeton University Press, 1982.
- KAUTZ, Gyula. A Nemzetgazdasági eszmék története Magyarországon (History of National Economy Thought in Hungary), Budapest, : Pesti Könyvnyomda, 1911 (1868).
- LAZNIOVÁ, Miroslava. Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša. b.m.v., 2022, 344 s. ISBN 978-80-570-4063-7
- SMITH, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations I. – III. London : W. Strahan and T. Cadell, 1776; SMITH, Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Chicago : University of Chicago Press, 1977, 754 s.
- UNČOVSKÝ, Ladislav. Gregor Berzeviczy. Martin : Osveta, 1956, 112 s.
- UNČOVSKÝ, Ladislav. Niektorí ekonómovia na Slovensku pred rokom 1848 [On Some Economists in Slovakia before 1848] In Ekonomické rozhľady, 40, 1, 2011, s. 102-126.

Priblíženie Berzeviczyho diela O obchode a výrobe v Uhorsku – výber z kompletného prekladu, dobové súvislosti a načrtnutie bádateľských možností

Tomáš F. Bajus

Rokom 1797 je datovaná edícia Gregora F. Berzeviczyho *De Commercio et Industria Hungariae*, napísaná v latinčine, ktorej preklad tu dnes vo forme výberu zamýšľame predstaviť. Text čakal viac ako dve storočia na svoj preklad práve do toho jazyka, ktorým sa dnes, na území, kde Berzeviczy bol doma, na svojom panstve, oficiálne hovorí, do našej rodnej slovenčiny. Latinské vydanie vyšlo nákladom Michala Podhoranského v Levoči. Latinčina bola v tej dobe už ale na ústupe, v Uhorsku sa po reformách Jozefa II. presadzovali germanizačné snahy a pokiaľ Berzeviczy chcel, aby dielo malo širšiu odozvu a oslovilo väčšiu čitateľskú obec, a to aj mimo monarchie, dnes by sme povedali: aby malo väčší impact factor, tak bolo potrebné priniesť ho v jazyku, ktorý bol vtedy angličtinou strednej Európy, teda v nemčine. Niekoľko rokov po latinskej edícii, v roku 1802 tak vyšiel vo Weimare reprint v nemčine. Nemecká edícia, ktorá vyšla v čerstvo založenom nakladateľstve *Gebrüder Gädicke* (zal. 1789) je v niektorých častiach od latinského originálu odlišná, a na niektorých vybraných príkladoch si odchýlky ukážeme. Nemecké vydanie má taktiež iný názov, v ktorom sa približuje osoba autora, jeho funkcie a to: „*Ungarns Industrie und Commerz von Gregor von Berzeviczy, Beisitzer am Zipser und Saroser Comitatus und Inspector der evangelischen Kirchen und Schulen diesseits und jenseits der Theiß in Ungarn, teda: „Výroba a obchod Uhorska od Gregora von Berzeviczy, príslušného v Spišskej a Šarišskej stolici a inšpektora evanjelickej cirkvi a školstva oblasti Predtisia a Zátisia v Uhorsku“.*

Dobový kontext, v ktorom spis vznikal, je mimoriadne pestrý, a to nielen v mikro – regionálnom rakúsko-uhorskom, ale bezpochyby i v makro – celoeurópskom i celosvetovom – pohľade. Pretože nič v dejinách nie je samostatnou, izolovanou udalosťou, ale naopak je všetko prepojené so všetkým, je i v prípade tohoto príspevku o Berzeviczyho spise, pre jeho lepšie pochopenie, vhodné uvažovať vo vybraných dobových súvislostiach. Podme sa bližšie pozrieť na niektoré z nich.

Od roku 1765 začína spoluvládať s Máriou Teréziou Jozef II., ktorý sa snažil rôznymi spôsobmi upevniť panovnícku moc. Mal k tomu prispieť súbor zmien, ktoré sa dnes označujú ako reformy M. Terézie a Jozefa II., ktoré vo svojom dôsledku zasiahli všetky oblasti života, od súdnictva, školstva, cez náboženstvo, ekonomickú sféru, až po spoločnosť ako takú (napr. zákaz cenzúry). Reformy boli prostriedkom k väčšej centralizácii smerom do Viedne, k upevneniu moci habsburského domu do podoby absolutistickej monarchie. Inšpiratívna myšlienka byť „kráľ Slnko“, ku ktorému všetko smeruje, ktorý je v centre všetkého diania a od ktorého naopak smerujú na všetky strany lúče, ktoré osvecujú a riadia každý kút ríše, zjavne ožila i v Rakúsku. Viedeň riadila Uhorsko na diaľku, formou patentov, výnosov, nariadení, bez súhlasu uhorského snemu, ktorý sa od roku 1765, keď Jozef II. začal vládnuť, vôbec nezvolával. Túto centralizáciu za každú cenu smerom do Viedne, Berzeviczy, ako uvidíme v preklade, popisuje a odmieta, napr. viedenský obchodný či tabakový monopol.

V roku 1772 sa Jozef II. zapojil do prvého delenia Poľska, výsledkom boli územné zisky pre monarchiu. Delenie Poľska spomína i Berzeviczy.

V roku 1775 vypukla za oceánom vojna za americkú nezávislosť, ktorú je opäť treba vziať do úvahy pri sledovaní súvislostí, ktoré ovplyvnili ďalší dejinný vývoj v Európe i Berzeviczyho, ktorý o tomto konflikte hovorí ako o premárnenej príležitosti pre Uhorsko, ktoré počas nej mohlo začať výlučne dodávať svoj tabak severským častiam Európy. Tie sa totiž práve americkým tabakom zásobovali, a počas anglo-amerického konfliktu, keď dodávky amerického tabaku do severnej Európy viazli, mohlo túto príležitosť využiť Uhorsko. Ale nevyužilo.

V roku 1776 bola v Amerike signovaná *Deklarácia nezávislosti*, ktorá zdôvodňuje odtrhnutie amerických osadníkov od Británie a nezávislosť od nej z viacerých príčin, okrem iných i práve z tých ekonomických, napr. z príčiny „zamedzenia nášeho obchodu so všetkými časťami sveta, naše(mu) zdaneniu,

---

bez nášeho súhlasu“, teda pre reštrikcie, či prohibície na poli medzinárodného obchodu, ktoré bude mimochodom kritizovať i Berzeviczy vo svojom spise, samozrejme, vo vzťahu Uhorska k Rakúsku.

V tom istom roku, dokonca niekoľko mesiacov pred spomenutou *Deklaráciou*, vychádza od Adama Smitha *Bohatstvo národov*, spomínajúce delbu práce, zvýšenie efektivity výrobného procesu špecializáciou vo výrobe na jednu činnosť, prínos manufaktúr, zdravý vplyv konkurencie na pestrosť a kvalitu trhu, slobodu trhu atď. Myšlienky Smitha sú podobné niektorým z *Deklarácie nezávislosti*. Vieme, že Berzeviczy bol „smithovec“ a v niektorých pasážach *O obchode a výrobe v Uhorsku* sa objavujú identické myšlienky, ako uvádza Smith, na ktoré sa pokúsime poukázať.

V roku 1777 bola dokumentom *Ratio educationis* naštartovaná reforma uhorského školstva v osvietenском duchu – mali sa zaviesť jednotné učebné osnovy, vyrovnáť sa nerovnosti medzi výukou v Uhorsku, odbúrať negramotnosť v prospech vzdelanosti. Viedeň pochopila, že len vzdelaná spoločnosť môže byť prospešná štátu a jeho ekonomickým záujmom. Biedne a zaostané dedinské obyvateľstvo, ktoré by sa poučilo o nových postupoch pri pestovaní plodín, či chove hospodárskych zvierat, by dokázalo efektívnejšie obrábať polia a nemuselo by bojovať len o holé prežitie, ale mohlo by už usilovať i o produkciu do zásoby, prebytky predávať, tým rozprúdiť cirkuláciu tovaru a priniesť vyššie daňové odvody – vyššie uvedené potrebné edukovanie spoločnosti, vzdelanie, ale i nedostatočnú cirkuláciu peňazí a tovaru uvidíme i v Berzeviczyho preklade. I dnes je v spoločnosti všeobecne uznávaný predpoklad, že vzdelanejší človek sa ľahšie uplatní na trhu práce, zabezpečí si vyšší príjem, z ktorého odvedie prirodzene vyššie dane! Logika fungovania štátu – usilovať sa o čo najväčšie možné daňové príjmy formou kontribúcie od obyvateľstva do štátnej kasy – sa ani za 200 rokov nezmenila.

V tom istom roku 1777 sa do americkej vojny za nezávislosť zapojilo Francúzsko, stojace na strane amerických kolonistov proti Angličanom. Americká vojna za nezávislosť nenápadne odštartovala ďalšiu reťaz historických udalostí – neskorších nepokojov, ktoré sa začali prelínať ďalej do Európy. Francúzsko sa touto podporou finančne vyčerpalo a Ľudovítovi XVI. sa nemilosrdne začína odpočítavať čas. A keď sa v roku 1783 americká vojna za nezávislosť chýlila ku koncu, postihla Európu 8. júna 1783 ďalšia, nie príliš známa, udalosť – erupcia islandskej sopky Laki – Grímsvötn. Tá v prvom

roku, 1783, priniesla so sebou extrémne teplé leto: vo Veľkej Británii sa leto v roku 1783 označuje ako „sand-summer“. V ďalších rokoch bol efekt opačný – nastalo významné ochladenie o niekoľko stupňov, zimy boli mrazivé, leta studené. Masa popola vychrleného do vzduchu sa odhaduje na 1 km³, tlaková výš rozniesla jedovaté plyny a sopečný popolček nad väčšinu Európy. Odhaduje sa, že vzduch nad Európou zaplavilo 120 miliónov ton oxidu siričitého a niekoľko miliónov ton výparov toxického flóru a chlóru. To malo katastrofálny dopad. Dva dni po erupcii 10. júna 1783 boli popol, prach a kyslé dažde pozorované na Faerských ostrovoch, v Škótsku, Nórsku a Švédsku. Za dva dni sopečný mrak, označovaný anglicky ako „Laki haze“, preplával vzduchom stovky kilometrov, koncom júna žltohnedý mrak plný toxických plynov zahalil celú Európu – bol hlásený i v Moskve. Bežná viditeľnosť klesla, slnko bolo zahalené, jedovatý oblak prestupoval všetko, cez okná, dvere do domov, nebol uchránený chudobný, ani boháč vo svojom zámku. Vzduch páľil oči i na jazyku. V Európe došlo k tisíckam úmrtí v dôsledku otráv. Vo Veľkej Británii v auguste a septembri 1783 bolo cca 23-tisíc obetí otravy. Plyny a popol sa vznášali do výšky 15 km, v ovzduší sa udržali dlhú dobu.

Ďalšie obeť priniesli mrazivé zimy, studené a suché letné mesiace, vyschnuté rieky, krupobitia, kyslé dažde, rastliny otrávené sírou priniesli neúrodu a hladomor. Zimy boli extrémne tuhé, zamrzali veľké rieky, napr. Dunaj. V niektorých oblastiach Európy už vtedy namerali rekordne nízke teploty pod bodom mrazu, ľudia zamrzali na uliciach. Kombinácia všetkých týchto faktorov, neúroda, hladomor, úmrtia, extrémne rýchle povodne, krupobitia, nedostatok slnečného jasu, kyslé dažde viedli k ohrozeniu úlohy štátu, vnímaného ako pevného garanta bezpečia, ktorý ale nedokázal toto bezpečie garantovať a ani adekvátne reagovať na krízovú situáciu. Objavili sa prvé náznaky nespokojnosti, ktoré v prípade Francúzska, vyčerpaného podporou amerických povstalcov, začali písať svoju vlastnú kapitolu. O erupcii sopky Laki sa zvykne hovoriť ako o nenápadnej udalosti, ktorá spoluvytvorila podmienky pre Veľkú francúzsku revolúciu. Berzeviczy sa vyjadruje v spise *De Commercio* práve k úlohe štátu, ktorý by mal byť dosť silný na to, aby bol schopný riešiť nepredvídateľné krízové situácie (dve zmienky v kap. 10), to ale bude možné len vtedy, keď bude ekonomicky dostatočne silný, mať potrebné zdroje atď. K tomu, aby bol štát silný, musí v ňom panovať verejný blahobyt, ten je ale podmienený blahobytom obyvateľstva, i toho najnižšie postaveného, pretože spotreba roztáča tržny

mechanizmus dopytu po produktoch.

Jozef II. medzitým v monarchii pokračoval v realizácii svojich reforiem. Jeho snahy ale pôsobia kontrastne – na jednej strane chcel zvýšiť vzdelanosť, zlepšiť ekonomickú úroveň v ríši, patentmi z roku 1781 povolil slobodu náboženských vyznaní, slobodu tlače a zrušil nevoľníctvo, na druhej strane pozitívny efekt reforiem takmer vynuloval násilnou centralizáciou takmer všetkého do Viedne, germanizáciou, dokonca presunul i Trnavskú univerzitu do Pešte – to všetko mu popularitu ubralo. Bol to panovník mnohých protikladov. Od zrušenia nevoľníctva očakával väčšie zapojenie obyvateľstva do manufaktúrnej výroby, zvýšenie produktivity, a tým pádom i daňových odvodov, pretože poddaní už nemuseli žiadať o súhlas vrchnosť, keď sa chceli presťahovať, uzavrieť manželstvo, poslať svoje deti študovať do školy, či dať ich vyučiť nejakému remeslu. Dnes by sme to označili pojmom ekonomická mobilita, sťahovanie sa za prácou, sloboda, o ktorej písal i Adam Smith.

V roku 1784 Jozef II. nariadil prvé sčítanie ľudu v Uhorsku. Skončilo v roku 1787 a odkazuje na neho i sám Berzeviczy, napr. v I. a II. kapitole *De Commercio*. Na sklonku života ale Jozef II. mnohé zo svojich reforiem a patentov odvolal. V roku 1789 vo Francúzsku vychádza *Deklarácia práv človeka a občana*.

V roku 1790 umierajú obaja, Adam Smith i Jozef II., a zatiaľ čo s Jozefom II. z väčšej časti odchádzajú i jeho ambiciózne pokusy o reformy, ktorých časť odvolal, Smithov odkaz ostal žiť ďalej. Berzeviczy ale Jozefa II. a jeho snahy o zmenu pomerov pripomína v pozitívnom svetle i vo svojom *De Commercio et Industria Hungariae*

↑ → Mária Terézia vyobrazená na toliari z r. 1780 (mincovňa Viedeň); z kolekcie autora tohoto príspevku

↑ → Podoba Jozefa II. na 20 grajciari z r. 1789 (20 „kreuzer“, mincovňa Hall); z kolekcie autora tohoto príspevku

a ospravedlňuje nedokonalosť Jozefových reforiem, či ich nedotiahnutie tým, že panovník odišiel z tohoto sveta predčasne. V spise *De Commercio et Industria Hungariae* sa objavuje referencia na Jozefa II. a jeho konkrétne počiny približne dvadsaťkrát.

Berzeviczy vyzdvihuje Jozefa II., napr. jeho podporu prvých pokusov o pestovanie hodvábu v Uhorsku, dovozu nových odrôd tabaku a pritiahnutie pestovateľov z cudziny, ktorí mali priniesť nové znalosti pre pestovanie tejto rastliny (dnes je preťahovanie know-how a ľudí medzi firmami bežným javom), založenie slávneho veľkochovu koní v Mezohegyes, ktorý funguje i po dvoch storočiach dodnes.

V rovnakom roku, 1790, francúzske národné zhromaždenie zrušilo šľachtictvo, o rok na to bol Ľudovít XVI. zadržaný na úteku z Francúzska. Na trón po Jozefovi II. nastúpil jeho brat Leopold II., ktorý bol pripravený spolu s Pruskom zasiahnuť vojensky proti francúzskym revolucionárom. Keď v 1793 Ľudovíta a jeho manželku popravili, na panovníckych dvoroch sa zatajil dych – európske národy videli, že králi už neboli nedotknuteľní, ale naopak – o ich živote môže rozhodovať i ľud.

Vrenie v Európe pokračuje: v strednej časti kontinentu dochádza v rýchлом slede k ďalším deleniam Poľska, pričom posledné, tretie – v roku 1795 – je definitívne. Spomína ho i Berzeviczy v našom preklade. Sľuboval si od neho väčší benefit pre Uhorsko, ktoré by sa tak priblížilo viac k severným štátom, a mohlo po riekach Odra a Visla vyvážať svoje produkty. V tom istom roku je v Pešti popravený Ignác Martinovič, vodca jakobínskeho spriahania, ktoré, ovplyvnené revolučným kvasom, chcelo z Uhorska vytvoriť federáciu, v ktorej by jednotlivé národy mali svoje územie a svoj jazyk, odstrániť panovníka atď. Impulzy Veľkej francúzskej revolúcie, ktorá bola prejavom nespokojnosti tej časti obyvateľstva, ktorá formou daňových kontribúcií majoritne financovala chod štátu a prepychový život šľachty, bohatej a daňami nezaťaženej, sa dostali i do Uhorska. O neblahom postavení najnižšej a pritom najpočetnejšej skupiny obyvateľov bude hovoriť, i v našom výbere z prekladu, Berzeviczy.

Tieto súvislosti formovali Berzeviczyho úvahy nad cestami k zlepšeniu hospodárskych pomerov v Uhorsku. Ostatne, Ľudovít XVI. mal ochotu riešiť hospodárske problémy, ktorých príčiny boli podobné tým, s ktorými sa potýkala habsburská monarchia, napr. vnútorné clá v rámci jedného štátneho celku, ktoré opisuje i Berzeviczy, v prípade Ľudovíta XVI. ale na reformy

---

už bolo príliš neskoro. Berzeviczy svojím spisom priniesol rady určené verejnej moci, panovníkovi, ako sa vo finále vyhnúť podobnému osudu, ktorý postihlo Francúzsko, a to vykonaním včasných ekonomických reforiem.

Čitateľ Berzeviczyho *De Commercio* sa v 10. kapitole dočíta, že: „Cielom každej občianskej spoločnosti (societatis civilis), všetkých verejných pomerov, je vyšší, dokonalejší stupeň šťastia ľudí. K tomuto šťastiu je potrebná **nedotknuteľnosť [súkromného] vlastníctva a istota [osobnej] bezpečnosti**, múdra vláda, pre všetkých rovnaká spravodlivosť (iustitia aequa); áno, toto hlavne je nutne potrebné, aby ľudia boli mohli žiť a zaisťovať si živobytie.“

Táto úvaha je fantastická. Je krátka a pritom tak výstižná, popisuje všetko, čo je treba, a i dnes sú to často opakované aspekty fungujúceho demokratického štátu: po prvé – mať právo súkromného vlastníctva, a po druhé – žiť v bezpečnej spoločnosti, kde sa nemusíme báť o toto vlastníctvo, ani o svoj život, kde nemusíme chodiť ozbrojení po ulici, pretože nás chráni fungujúca verejná moc. Nie je to ale ešte tak dávno, keď štát práve nebol tým garantom súkromného vlastníctva, a keď sa propagovalo vlastníctvo kolektívne, zakotvené ústavným zákonom 100 z roku 1960, napr. v článkoch 7 a 8. Rovnako osobné slobody a bezpečie neboli ešte nedávno u nás štátom garantované, náboženské vyznanie bolo perzekuované. Pri porovnaní s textom americkej *Deklarácie nezávislosti* z roku 1776 a francúzskej *Deklarácie práv človeka a občana* sa nedá ubrániť nájdaniu spoločných menovateľov: ľudsko-právnych myšlienok, nevyhnutnosti slobody, potrebnej i k vykonávaniu obchodných aktivít, neohrozenosť súkromného vlastníctva, bezpečnosť, spravodlivosť... Je nepochybné, že Berzeviczy bol ovplyvnený viacerými zdrojmi. V prípade Francúzska videl, tak ako mnohí, aké následky má extrémne vysoká nespokojnosť širokých mas obyvateľstva, aké následky má neblahý stav verejných financií a nespokojnosť so štátom, ktorý nedokáže riešiť krízové situácie, a že pokiaľ má štát a vládnuce elity zabrániť nepokojom, musí sa pristúpiť k posilneniu ekonomickej sily štátu, a to cestou reforiem. Problém vnútorných cieľ, ktoré popisuje Berzeviczy bol známy už v prípade Francúzska, a bol jednou z príčin revolúcie, rovnako zdroje podnetných myšlienok v ekonomickej oblasti mohol nájsť u Adama Smitha, v ľudsko-právnej oblasti (opäť sloboda a istota vlastníctva) pokojne už vo vyššie spomenutých oboch Deklaráciách. Berzeviczyho spis *De Commercio* tak je vlastne súpisom existujúcich problémov v Uhorsku, ich analýzou, poukázaním na príčiny týchto problémov a predložením návrhov na riešenie.

Bohužiaľ, dobrý úmysel Berzeviczyho spisu nebol vypočutý, nástupcovia Jozefa II. mali kopy iných starostí, než sa zaoberať čítaním dobre myslených rád šľachtica spod Tatier, pretože v roku, keď *De Commercio* vychádza, začína už pomaly na brány monarchie klopať Napoleon. Myšlienky Berzeviczyho sú ale i po 200 rokoch inšpiratívne a naďalej platné. Je evidentné, že nám má čo ponúknuť a povedať, svojimi myšlienkami vlastne predbehol dobu a jeho teórie o slobode trhu, neobmedzovaní importu/exportu formou prohibičných ciel, úvahe o tom, že štát je článok a bude len tak silný ako jednotlivé jeho časti (obyvatelia), by podpísali iste i dnešní moderní ekonómovia či politickí teoretici.

Niekoľko poznámok k prekladu

Latinská edícia začína citáciou z Plíniovej oslavnej chváloreči, tzv. pagnyrika, na cisára Trajána, pokračuje Predhovorom a stručným Obsahom, na ktorý potom už nadväzujú jednotlivé kapitoly. Spis má v obsahu uvedených XI. kapitol, po ktorých nasleduje ešte jedna kapitola, ktorá už ale nie je Berzeviczyho, je pomenovaná *Aprobácia cenzora a jeho postrehy*. Jedná sa v zásade o dobrozdanie recenzenta vydávajúceho súhlas s vydaním spisu. V tejto kapitole sa cenzor ďalej sám venuje obsiahlemu popisu historických udalostí z doby raných dejín Uhorska, ktoré majú poukázať na historicky významnú úlohu Uhorska v monarchii i v Európe ako takej, a tým pádom dokázať oprávnenosť potrebných, Berzeviczym navrhovaných, zmien v zachádzaní s Uhorskom v rámci monarchie, pokiaľ má monarchia z Uhorska naďalej profitovať ako doposiaľ.

Obsah spisu je koncipovaný takto:

(číslovanie v latinskej edícii)

<i>Kapitola I.</i>	<i>Prírodné pomery Uhorska</i>	<i>str. 1</i>
<i>Kapitola II.</i>	<i>Hospodárstvo</i>	<i>str. 5</i>
<i>Kapitola III.</i>	<i>Dielne, manufaktúry, fabriky</i>	<i>str. 14</i>
<i>Kapitola IV.</i>	<i>Obchod</i>	<i>str. 18</i>
<i>Kapitola V.</i>	<i>Obchodná bilancia</i>	<i>str. 35</i>

<i>Kapitola VI.</i>	<i>Tridsiatkový systém</i>	<i>str. 41</i>
<i>Kapitola VII.</i>	<i>Vzťah Uhorska k územiám Nemecko-Rakúskym</i>	<i>str. 58</i>
<i>Kapitola VIII.</i>	<i>Cesty po suchu a vode</i>	<i>str. 83</i>
<i>Kapitola IX.</i>	<i>Obchod z Uhorska na sever</i>	<i>str. 94</i>
<i>Kapitola X.</i>	<i>Niekoľko úvah k politickej ekonómii</i>	<i>str. 102</i>
<i>Kapitola XI.</i>	<i>Dve reprezentácie, týkajúce sa obchodu, predložené slávnej stolici Spišskej, ktoré boli komunikované ďalej i ostatným stoliciam kráľovstva</i>	<i>str. 124</i>

Preklad „de industria“

Preklad „de industria“ do slovenského „o výrobe“ som zvolil úmyselne. Ponúkalo sa síce i „o priemysle“, ale o priemysle nemôže byť v Uhorsku v tej dobe ani reč. Pri preklade sa vychádzalo z latinského originálu.

Poznámky pod čiarou

Berzeviczy používa poznámky pod čiarou. My sme pre účely tohoto príspevku Berzeviczyho poznámky pod čiarou odstránili a pod čiarou poskytujeme naše komentáre.

Výber z prekladu

Aby priblíženie spisu bolo zmysluplné, zvolili sme, s ohľadom na limitovanosť rozsahu príspevku, prvé dve kapitoly, popisujúce prírodné pomery, geografiu, vodstvo a hospodárstvo. Sú výborným systematickým uvedením do témy, ktorú ďalej Berzeviczy analyzuje a rieši.

Kapitola X. – sa do výberu v tomto zborníku síce nedostala, spomenieme ale na tomto mieste, že je to vrcholná syntéza všetkých hlavných myšlienok, návrhov, záverov z celého Berzeviczyho spisu. Prináša viac, než len strohé

konštatovanie, že treba odstraňovať colné bariéry atď. Zaoberá sa hlbšími úvahami o zmysle ľudského života, o našom predurčení, šťastí, blahobyte, úlohe štátu, ktorý má vytvoriť podmienky pre budovanie blahobytu verejných pomerov a šťastia obyvateľov. Píše sa tu o slobode obchodu, istote súkromného vlastníctva a bezpečnosti v štáte, o spotrebe, obehú peňazí i o význame luxusu a spotrebe prepychovejších tovarov v ekonomike štátu. Len štát, ktorý má komplexne rozvinuté hospodárstvo, zažíva blahobyt, jeho občania sú šťastní, len taký štát dokáže odolávať nepriazňam osudu, len v takom štáte sa rozvíja kultúra a umenie. Verejná moc má podporovať výrobu a obchod, tie sa nedajú prikázať, či zakázať, ale musia vychádzať zo slobodného rozhodnutia obyvateľov. Berzeviczy tak hovorí o tom, že hospodárstvo riadené štátom, ktorý direktívne bude určovať jeho vývoj, štátnom riadený trh, v ktorom sme ešte nedávno, v rámci socialistického experimentu, boli aj my, nie je správnou cestou k dosiahnutiu blahobytu. Určite by stálo za to, aby bol odprezentovaný kompletný preklad spisu *De Commercio*, pretože je ale priestor v zborníku limitovaný, zvolili sme len vyššie uvedený výber.

Bádatel'ské možnosti

Samotný preklad ukáže čitateľovi obrovský informačný záber a napovie, v akých oblastiach by sa mohli bádatelia realizovať: od skúmania Berzeviczyho zmienok historických udalostí, cez prírodopis, topografiu, skúmanie polohopisu, miest, obcí, stoličného usporiadania, riek, obchodných ciest, mier a váh, peňažnej sústavy, cien, legislatívy, obchodných artiklov, s ktorými sa obchodovalo. Určite je zaujímavá zmienka o monopoloch, o skupine Abaldo a jej tabakovom monopole, ktorej obchodné fungovanie Berzeviczy popisuje, o insurekciách, regálnych právach, o pestovaní hodvábu, či zmienky o pálení slivovice, o hľadaní vodnej cesty po Dunaji do Čierneho mora, antické presahy a mnoho ďalšieho. Domnievame sa teda, že skúmanie tohto spisu by poskytlo priestor bádatelom vyššie uvedených oblastí, teda pre historikov, historických topografov, filológov, ekonómov, sociológov, filozofov, numizmatikov, právnikov, oslovilo učiteľov dejepisu, ale aj latinčiny či nemčiny, a možno aj laika, ktorý si iste pri čítaní prekladu, s využitím vysvetliviek pod čiarou, nájde to, čo ho zaujme a obohatí.

Dajme ale ďalej slovo samotnému Berzeviczymu, a poďme sa pozrieť na vybrané časti z kompletného prekladu.

O obchode a výrobe v Uhorsku Gregorius Berzeviczy 1797

1) Traján bol symbolom osvieteného panovníka, ktorý myslel na rozširovanie ríše, podporoval stavebnú činnosť, bol filantrop, udržoval kontakt so spisovateľmi svojej doby. Citát, ktorým Berzeviczy uvádza svoje dielo *De commercio et industria Hungariae* pochádza od Plinia Mladšieho z jeho *Panegyricus ad Traianum* (Chváloreč na Trajána), tzn. oslavného textu, ktorý je súčasne jedným z významných zdrojov poznania o osobnosti cisára Trajána. Podľa Plinia tento najlepší vládca – *optimus princeps* – obnovil slobodu slova, bol skutočne osvieteným panovníkom i vo vzťahu k náboženstvám – neprenasledoval aktívne kresťanov. Naopak – z listov, ktoré sa dochovali od Plinia, vyplýva, že Trajan bol tolerantným, vydal inštrukcie nepostupovať proti nim, pokiaľ by sa jednalo len o nejaké vykonštruované udavačské obvinenia atď. Berzeviczy týmto odkazom k antickému motívu apeluje na habsburského panovníka, aby sa snažil o podobné osvietenské vlastnosti ako Traján – náboženská tolerancia, budovanie komunikácií, ciest suchozemských i vodných, možnosť dopravy produktov a ich slobodná distribúcia formou obchodu, čo povedie k bohatstvu a hojnosti. Viac k Plíniovmu *Panegyricus ad Traianum* pozri G. B. Conte, *Dějiny římské literatury*, str. 463-464, KLP, Praha, 2008. „Trajánsky motív“, prirôvnávanie súčasného vládcu k antickému Trajánovi bolo obvyklé. Napr. Voltaire (1694 – 1778), osvietenský spisovateľ, uviedol vo Versailles svoju hru *Chrám slávy*, v ktorej vyobrazil kráľu Ľudovíta XV. ako cisára Trajána. Dodnes je známa oná dochovaná udalosť, keď sa Voltaire, sediaci blízko lôžka Ľudovíta XV., ktorý ale Voltaire nemal príliš rád, opýtal provokatívne kráľa: „Je Traján spokojný?“ Táto skutočná lakonická otázka, známa ako „Traian est-il content?“ sa odohrala 27. novembra 1745.

[...] je doplnenie od prekladateľa, kvôli lepšiemu pochopeniu kontextu

Plinius, Chváloreč na Trajána [Plinius, Panegyricus ad Traianum, Epistula XXIX, 2 – pozn. prekl.] „A neukázal sa ani byť Pompeius o nič viac vlas-teneckejší, než náš Otec [Traian, pozn. prekl.], ktorý svojou rozvážnosťou, dôvtipom a ochranou otvoril dopravné tepny, postavil prístavy, navrátil cesty do krajiny a pobrežie k moru a zmiešal vzájomne rozličné národy prostredníctvom obchodu natoľko, že nech sa čokoľvek urodilo kdekol'vek, mohlo byť nakoniec k videniu a dostaniu všade. Či sa neponúka vidieť, že v každom veku, každej dobe, pokiaľ boli bez krúvd a nepravostí, mohli národy prekypovať bohatstvom, práve užívaním všetkých produktov všetkými? Odtiaľto pochádzajú bohatstvá a hojnosť, tu tkvie dostatok a sýtosť, a nikde žiaden hlad...!“ (1)

V Levoči, nákladom Michaela Podhoránskeho z Levoče

Predhovor

Tenučku prvotinu, pri nočnom svetle spísané dielko *O obchode a výrobe v Uhorsku*, predkladám tu verejnosti z dôvodu nie akejsi slepej samochvály mojej vzdelanosti a nadania, ale ako výsledok skutočných skúmaní, ktorými chcem, s radostným vedomím, prispieť k blahu mojich spoluobčanov.

Dielo je to nedokonalé, veď v tejto preberanej látke, v ktorej je potreba špeciálneho vypočítavania a porovnávania jednotlivých vecí s mnohými, v ktorej sa skúma premena vzájomne závislých skutočností, ani nie je možné na prvý pokus poskytnúť niečo dokonalé a vyčerpávajúce. A tak som napokon, s ohľadom na veľkosť a súčasne rôznorodosť látky, a so zreteľom

na čas, musel viesť tému presne, akoby podľa pravítka, od ktorého sa nemeselo ani v najlepšom odchyliť.

Ale je pravdou, že v tomto predmete veľkého významu veľmi závisí ďalšia existencia a prosperita obyvateľov Uhorska, i keď sa zdá, že pozornosť verejnosti tejto oblasti, pokiaľ dočista nevymizla, tak je len veľmi malá.

Súkromnému spisovateľovi ale postačí, ak túto pozornosť k danej téme len vyvolá a celú vec predloží k odbornému posúdeniu skúsených mužov. Ak teda toto dielko podnieti druhých k ešte hojnejšiemu skúmaniu, či snáď k usporiadaniu a celkovému poopraveniu mojich názorov, nájdeniu ešte lepších odporučení, ak by tí, ktorým je zverená posvätná starostlivosť verejnej správy, uznali za vhodné vziať si vďačne z tohto dielka nejaký úžitok za účelom vyššej znalosti a poznania vecí, a napokon, keby toto dielko bolo tým, čo by prispelo k prekonaniu značných obtiaží udržania národa, k zväčšeniu spoločnej prosperity a k šťastnému a blaženému stavu, tak i keď bude toto dielko nedokonale, jeho cieľ a môj zámer, ktorý mám jediný, a ktorý si s priamo náboženskou oddanosťou ctím, a síce: PROSPIEŤ VLASTI, budú dosiahnuté!

Prajem si, aby [môj] nepatrný pokus tohoto posvätného úsilia, verejnosť ráčila prijať so zhovievavou a láskavou myslou.

Kapitola I.

Prírodné pomery v Uhorsku

Uhorsko je položené medzi 45. až 50. stupňom zemepisnej šírky a 36. až 44. stupňom zemepisnej dĺžky v miernom pásme s úrodným podnebí a ôsmymi pestrými stupňami zemepisnej dĺžky.²⁾

Podľa posledných výpočtov zaberá Uhorsko plochu 4500 míľ štvorcových. Jeho obyvateľstvo pri sčítaní ľudu z roku 1787 činilo na 7,500,000 duší; to vedie k počtu 1666 duší pripadajúcich na jednu štvorcovú míľu. Toto obyvateľstvo bolo rozdobené pre nízku úrodnosť pôdy a kvôli vojnám s tureckým dvorom i s francúzskym národom.

So ziskom Halíča, Vladimírsk a Poľska³⁾, začlenenými do sústavy provincií rakúsko-nemeckých, sa dá konštatovať, že Uhorsko je zo všetkých strán obklopené buď rakúskymi, alebo tureckými územiami, s výnimkou onej pobrežnej časti Uhorska, ktorú obmýva Adriatické more.

Dost štedro je Uhorsko obdarované všetkými možnými bohatstvami prí-

2) Lat. edícia píše 45. – 50. latitudinis a 36. – 44. longitudinis; v nemeckej verzii je odchýlka – uvádza sa 44. – 50. a 32. – 44. Súčasne v nemeckej edícii chýba text „ôsmymi pestrými stupňami zemepisnej dĺžky“.

3) Prvé delenie Poľska (1772) viedlo k umelo vytvorenej novej korunnej zemi habsburskej monarchie, nazvanej „Königreich Galizien und Lodomerien“, čím došlo k spojeniu podunajskej monarchie s týmito územím skrze titul uhorského kráľa, ktorý Habsburgovci vlastnili – uhorskí králi totiž získali na konci 12. stor. práve titul „Rex Galiciae“, neskôr „Rex Galiciae et Lodomeriae“ a týmto návratom k historickej tradícii vlastne Habsburgovci zabránili územiu Poľska obhajovať.

rody. Zdá sa, že národ, ktorý ho obýva, je priamo predurčený k pôžitkom. Hrebene Karpatských hôr, chrániace Uhorsko, smerom dovnútra krajiny, prechádzajú v úrodnú rovínu, ktorú zavlažujú rieky prameniace v Alpách.

V letnej horúčave rozpalenú rovínu osviežuje vietor vychladený krutými Alpami. Hory s tmavými lesmi a tŕňami hájov⁴⁾, úrodné pahorky, rozptýlené pasienky, šíre polia, jazerá, rozľahlé more, bystriny prudké a iné zas pokojne tečúce, svojimi vlastnosťami a príjemnosťou dokazujú túto jedinečnú štedrosť prírody. Zlato, striebro, meď, železo, olovo, ortuť, horčík, zinok, antimon, arzén, síra, kamenné uhlie, rašelina, nafta, alkalické kovy, soľ kamenná i kuchynská, dusičnan draselný, kamenec, kyselina sírová, porcelánová masa, hrnčiarska hlina, sadra, vápen, granáty, acháty, chryzolyty, jaspisy, chalcedóny, karnioly, zafíry, smaragdy, opály, rubíny, azbest, mramor, alabaster, kryštály, minerálne vody, tie najúrodnejšie hrudy zeme, pšenica trojzrnka, oziminy, jačmeň, ovos, rôzne druhy prosa, ryža, pohanka, druhy hrachu, šošovica, bôby, svinský chlieb, kadidlo, tabakové rastliny, konope, lan, šafrán, mak, chmeľ, všetky možné druhy zeleniny, najrôznejšie druhy kvetín, ovocia každého druhu a v prehojnom množstve, celé pivnice melónov, gaštany, slivky⁵⁾ a čerešne, lesy so všetkými druhmi stromov a vinné révy, ktoré nemajú na známom svete seba rovné.

Ďalej: stáda koní, býkov, kráv a byvolov, oviec, baranov, kôz, sviň, hydinu každého druhu a mnoho druhov divých štvornožcov, ktorých nie je menej než dravých vtákov, bezpočet rýb, obojživelníkov, včiel, hodvábnikov i malého vtáctva. Koriienky na tinktúry, ako aj bylinky pre lekárske použitie. Všetky tieto veci najvyššej akosti rodí Uhorsko, zovšadiaľ obostierané blaženou hojnosťou! A keď tu hovorím o láskavej prírode, prečo nespomenúť i národnostný charakter, ktorý vyniká svojou jedinečnou hrdinskou odvahou, spôsobilosťou priučiť sa k hocičomu, akousi orientálnou vyzretosťou [starobylosťou], veľkodušnosťou a neobyčajnými talentami, i keď tak príliš často v ohni pochovanými pod popolom.

Preto je Uhorsko [zemou] živiteľkou, tak veľmi od prírody bohato obdarené význačnými dobrodeniami, že by mohla ľahko sama, s [týmto] svojím bohatstvom, zaujať prvé miesto v Európe, pokiaľ by k jej doterajšej prirodzenej výnimočnosti pristúpilo ešte niekoľko ďalších, v podobnej miere. Počiatok tejto výnimočnosti Uhier môžeme vidieť už za Ľudovíta Prvého a Mateja Korvína.

4) „Umbrosi nemoribus“ je špeciifické spojenie, ktoré pri popise prírody je možné nájsť u Vergília, Aeneis, III. 508.

5) Pruna. V nem. texte sú ale uvedené hrušky.

Kapitola II. Hospodárstvo

Poľnohospodárstvo v Uhorsku, okrem susedného Rakúska a Štajerska, majú v úcte najviac obyvatelia z tých jeho stolíc, ktorí obývajú hornaté časti zeme bohaté na rudy. Poľnohospodárstvu sa zaiste horlivo venujú obe skupiny, a to ako tí, ktorí bezpochyby majú neustále príležitosť predávať úrodu na spotrebu svojim spoluobčanom, tak tamtí, ktorí ho môžu predávať na spotrebu obyvateľom susedných území.

Naopak, úrodné stolice vo vnútrozemí Uhorska, v ktorých nie je predaj plodín ľahký, a ani istý, sa venujú poľnohospodárstvu len povrchne, hoci majú tieto stolice šťastie na bohatú pôdu, predsa len sú vydaní napospas [osudu], akokoľvek majú šťastie na úrodnú zem, sú i tak predsa viacej vystavení chudobe a núdzi kvôli nedostatku „cirkulácie“. V takýchto miestach môže jeden rok neúrody zapríčiniť mimoriadnu biedu a ľudia tam budú zomierať od hladu. Žije sa tam skrátka nomádsky, i keď je tam obrovská hojnosť, i keď je tam veľká núdza.

Rohatý dobytok sa hojne chová v dolných [južných] oblastiach Predtisia i Zátisia, ovciam sa zas darí v stoliciach Albskej, Vezprémskej, Peštianskej, Komárňanskej, Nitrianskej, Biharienskej a Szatmarskej. Ošípané sú chované všade, no najviac sú asi vykrmované v husto zalesnených oblastiach územia Berežskej a Sirmijskej župy.

Nespočetné stajne koní sa vyskytujú po oboch stranách rieky Tisy, znamenité biele vína sa rodia na svahoch tokajských, šoproňských a požoňských, červené zas v Egeri, Budíne v Méneši⁶⁾ a Sirmiu.

Obyvatelia hornatých a nehostinných častí kráľovstva pripojujú k svojim biednym hospodárskym činnostiam i hutníctvo, dolovanie soli, pestovanie ľanu či tkáčstvo, a podnikajú v pravidelných intervaloch sťahovanie do úrodnejších častí kráľovstva, ktorému ponúkajú svoju pracovnú silu na poliach a viniciach za dennú odmenu, a takto si svojou príčinlivosťou vynahrádzujú neúrodnosť svojej domácej pôdy⁷⁾.

Takto si jednotlivé, medzi sebou prepojené, časti kráľovstva, vďaka pestrosti podnebia, produktov a spôsobov obživy obyvateľov, vzájomne vypo-máhajú.

Spotreba v Uhorsku je v porovnaní s veľkosťou produkcie dosť nízka. Riadne sa spotrebuje sotva polovica [poľnohospodárskej] produkcie. Ceny

6) Lat. Menyes, dnes Ménes, rum. Minis, v Rumunsku cca 15 km východne od Aradu. Dodnes oblasť známa výrobou červeného vína.

7) Ekonomická mobilita, vid' A. Smith Bohatství, str. 114 „Kdyby se snad v téměř kraji ukázalo, že to nebo ono zaměstnání je tam zřejmě výhodnější nebo méně výhodné než ostatní, v prvním případě by se tam tolik lidí nahrnulo a v druhém by z něho tolik lidí odešlo, že by se jeho výhodnost brzy vyrovnala s výhodností jiných druhů zaměstnání.“

všetkých produktov sú obvykle mimoriadne lacné, a predsa ich nie je možné predať. Nie je žiadny vyvážený pomer medzi spotrebiteľmi a producentami.

Sčítanie z roku 1787 uvádza, že na 20 producentských rodín je sotva jeden spotrebiteľ, a na 400 dedín sotva pripadá jedno mesto.

Dokonca i v tých oblastiach, kde hospodárenie prebieha mimoriadne starostlivo, sa významne odlišuje od dokonalej úrovne, ktorú dosiahli v Anglicku, Švajčiarsku či Belgicku. Bol by som si takmer istý tým, že ak by sa v úrodných častiach nášho kráľovstva dosiahla rovnaká úroveň hospodárenia, tak by produkcia úrody Bihárskej stolice bohato stačila k výžive pre celé kráľovstvo na jeden rok.

Nie náhodou je možné tvrdiť, že by Uhorsko mohlo zdvojnásobiť svoju populáciu a strojnásobiť produkciu, ktorú má dnes, a ani tak by nedosiahlo onú úroveň zaľudnenia, ktorej sa teší Lombardia či Belgicko, kde jedna štvorcová míľa dokáže uživiť 6840 duší u jednej, a 4000 duší u krajiny druhej.

Preto, aby bolo možné zväčšiť úžitok kráľovstva a vzťahovanie sa obyvateľstva, je potrebný slobodný vývoz produkcie, a vďaka tomu i zvýšenie spotreby od domácej po vonkajšiu.

Existuje predpojatý názor, že sa vývozom znižuje množstvo produktov; avšak čím úspešnejší a výhodnejší je ich predaj, tým väčšia je stimulácia vidiečanov k ich produkovaniu, a tým pádom vyššia i samá úroda.

Takže by som považoval zákaz vývozu produktov, dokonca i tých životne dôležitých produktov, pri tejto našej uhorskej úrodnosti, za zbytočné, a jednoducho kvôli hojnosti, tak i s ohľadom na argumentáciu o ich možnom nedostatku, ktorý by potom viedol k ich vysokej cene [na domácom trhu], pretože pokiaľ by v Uhorsku nebola hojnosť týchto produktov, alebo ich vysoká cena, tieto okolnosti by samé o sebe zabránili vývozu.⁸⁾

Podobné zákazy patria skôr do kategórie oných „utešujúcich prostriedkov“, ktoré sa zdajú, že i keď poskytnú chvíľkové uľahčenie, akoby nejaké „hrdinské medicíny“⁹⁾, samotnú chorobu ešte viac zhoršia.

Anglicko zvýšilo domácu produkciu plodín tak, že za ich vývoz stanovilo odmeny z verejnej pokladnice.¹⁰⁾

Hoci je nesmierne veľa lesov v Uhorsku, vďaka ich fanatickému vyklčovaniu, a predovšetkým divokému egoizmu ich vlastníkov, sú natolko zdevastované, že dokonca i v [obvykle] lesnatých oblastiach kráľovstva je prírodný nedostatok drevnej hmoty.

---

8) Úvaha o samoregulácii trhu. Obhajcovia prohibícií tvrdili, že vývoz kriticky dôležitých produktov, potravín sa musí zakázať preto, aby nechýbali Uhorsku. Pokiaľ by sa vyviezlo veľa potravín, bolo by ich na domácom trhu nedostatok, to by viedlo k rastu cien. Berzeviczy ale hovorí, že táto argumentácia je prázdna, pretože Uhorsko je úrodné, produktov je hojne, naopak vývoz podporuje záujem obyvateľstva o jeho vyššiu produkciu, pretože sú motivovaní si niečo týmto vývozom zarobiť, a tak sa hojnosť produkcie ešte viac zvýši. A obrátene, pokiaľ by hojnosť nebola, a ceny začali stúpať, trh si sám zreguluje vývoz – tieto tovary by sa nevyvážali von, pretože by sa predali doma.

---

9) Lat. Heroicae medicinae – terapeutické metódy, medzi ktoré patrilo púšťanie žilou a ďalšie očistné procedúry. Medicína vtedy tvrdila, že choroba je zapríčinená nerovnováhou vlhka a tekutín v tele. Ich zbavením chcela telo uľaviť. Obdobie medzi rokmi 1780 – 1850 sa označuje za Dobu hrdinskej medicíny („Age of Heroic Medicine“) – vyžadovalo si to značné hrdinstvo, tieto procedúry vytrpieť, a hlavne prežiť.

---

10) Fakticky sa tu hovorí o štátnom dotovanom vývoze/subvenciiách/stimuloch.

Dobrodajná príroda však zaistuje náhradu palivového dreva, okrem trstiny, kamenného uhlia ale hlavne rašelinu¹¹⁾, ktorá sa v hojnosti vyskytuje rozšírená po jednotlivých častiach kráľovstva, a predsa dnes nikde neprekvitá spracovávanie týchto produktov.

Aspoň je útechou vedieť, že príroda už vopred hľadela sa postarať tiež o túto dôležitú potrebu. Verejnými zákonmi a kráľovskými rozhodnutiami, je dnes ustanovená regulácia¹²⁾ lesov, a ako dobrý príklad idú napred oblasti s kamerálnou správou. Ale, pokiaľ je dosť ťažkým lesy chrániť, o čo ťažším bude ich obnoviť!

Polovanie bez akýchkoľvek pravidiel sa deje často len z prostej chuti a vášne. I preto sú dnes také časti kráľovstva, v ktorých takmer úplne chýba divá zver. Tam, kde sú schopne spravované územia, alebo jazerá, a či dokonca i neprístupné vrchy, tam je bezpočetné množstvo diviny, tam sa prejavuje od prírody vrodene bohatstvo Uhorska. Bohatý je rybolov všade a hlavne v najväčších riekach a jazerách. Kovy a nerasty podliehajú regálnemu právu. A i keď tento zákon značne znižuje zisky ako súkromným vlastníkom baní, tak snáď i štátnej pokladni, predsa len vďaka nemu je skvele regulované správanie sa v hornatých oblastiach.

Uhorské vína urodene počas priaznivých rokov sú tými najznamenitejšími; a predsa sa vo vinárstve vyžaduje dôkladná znalosť fyziky a chémie, ako aj spracovania a konzervácie vín. A práve celkový nedostatok [znalosti] prírodných vied býva všeobecnou a tou najväčšou príčinou zanedbaného a nevyvinutého stavu ekonomiky v Uhorsku. Z prozreteľnosti cisára Jozefa II. sa horlivo začal pestovať hodváb, takže už v roku 1785 bolo prvýkrát vyprodukovaných 131 centov hodvábu¹³⁾, čo by pri prepočítaní na odkupnú cenu vydalo do obehu na 132 tisíc florenov.¹⁴⁾

Keď sa osud tohto cisára naplnil ku koncu, skoro úplne sa vytratila i táto výroba hodvábu. Avšak užívanie hodvábu a bavlny už natolko zosilnelo, že sa hodváb zaradil medzi produkty nevyhnutnej spotreby. Jozefínske pokusy dokázali, že hodváb možno produkovať v Uhorsku s dobrými výsledkami. A to isté je možné súdiť o bavlně. Veď sa jej úspešne darí v susednom Srbsku a tiež v Banáte sa ako tak vydaril prvý súkromný pestovateľský pokus. Ak by sa pestovanie týchto produktov v kráľovstve viac rozvinulo, iste by sa stalo prekypujúcim žriedlom veľkých bohatstiev¹⁵⁾.

Keď niekto podniká cestu z Debreczinu smerom do Banátu, urobí dobre, ak by sa zastavil v Mezohegyes.¹⁶⁾ Od dediny Gyula, ktorá má na 1500 domov

11) Po odparení vody je cca 60 % vyťaženej rašelinu možné použiť ako fosilné palivo. Ťažila sa v močiaroch, slatinách. V niektorých krajinách dodnes má priemyselný význam.

12) V lat. verzii *Regulatio*, v nem. verzii *Erhaltung und Ordnung*.

13) Odlišujeme od nám známeho metrického centu. Lat. *centenarius* = slov. „cent“, česky „centýř“, nem. „Zentner“ = moravský centýř cca 61 kg, český 56 kg, viedenský 56 kg. Nie sú to teda metrické centy (100 kg!). V podstate sa myslí 100 libier. Viedenská obchodná libra mala cca 560 gramov, tzn. 100 libier = 56 kíl.

14) Zlatka, zlatý, zlatník, florin či gulden. Viď v Peníze celého světa, P. Radoměřský, str. 92 – mena používaná v 1754 – 1892 na území habs. monarchie a čes. územiach. Čiastkovou jednotkou bol grajciar. Volal sa síce zlatník či zlatka, fakticky to ale bola strieborná minca, ktorej obsah striebra sa rovnal hodnote v zlate. Zlatníkom boli označované mince toliarového typu. V 17. stor. zlatník = 2/3 toliaru v hodnote 60 grajciarov, neskôr vystriedané zlatníkom v hodn. jedn. polovice konvenčného toliaru. Zlatý sa dlho držal na rak.-uh. území, do 1892, kedy sa zaviedli koruny.

15) Lat. *scaturigo divitiarum* – neobvyklý obrat, ktorý prekladateľ dohľadal doslovne použitý v *Commentarius in Apocalypsim* S. Joannis apostolic, Jean Joseph Guyaux 1781, teda z doby Berzeviczyho, kde na str. 303 je, zhodou okolností tak ako i tu, u Berzeviczyho, použitý tento špecifický výraz so spojením so „sericum“, tzn. s hodvábom, ktoré pre obchodníkov predstavuje žriedlo bohatstva.

16) Mezőhegyes [mezéhedész], mesto v juhovýchod. Maďarsku, v župe Békés, pri rumunských hraniciach.

---

17) Uhorská míľa cca 7,5 km.

18) Lat. Praedium Mezohegyes. Rak.- Uh. malo v Európe vedúce postavenie v chove koní. Koncom 19. stor. tam dosahoval počet chovaných koní viac než 2 mil. Boli tu jedny z najväčších svetových žrebčincov. Najvýznamnejší uhorský žrebčinec bol práve od 1784 v Mezohegyesi. Mesto má dodnes v znaku koňa.

19) Lat. jugera – po zavedení systému dolnorakúskych mier v 1764 bolo používané viedenské jutro či katastrálne jutro (Joch) = 5 755 m². Jutro bola stará plošná miera predstavujúca 800 – 2600 štvorcových siah. Predstavovalo plochu, ktorú oráč stihne zorať za jeden deň, od rána – jutro – do večera.

20) Mesto v maď. župe Komárom-Esztergom, asi 17 km juhozáp. od mesta Komárom. Mesto má dodnes v znaku koňa. V 1789 tu bol založený žrebčinec, zač. 19. stor. preslávený chovom koní plemena Shagya arab – plemeno, ktoré vzniklo práve v rak.-uh. monarchii. Žrebčín v Bábolnej bol založený ako doplnkové zariadenie k žrebčinci Mezohegyes, ktorý bol hlavným rak.-uh. žrebčincom. Jozef II. poveril v 1788 kapitána kavalérie Jozsefa Csekonicsa, aby našiel vhodné pozemky pre nový žrebčinec. Zvolil lokalitu Bábolna-puszta, toho času v majetku grófa Szapáryho; ten súhlasil s výmenou pozemkov za iné. Prvé orientálne kone do Bábolny boli importované cca v roku 1800. V 1816 všetky kobyly mali byť pripustené len k orientálnym žrebcom. Tento rak.-uh. chov bol tak významný a exkluzívny, že sa na neho myslelo i po I. sv. vojne, keď boli vzáčne stáda koní rozdelené medzi nástupnícke štáty: Poľsko, Československo, Rakúsko, Rumunsko, Maďarsko i Juhoosláviu.

21) V nem. verzii sa uvádzajú trochu iné komodity, ako napr. tabak.

22) Lat. commercialis speculationis, teda dosl. obchodnú špekuláciu.

až po Mezohegyes je 5 míľ, odtiaľ po dedinu Tornya 3 míle¹⁷⁾, a na celom tomto rozsiahlom území medzi nimi v celej tejto vzdialenosti, nie je žiadna dedina, či usadlosť, dokonca ani žiadny kopček. A na tejto širšej pláne položené je statok/gazdovstvo Mezohegyes¹⁸⁾, o rozlohe 44,000 jutier¹⁹⁾. Tu nechal cisár Jozef II. založiť chov vojenských koní. Odhaduje sa, že jeho založenie i s postavením prilahlých budov stálo okolo dvoch miliónov florenov. V roku 1794 bolo tam na tisíc kobýl – matiek, tritisíc koní obyčajných, 150 plemenných žrebčov, a na dvetisíc kusov rohatého dobytká. Všetky kone, ktoré sa pre vojenské účely dodávajú do jednotlivých častí Uhorska, ale aj do Transylvánie, Moldavy, Valašska, sa práve tu dočkali svojho prvého ustajnenia. K tomuto žrebčincu je blízky iný chov koní, na statku Bábolna²⁰⁾, ktorý na ceste smerom k rakúskym územiám poskytuje druhú chovnú stanicu. Takto je zaistené neustále obnovovanie fondu vojenských koní. A na základe toho možno povedať: aký to prínos len má Mezohegyes, k zväčšeniu vojenskej moci cisára!

Preto ak by voľakto pozorný spojil prirodzenú polohu Uhorska s k nemu prilahlými provinciami, ľahko by zistil, že Uhorsko má pre obchod prirodzené vlohy, a to voči nemeckým krajinám v obchodovaní s dobytkom, plodinami, vlnou, kožami, kovmi²¹⁾; po Adriatickom mori zase k obchodovaniu s drevom, s potašom, dohánom, soleným mäsom, kovmi, kožami, vlnou; smerom k tureckým državám, ktoré sa síce radujú z podobného stupňa úrodnosti, ako má Uhorsko, ale nie sú príliš obývanými, zase má vlohy k obchodu s remeselníkymi i umeleckými výrobkami.

Avšak smerom nahor, k rozsiahlym územiám severnej Európy, môže mať Uhorsko jednoznačne export všetkých tých produktov, ktoré vyprodukuje nadbytok, a ktorých tieto drsné severské oblasti postrádajú, ako sú vína všetkých možných odrôd, dohán, konope, ovocie, med, rudy, soli, dubienky a ostatné.

A táto prirodzená tendencia, ktorá by nemala byť zanedbávaná je najlepším riadiacim princípom pre každé obchodné podujatie²²⁾ a usporiadanie v obchode, nespochybniteľný prostriedok k pozdvihnutiu národného bohatstva.

Ďalšia časť autorovho prekladu spisu *De Commercio et Industria Hungariae* je dostupná v zborníku: *Odkaz Adama Smitha: Pohľady z Česka a Slovenska*.

Literatúra

- BERZEVICZY, Gregor. De Commercio et Industria Hungariae, Levoča : Typis Michaelis Podhoránszki, 1797, 225 s.
- BERZEVICZY, Gregor. Ungarns Industrie und Commerz von Gregor von Berzeviczy, Beisitzer am Zipser und Saroser Comitatus und Inspector der evangelischen Kirchen und Schulen diesseits und jenseits der Theiß in Ungarn. Weimar : Gebrüder Gädicke, 1802, 143 s.
- CONTE, Gian Biagio. Dějiny římské literatury. Praha : KLP, 2008. 797 s. ISBN 80-86791-57-2
- FORCELINI, Egidio. Lexicon Totius Latinitatis 1688 – 1768. Seminario di Padova 1940.
- HORNSTEIN, Anton. Der Tabak in historischer, finanzieller und diätetischer Beziehung, mit einer Blumenlese. Ein Taschenbuch für Freunde und Verehrer desselben. Wien : Jasper, 1845.
- Kolektív autorov. Austria Münzkatalog Österreich (ANK). Münzen ab 1745 mit Banknoten ab 1759. Wien : ANK Verlages, 2022, 352 s. ISBN 978-3-902662-63-7
- Kolektív autorov. Slovník středověké latiny. Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum. [online] <http://lb.ics.cas.cz/#cs>
- Kolektív autorov. Encyklopédia Slovenska, zv. I-VI. Bratislava: SAV Veda, 1977 – 1982.
- KUČERA, Zdeněk. Slovensko na starých mapách. Olomouc : Agentura Rubico, 2021, 64 s. ISBN 978-80-7346-273-4
- LAZNIOVÁ, Miroslava. Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša. b.m.v., 2022, 344 s. ISBN 978-80-570-4063-7
- NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, Emanuela. Základy numismatiky. Praha : Academia, 1975, 336 s.
- Slovník středověké latiny v českých zemích. Praha : Academia, 1977 – súčasnosť
- SMITH, Adam. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha : SNPL, 1958.
- SMITH, Adam. Teorie mravních citů. Praha : Liberální institut, 2005, 466 s. ISBN 80-86389-38-3

3. časť: Fragmenty z minulosti

Kaštieľ (s. č. 503) a kúria (s. č. 314) vo Veľkej Lomnici v rukách Gregora (I.) Berzeviczyho (resp. Gregora F. Berzeviczyho)

Tomáš Janura

Michaela Haviarová

Vďaka dobrému vzdelaniu a početným cestám sa Gregor (I.) Berzeviczy (*1763 – †1822) zaradil medzi najvýznamnejších tvorcov moderného uhorského národohospodárstva a ekonomickej geografie, pretože poznal z vlastnej skúsenosti dopad použitia moderných myšlienok na rozvoj hospodárstva. Osvietenské názory ho priviedli aj medzi slobodomurárov. Velebil jozefínske reformy a pod vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie vstúpil do radov uhorských jakobínov. Podporoval možnosť vykúpenia poddaných za finančnú náhradu, rozvoj manufaktúr, uhorského zahraničného obchodu a medzinárodnej lodnej dopravy. Uvedomoval si, že vytýčené ciele nebolo možné dosiahnuť bez reforiem existujúceho systému. Okrem hospodárstva propagoval tatranskú turistiku a sprevádzal viaceré návštevy po Tatrách.¹⁾

Uvedeným záujmom sa Gregor (I.) Berzeviczy mohol venovať aj vďaka skutočnosti, že patril k najbohatším spišským šľachticom. Predstava o veľkosti jeho imania sa dala odvodiť zo staršieho súpisu urbárskej pôdy a poddaných za Márie Terézie. V tom čase majetok Gregorovho nebohého otca Alexandra (IV.) Berzeviczyho (*1718 – †1772) spravovala jeho druhá manželka a Gregorova matka Barbora (I.) Horváth-Stansithová (*1735 – †1807). Urbársky súpis vznikol krátko predtým, ako sa vlastníctvo v Spišskej stolici na území Huncoviec, Novej Lesnej, Starej Lesnej, Stotiniac, Veľkej Lomnice a Výbornej rozdelilo medzi ňu a troch Alexandrových synov. Vdova celkovo

1) Text Tomáša Januru bol vypracovaný v rámci projektu APVV-20-0333 Prekračovanie hraníc. Fenomén mobility v dejinách Slovenska a v rámci projektu VEGA č. 2/0086/2 Administratíva raného novoveku v zrkadle štátnej, stoličnej, panskej a mestskej správy, oba riešené v Historickom ústave SAV, v. v. i. BALÁZS, Éva. Berzeviczy Gergely a reformpolitikus. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967, s. 7-12, 227-236. SZLUHA, Márton. Sáros Turóc vármegye nemes családjai. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 75. ISBN 963-9204-46-3.

spravovala 1 408 katastrálnych jutár, teda približne 60 754 árov, a podliehalo jej 94 poddanských rodín. Ak by sa do pomyselného rebríčka najzámožnejších spišských jedincov nezaradili tunajší aristokrati z barónskych a grófskych rodín, tak by sa vdova počítala za šiestu najbohatšiu šľachtickú osobu.²⁾

Na základe nižšie spomínanej delby držby Alexandra (IV.) Berzeviczyho sa o jeho dedičstvo podelila pozostalá vdova a traja synovia. Majetok sa síce rozdelil na štyri rovnaké časti, ale neskôr Barbora (I.) Horváth-Stansithová odkázala podstatnú časť svojho štvrtinového podielu svojmu jedinému a zároveň Alexandrovmu najmladšiemu synovi Gregorovi (I.) Berzeviczymu. Z uvedenej skutočnosti možno usudzovať, že v čase svojej plnoprávnosti Gregor (I.) mal približne polovicu z niekdajšieho jednotného vlastníckeho komplexu, teda asi 704 katastrálnych jutár, čo predstavuje približne 30 377 árov, a zrejme 47 poddanských rodín. Zároveň Gregor (I.) ako najmladší syn na základe uhorských zvykov prevzal otcovskú rezidenciu, teda kaštieľ (s. č. 503). Spolu s ňou nadobudol aj štvrtinu hospodársky využívanej kúrie (s. č. 314).

Kaštieľ (s. č. 503)

V súčasnom kaštieli sa dosiaľ nerealizoval architektonicko-historický výskum. Preto nemožno jednoznačne povedať, či ide o barokovú novostavbu, ktorej vznik inicioval Alexander (IV.) Berzeviczy a jeho dve manželky, alebo len o prestavbu. Ak by šlo o prestavbu, v súčasnej hmote by sa mohli ukrývať staršie renesančné murivá, prípadne ešte stredoveké, ako na to odkazuje zachovaná nápisová doska.

Barokový objekt je situovaný vedľa gotického Kostola sv. Kataríny, na južnom okraji obce. Kaštieľ má zachovanú časť hospodárskych objektov na pôdoryse písmena L na južnej strane bývalého areálu. Okolie narúšajú zásahy z 20. storočia. Hlavný vstup sa otáča smerom na sever k obci, ďalší vstup sa nachádza na opačnej strane a viedol pôvodne do dvora. Kaštieľ postavili na pôdoryse písmena U, pričom na západnej severnej a východnej strane sa uplatňuje identická tektonika fasád a smerom do dvora vzniká malý z troch strán uzavretý dvorček.

Okrem suterénu má kaštieľ dve nadzemné podlažia s manzardovou strechou. Fasády tvorí sedem osí s centrálnym trojosovým rizalitom, ukonče-

2) FÓNAGY, Zoltán. *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2013, s. 806, 1012, 1161, 1162, 1363. ISBN 978-963-9627-59-8. SZLUHA, ref. 1, s. 74

→ Súčasný stav kaštiela rodiny Berzeviczyovcov

ným trojuholníkovým štítom. Prízemie rizalitov člení pásová rustika, poschodie štvorica pilastrov s jednoduchými rímsovými hlavicami. Vstupná severná fasáda je dekoratívnejšia, na pilastroch sa uplatňujú volútové hlavičky a nadokenné rímsy sú profilované, kým na zvyšných fasádach chýbajú. Výzdoba sa sústreďuje na okná horného podlažia rizalitov, kde šambrány s obvodovou lištou a klenákom dopĺňajú zalamované frontóny so štukovou výzdobou rokají, mušlí, roziet a volút. Vstupná brána hlavnej fasády obsahuje portál so stlačeným záklenkom a dotvára ju rímsa nesúca kamennú nápisovú dosku s erbami. Fasády smerom do dvora existujú bez výzdoby.

Dispozične je kaštieľ symetrický, hlavné severné krídlo dvojtraktové, bočné krátke vybiehajúce krídla len jednopriestorové. Cez celú šírku severného krídla prebieha prejazd až smerom do dvora, zaklenutý poľami plackovej klenby. Pohodlné trojramenné schodisko sa nachádza západne od prejazdu. Miestnosti majú valené klenby s lunetami, plackové, kláštorné i korýtkové, v reprezentačných priestoroch na poschodí doplnené štukovou výzdobou s tvarovanými zrkadlami a barokovou ornamentikou.

Symetrickosť súčasnej stavby, jej celková typológia a charakter nám dovoľujú vysloviť hypotézu, že minimálne nadzemné murivá vznikli až v 18. storočí, v krajnom prípade boli zásadne prestavané. Tento typ kaštieľa s centrálnym rizalitom sa v druhej polovici 18. storočia stal mimoriadne obľúbeným a dobe svojho vzniku zodpovedá aj použitá ornamentika. K južnej strane východného krídla v 20. storočí pripojili prístavbu a zrealizovali sa aj iné menšie úpravy. Napriek tomu si kaštieľ zachoval vo veľkej miere kompaktný barokový výraz a je nositeľom mnohých pamiatkových hodnôt.

V rámci kontextu spišských stavieb a Uhorska sa objekt zaraďuje medzi typického reprezentanta šľachtickej architektúry druhej polovice 18. storočia. Typologicky podobných barokových kaštieľov s centrálnym rizalitom ukončeným trojuholníkovým štítom a doplnených štukovou výzdobou je na území Spiša zachovaných viacero, avšak všetky postavili, resp. prestavali neskôr ako kaštieľ vo Veľkej Lomnici. Ide napr. o kaštieľ Františka ml. (VII.) Máriássyho na Michalskej 73 v Markušovciach, ktorý dokončili v roku 1799, kaštieľ Jána Nepomuka Csákyho v Bijacovciach z roku 1783, v Toporci kaštieľ Pavla st. Görgeyho z 90. rokov 18. storočia a kaštieľ prestavaný Annou Máriou Doloviczenyovou z 80. rokov 18. storočia. Zaujímavosť ale predstavuje blízka analógia štukovej výzdoby s kaštieľom vo Vlkovej, ktorý do barokovej podoby prestaval v roku 1764 Ján Wieland. Je veľmi pravdepodobné, že štukatérsky majster si zobral ako príklad veľkolomnický kaštieľ. Podobná štuka sa opakuje aj na kaštieli Juraja Gundelfingera v Krompachoch (pred rokom 1775).

Medzi kaštieľmi, za ktorých vznikom stáli príslušníci strednej šľachty, ide v prípade Veľkej Lomnice o výnimočný objekt z hľadiska archívnych prameňov. V jeho prípade sa totiž zachovala zmienka o autorovi barokovej architektonickej koncepcie Jánovi Glitschkovi z Banskej Bystrice. V prostredí evanjelickej šľachty augsburského vyznania nešlo o neznámeho architekta, pretože pracoval aj pre iných šľachticov pri barokovej výstavbe alebo prestavbe kaštieľov v Diviakoch (dnes mestská časť Turčianskych Teplíc) pre Platthyovcov, v Necpaloch pre Justhovcov a Radvani (dnes mestská časť Banskej Bystrice) pre Radvanských.³⁾

Objednávateľ barokovej prestavby alebo novostavby Alexander (IV.) Berzeviczy si po sobáši s prvou manželkou Alžbetou Szontághovou (†1757) významne materiálne polepšil. Po otcovi totiž zdedila časť majetku šľachticko-meštianskeho rodu zo Spišskej Novej Vsi, v ktorej okolí vlastnil podiely

3) JANURA, Tomáš – ZVEDELOVÁ, Kristína – SOBOLA, Marek. *Vidiecke šľachtické sídla v Turčianskej stolici*. Liptovský Mikuláš : Spoločnosť Kolomana Sokola, 2014, s. 117, 167. ISBN 978-80-89756-02-5. JANURA, Tomáš – FILLOVÁ, Ľubica – ŠIMKOVIC, Michal. *Vidiecke šľachtické sídla v Zvolenskej stolici*. Liptovský Mikuláš : Spoločnosť Kolomana Sokola, s. 47. ISBN 978-80-89756-10-0.

4) Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Berzeviczy család kakas-lomnici ága (ďalej BCskÁ) (P 53), rok 1741, doboz 19. Identifikácii domov rodu Szontágh v Spišskej Novej Vsi sa venoval vo svojej štúdii Miroslav Števík, Miroslav. Majitelia domov historického centra Spišskej Novej Vsi v poslednej tretine 18. storočia. In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav (ed.). Spiš Vlastivedný zborník 8. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2016, s. 84, 86, 94, 98, 100, 104. ISBN 978-80-85173-27-7. Banským aktivitám Szontághovcov sa venoval Marián Jančura. JANČURA, Marián. Súkromné podnikanie v baníctve na Spiši v 18. a 19. storočí. In In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav (ed.). Spiš Vlastivedný zborník 8. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2016, s. 44-54. ISBN 978-80-85173-27-7. SZLUHA, ref. 1, s. 74.

5) MNL – OL, f. BCskÁ (P 53), kniha z rokov 1747 – 1771, doboz 22, pag. 22-31.

6) MNL – OL, f. BCskÁ (P 53), rok 1757/1, doboz 31.

7) MNL – OL, f. BCskÁ (P 53), rok 1765/2, doboz 39.

v tunajších medených baniach. Okrem toho disponoval výnosnými vinicami v Tokajskej vinohradníckej oblasti. Vďaka uzavretému manželskému zväzku Alexander (IV.) nadobudol potrebný finančný kapitál na plánovanú výstavbu, resp. renováciu.⁴⁾

Manželia sa v priebehu roku 1756 začali pripravovať na vytvorenie nového barokového domova. V priebehu roka nechali vypáliť tehly potrebné na stavbu a 20. decembra 1756 uzavrel Alexander (IV.) Berzeviczy kontrakt s murárskym majstrom Jánom Glitschkom. Banskobystrický majster mal za stavbu utržiť odmenu vo výške 3 600 uhorských zlatých. S hlavnými prácami sa začalo na jar 1757 a na jeseň zomrela prvá Alexandrova manželka. V priebehu roku 1758 vypálili ďalšie tehly a spolu s rokom 1756 sa ich vyrobilo 10 325 kusov. Do konca roku 1758 bola dokončená hrubá stavba a postupne sa začalo so zariaďovaním interiérov. V rokoch 1761 a 1762 sa pracovalo hlavne na hospodárskych budovách.⁵⁾

Ďalšie údaje o prestavbe poskytla zmluva medzi Alexandrom (IV.) Berzeviczym a Jánom Glitschkom z 28. júna 1757. Podľa ďalšej dohody mal majster za prestavbu Alexandrovej sídelnej budovy a ďalších stavieb situovaných oproti Huncovciam dostať 3 000 rýnskych zlatých. Pri uzavretí kontraktu Glitschka vypracoval model barokového kaštieľa, pôdorysy jednotlivých podlaží a nákresy fasád, ktoré sa ale, žiaľ, do súčasnosti nezachovali. Inak by si bolo možné urobiť predstavu, či sa pôvodný Glitschkov zámer realizoval, alebo výraznejšie modifikoval. V krídle oproti Huncovciam mal urobiť pod kuchyňou a „sklepmi“ dve pivnice, na obidvoch podlažiach klenby vo všetkých svetliciach a na chodbách. Podľa zásad symetrie vybuduje vstupnú bránu. Na základe stavebného denníka Glitschka viedol stavbu od júla do konca októbra 1757 a od apríla do konca októbra 1758. V menšom rozsahu pokračovali práce v máji až septembri 1759. Z roku 1760 sa nezachovali žiadne údaje a 12. januára 1761 Glitschka potvrdil, že spravil všetko, ako sa zaviazal 28. júna 1757 a bol vyplatený.⁶⁾ Podľa nedatovaného sumára prác banskobystrický majster na dolnom podlaží nechal urobiť 31 nových okien a na hornom 26 okien.⁷⁾

Zo stavebných prác sa zachovali aj ďalšie zmluvy. Šindľové klinec a ozdobné vázy na špice striech na základe dohody z 27. apríla 1758 vyrobil levočský tesársky majster Johann Georg Schedl. Podľa kontraktu z 15. júla 1759 kachliarsky majster z Banskej Bystrice Samuel Krum v priebehu októbra a novembra toho istého roku spravil na dolnom podlaží v malej

svetlici zelenú pec za 20 rýnskych zlatých, vo väčšej svetlici zelenú pec za 20 rýnskych zlatých. Na hornom podlaží v „palote“ vytvoril dve modré pece za 90 rýnskych zlatých, vo vedľajšej svetlici pec za 60 rýnskych zlatých, v rohovej svetlici zelenú pec za 20 rýnskych zlatých, vo „fracimore“ zelenú pec za 45 rýnskych zlatých, v jedálni pec gaštanovej farby za 20 rýnskych zlatých a v malej svetlici hnedú pec za 20 rýnskych zlatých. Zámočnícke práce podľa zmluvy z 2. januára 1759 v hodnote 449 rýnskych zlatých a 22 denárov urobil v októbri 1759 a v júli 1760 kežmarský majster Tobiáš Berg.⁸⁾

Alexander (IV.) Berzeviczy sa v priebehu dokončovania barokovej rezidencie druhý raz oženil s Barborou (I.) Horváth-Stansithovou.⁹⁾ Na pamiatku spoločného úsilia nechal do steny kaštieľa osadiť dosku s latinským nápisom:

CASTRVM FAMILIAE BERZEVICIANAE GENTILIVM SECVLO XIII PER COMITEM RVTKERV DE SCEPUSHOCLOCOPOSITVM. PER IOANNEM DELVMNICZ SECVLO XIV AVCTVM A IOANNE ET CHRISTOPHORO DE BERZEVICZE EX CONCESSIONE REGIS LVDOVICI IN FORMAM FORTALITII REDACTVM OB TEMPORVM AVTEM INIVRIAM IPSAMQVE VETVSTATEM RVINE IAM PROXIMVM A(NN)O MDCCLVII DEMOLIRI IN HANCQVE VT PROSTAT FORMAM EXTRVI CVRAVIT DICTI COMITIS RVTKERI DECIMVS QVARTVS IN LINEA RECTA NEPOS ALEXANDER BERZEVICZY DE LVMNICZ CVM CONSORTE SVA BARBARA HORVATH STANSITH DE GRADECZ.¹⁰⁾

Aby Alexander (IV.) Berzeviczy zabezpečil práva svojej druhej manželky pred synmi z prvého manželstva a chránil záujmy malého Gregora (I.) Berzeviczyho, syna z manželstva s Barborou (I.), skoncipoval 16. novembra 1765 testament. Alexander (IV.) v závete uviedol, že na mieste zmodernizovaného barokového kaštieľa stál kedysi rodový hrad, ktorý v roku 1525

8) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1758/1, doboz 32; rok 1759/1, doboz 33.

9) SZLUHA, ref. 1, s. 74.

10) Čo v slovenskom preklade znamená: „Rodový hrad rodu Berzeviczyovcov postavil na tomto mieste v 13. storočí comes Rutker zo Spiša. Ján z Lomnice ho v 14. storočí zväčšil, Ján a Krištof z Brezovice ho na základe povolenia kráľa Ľudovíta prestavali do podoby opevneného kaštieľa. Kvôli nepriaznivým časom a veku sa stal takmer ruinou. V roku 1757 ho zbúrali a do tejto podoby ho dal vystavať potomok spomínaného comesa Rutkera v 14. pokolení v priamej línii Alexander Berzeviczy z Lomnice so svojou manželkou Barborou Horvath-Stansithovou z Gradecu.“ Za preklad nápisu ďakujeme Doc. Mgr. Erike Juríkovej, PhD. z Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

povolil kráľ Ľudovít II. zbúrať a premeniť ho na opevnený kaštieľ. Hodnotu barokovej rezidencie určil na 4 200 uhorských zlatých a cenu majetkov a poddaných na území Huncoviec, Novej Lesnej, Starej Lesnej, Veľkej Lomnice a Výbornej, stanovil na 25 602 uhorských zlatých a 88 denárov. Obnovený kaštieľ zanechal najmladšiemu synovi Gregorovi (I.), pričom v ňom bude bývať spolu s matkou.¹¹⁾

11) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1765/2, doboz 39.

V poslednej verzii testamentu z 15. apríla 1772 Alexander (IV.) Berzeviczy znovu uviedol, že „*nový dom alebo kaštieľ*“ spolu so záhradou prevezme najmladší syn Gregor (I.) Berzeviczy a spolu s ním bude ako jeho tútorka bývať Gregorova matka Barbora (I.) Horváth-Stansithová. Telesné pozostatky si Alexander (IV.) žiadal uložiť do krypty artikulárneho kostola v Toporci. Pozostalí Alexandrovi dedičia rešpektovali vôľu zosnulého manžela i otca a na základe dohody z 11. júla 1772 sa presne rozdelili nehnuteľnosti a poddaní. V spoločnej správe si synovia ponechali tokajské vinice v Tarcali, Máde a baňu v Dobšinej.¹²⁾

12) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1772/2, doboz 48; rok 1772/4, doboz 49.

Podľa spomínanej delby z 11. júla 1772 sa celková hodnota spišských majetkov stanovila na 34 864 uhorských zlatých. Tie sa rozdelili presne na štyri štvrtiny, pričom jedna štvrtina predstavovala 8 716 uhorských zlatých. Gregorovi (I.) Berzeviczymu na základe uzavretej zmluvy pripadli v Huncovciach tri poddanské usadlosti; v Novej Lesnej štyri poddanské usadlosti; v Starej Lesnej deväť poddanských usadlostí; v Stotinciach dve poddanské usadlosti; vo Veľkej Lomnici kaštieľ (s. č. 503), hostinec, pätnásť poddanských usadlostí a presne určené pozemky; a vo Výbornej tri sedliacke usadlosti. Z menších regálnych práv dostal v Huncovciach polovicu usadlosti, kde žil Žid Marek; vo Veľkej Lomnici polovicu horného mlyna, polovicu usadlosti pri kaštieli, kde sa usadil kuchár Michal, polovicu usadlosti pri kaštieli, kde býval Martin Nics a polovicu kapustného poľa; a nakoniec polovicu výčapného práva v Starej Lesnej a Výbornej. O druhú polovicu sa delil s matkou Barborou (I.) Horváth-Stansithovou. Gregor (I.) získal aj štvrtinu zo szontághovských medených baní v Dobšinej, Švedlári a Zavadke.¹³⁾

13) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1772/2, doboz 48.

Gregor (I.) Berzeviczy absolvoval prvé vyššie štúdiá na evanjelickom lýceu v Kežmarku a potom odišiel na univerzitu do Pešti, kde zložil právnické skúšky a 17. júna 1780 bol vymenovaný za prokurátora. Právnické a ekonomické vzdelanie si Gregor (I.) doplnil na univerzite v Göttingene, kde bol osobne rektorom prijatý 25. októbra 1784. Z roku 1786, kedy ukončil štúdium, sa zachovala knižka jeho osobných výdavkov. V priebehu roka minul

668 rýnskych zlatých a 49 denárov napríklad za učenie hry na klavír, knihy, koncerty, za papuče, cukor, imatrikulácie, poštovné, peňaženku a partiúry hudobných diel Jozefa Fialu, Franza Antona Hoffmeistera a Josepha Haydna.¹⁴⁾

Po odchode z Göttingenu sa koncom roku 1786 a v roku 1787 vybral na cesty po nemeckých krajinách, Francúzsku a Británii. 12. februára 1787 dostal Gregor (I.) Berzeviczy od habsburského vyslanca v Paríži grófa Florimunda Mercyho pas na cestu do Bruselu. Odtiaľ po získaní ďalších dokladov vycestoval do Londýna, kde sa zúčastnil 9. apríla na základe pozvania bálu. Gregor (I.) si 27. mája 1787 v Londýne vybavil u mimoriadneho habsburského splnomocnenca a ministra pre Britániu grófa Karola Imricha Revického pas na pohyb na trase z Londýna cez Brusel až do Viedne. Počas svojho putovania Gregor (I.) pravidelne z Paríža, Bruselu a Viedne informoval matku o svojich dojmoch.¹⁵⁾

Po návrate do Uhorska Gregor (I.) Berzeviczy odišiel do Budína, kde pôsobil v rokoch 1789 – 1790 ako protokolárny kancelista a v rokoch 1790 – 1795 ako koncipista v Kráľovskej miestodržiteľskej rade. Z funkcie koncipistu odstúpil na protest proti nespravodlivému súdnemu procesu proti uhorským jakobínom, medzi ktorých aj sám patrili. Z hlavného mesta kráľovstva sa vrátil domov a v roku 1801 bol doložený ako právny splnomocnenec grófa Emanuela (I.) Csákyho. V rokoch 1802 – 1816 vykonával funkciu hlavného inšpektora evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Predtiskom a Zátiskom dištrikte. V čase zastávania inšpektorského úradu podnikol v máji 1807 cestu do Varšavy. Od roku 1802 sa stal členom Kráľovskej učenej spoločnosti v Göttingene.¹⁶⁾

Gregor (I.) Berzeviczy poslednú vôľu napísal 18. decembra 1818. Za univerzálneho dediča vyhlásil svojho jediného syna Tita Eduarda Berzeviczyho (*1809 – †1893). Gregorova manželka Terézia Berzeviczyová (*1776 – †1860) mala mať dovtedy, kým by sa po druhý raz nevydala, užívacie právo na kaštieľ a nehnuteľnosti na Spiši, vrátane viníc v Szerencsi. Gregor (I.) si veľmi vážil vzdelanie, a preto založil aj základinu, z ktorej sa budú platiť hlavne štúdiá teológie, matematiky alebo medicíny nielen pre jeho syna, ale aj ostatných príslušníkov rodu Berzeviczyovcov.¹⁷⁾

14) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1780, doboz 54; rok 1784/3, doboz 58; rok 1786/2, doboz 60.

15) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1787/3, doboz 62; rok 1787, doboz 63.

16) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1802, doboz 80; rok 1807, doboz 85; rok 1811, doboz 89; rok 1816/1, doboz 95; rok 1822, doboz 102. MNL – OL, f. Csáky család levéltára Kluknói levéltár (P 72), fasc. 591, pag. 217, raktári szám 87, mikrofilm č. 52 443. EMBER, Győző. *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724 – 1848*. Budapest : A m. kir. országos levéltár kiadványai, 1940, s. 210, 218. KOWALSKÁ, Eva – KANTEK, Karol. *Uhorská rapsódia alebo tragický príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 199. ISBN 978-80-224-1034-2.

17) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1819, doboz 99. SZLUHA, ref. 1, s. 75. V citovanej genealogickej tabuľke je zle uvedený dátum úmrtia Tita Eduarda Berzeviczyho ako rok 1836. Správny dátum uviedol ten istý autor v genealogickej tabuľke Berzeviczyho manželky: SZLUHA, ref. 1, s. 145.

Kúria (s. č. 314)

Barokovú kúriu si nechali postaviť manželka Katarína Berzeviczyová (*1714) a vojenský kapitán talianskeho šľachtického pôvodu Giulio Ernesto Kanitz (†1745). Katarína nadobudla pozemok na stavbu zrejme vyčleneným z vlastníctva jej otca Baltazára (III.) Berzeviczyho (*1681 — †1746), bývajúceho v kaštieli (s. č. 503) pri kostole. Okrem usadlosti v intraviláne Veľkej Lomnice Katarína spolu so sestrou získali testamentárnym odkazom od svojho bezdetného strýka Pavla (III.) Berzeviczyho (*1672 — †1730) dom v Kežmarku.¹⁸⁾

18) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1730, doboz 15. SZLUHA, ref. 1, s. 73.

Manželka Kanitzovci zrejme nemali žiadne mužské potomstvo a ich kúriu s príslušnými majetkami zdedil alebo odkúpil brat Kataríny Berzeviczyovej Alexander (IV.) Berzeviczy (*1718 — †1772). Sám býval v barokovom kaštieli (s. č. 503) a nadobudnutú niekdajšiu rezidenciu premenil na pivovar a v príľahlom areáli usadil svojich želiarov, čo doložil Alexandrov posmrtný súpis nehnuteľností z 11. júla 1772. Podľa predošlých držiteľov sa usadlosť s domom nazývala „Caniziovská kúria“.¹⁹⁾

19) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1772/4, doboz 49. SZLUHA, ref. 1, s. 73.

Podľa uzavretej delby z 11. júla 1772 hodnota „Canicziovskej kúrie“ predstavovala spolu s budovami a k nej patriacimi pozemkami 2 779 uhorských zlatých a 49 a pol denára. Objekt sa mal rozdeliť rovným dielom medzi vdovu Barboru (I.) Horváth-Stansithovú, Gregora (I.) Berzeviczyho a ďalších dvoch Alexandrových synov z prvého manželstva. Z neskorších písomných dokumentov vyplynulo, že sa rozdelenie niekdajšej sídelnej budovy zachovalo i za života Gregora (I.) a rovnako sa nič nezmenilo ani na jej hospodárskom využití.²⁰⁾

20) MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1772/2, doboz 48. MNL – OL, f. Berzeviczy család kakaslomnici ága térképek (S 30), mapa Veľkej Lomnice z roku 1813, no 19. MNL – OL, f. BCsKÁ (P 53), rok 1788/1, doboz 63.

Nenápadná blokovaná kúria na obdĺžnikovom pôdoryse stojí dnes v strednej časti obce, odsadená od uličnej čiary. Jednoduchý podpivničený objekt s dvomi nadzemnými podlažiami zastrešuje sedlová strecha. Hlavná sedemosová východná fasáda smerom k ulici má dva vstupy, z ktorých len vstup v strede fasády je pôvodný. Obsahuje kamenný portál s rovným prekladom a obvodovou profiláciou, ktorá dosadá na sokle. V supraporte sa nachádza profilovaná rímsa a nad ňou jednoduchý rozoklaný frontón. Ten doplnili ornamentikou, z ktorej sa po stranách zachovali soklíky s guľami. Uprostred frontónu sa pod mladšou omietkou ukrýva ornamentika, resp. nápis alebo erb, aj keď zachovaný hák napovedá, že tam mohla byť pôvodne umiestnená reliéfna plastika.

Na oboch podlažiach sa dnes nachádzajú len malé obdĺžnikové horizontálne orientované okná, ktoré predstavujú ale výsledok mladšej stavebnej úpravy. Horné majú osadené prevliekané mreže, v spodných sa nezachovali. Pôvodná kúria bola pravdepodobne len prízemná, keďže horné podlažie je nadstavané. Pod mladšou omietkou vidieť biely maľovaný pás, ktorý zrejme existoval pod korunnou rímou a ukončoval výšku budovy. Okná boli pôvodne väčšie, vertikálne orientované, s inou osovosťou ako dnes. Do hlavného vstupu osadili dvojkrídlové kovové dvere, ktoré môžu pochádzať z čias prestavby budovy na sýpku. Aj keď k adaptácii kúrie na pivovar došlo po pomerne krátkom čase po jej postavení, dalo by sa predpokladať, že k nadstavbe a zmene okien na súčasné došlo až v 19. storočí.

Pred kúriou stáli hospodárske objekty pozdĺž ulice, aj po stranách parcely. V súčasnosti je kúria v narušenom stave a aj kvôli tomu jej pôvodná funkcia medzi verejnosťou zostáva takmer úplne neznámou. Na historicnosť stavby poukazuje len dekoratívny kamenný portál. Aj pri dokumentovaní pamiatok obce po polovici 20. storočia budovu označili iba ako sýpku ľudovej architektúry. Ide o príklad jednoduchej barokovej kúrie ešte bez dôrazu na členitosť fasád a výrazové prostriedky.

Literatúra

Primárne zdroje *Archívy a archívne pramene*

- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, fond Berzeviczy család kakaslomnici ága térképek (P 53), doboz 15, 19, 22, 31, 33, 39, 48, 49, 54, 58, 60, 62, 63, 80, 85, 89, 95, 99, 102.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, fond Berzeviczy család kakaslomnici ága (S 30), numero 19.
- Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár, fond Csáky család levéltára Kluknói levéltár (P 72), raktári szám 87, mikrofilm č. 52 443.

Sekundárne zdroje, *Monografie a zborníky ako celok*

- BALÁZS, Éva. Berzeviczy Gergely a reformpolitikus. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1967.
- EMBER, Győző. A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724 – 1848. Budapest : A m. kir. országos levéltár kiadványai, 1940.
- FÓNAGY, Zoltán. A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2013.
- JANURA, Tomáš – ZVEDELOVÁ, Kristína – SOBOLA, Marek. Vidiecke šľachtické sídla v Turčianskej stolici. Liptovský Mikuláš : Spoločnosť Kolomana Sokola, 2014.
- JANURA, Tomáš – FILLOVÁ, Lubica – ŠIMKOVIC, Michal. Vidiecke šľachtické sídla v Zvolenskej stolici. Liptovský Mikuláš : Spoločnosť Kolomana Sokola, 2016.
- KOWALSKÁ, Eva – KANTEK, Karol. Uhorská rapsódia alebo tragický príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho. Bratislava : VEDA, 2008.
- SZLUHA, Márton. Sáros Turóc vármegye nemes családjai. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách

- ŠTEVÍK, Miroslav. Majitelia domov historického centra Spišskej Novej Vsi v poslednej tretine 18. storočia. In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav ed. Spiš Vlastivedný zborník 8. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2016, s. 72-119.
- JANČURA, Marián. Súkromné podnikanie v baníctve na Spiši v 18. a 19. storočí. In KREMPASKÁ, Zuzana – ŠTEVÍK, Miroslav ed. Spiš Vlastivedný zborník 8. Spišská Nová Ves : Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi, 2016, s. 38-71.

Hrobka Berzeviczyovcov na starom cintoríne vo Veľkej Lomnici – Staré odpovede, nové otázky

Lukáš Lisý

V slovenských reláciách je problematika šľachtických rodov pomerne obľúbenou témou, pričom jej výskum je v úzkom prepojení s dejinami miest, osídlenia, prípadne sociálnych a hospodárskych záležitostí v stredoveku a novoveku. Je však pravidlom, že aj táto téma sa v slovenskej historiografii ukázala byť zložitejšou v kontexte problematiky či metodológie a dnes si prostredníctvom nových výskumov a komparácií priam žiada viacero prehodnotení.¹⁾

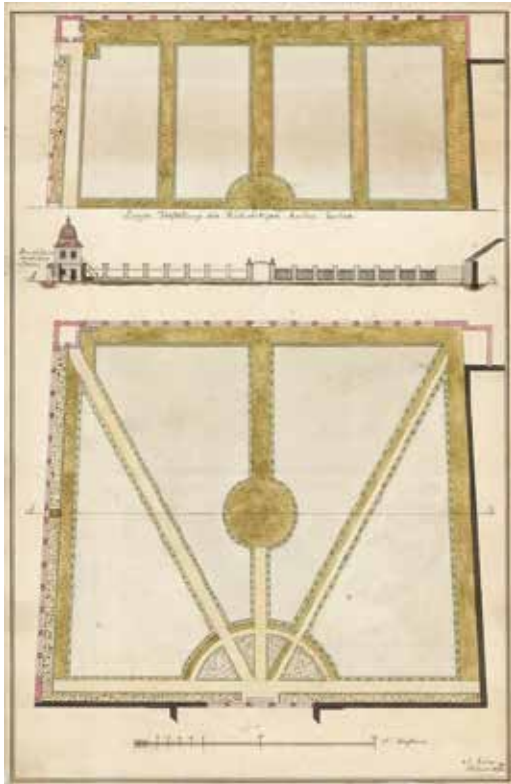
1) Pozri napr. BODNÁROVÁ, Miroslava (ed.). Príspevky k starším dejinám slovenských miest a mestečiek. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. I. vydanie, 2013, 323 s. ISBN 9788055508887. ŠTEFÁNIK, Martin – LUKÁČKA Ján, et al. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.

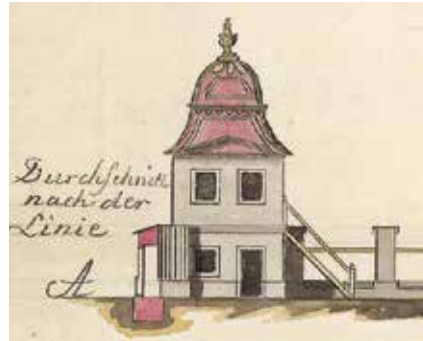
↑ Situovanie starého (oranžové ohraničenie) a nového (modré ohraničenie) cintorína vo Veľkej Lomnici na katastrálnej mape z roku 1869 (reambulovanej v roku 1931), zdroj: Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky v Bratislave.

Téme pánov z Lomnice sa venovala pomerne obsiahla spisba.²⁾ Miesto ich posledného odpočinku však ostalo (viac menej) na okraji záujmu odbornej verejnosti.³⁾ Príslušníci šľachtickej rodiny Berzeviczyovcov (alebo pánov z Lomnice) boli pravdepodobne najneskôr od roku 1803 pochovávaní v rodinnej hrobke na starom cintoríne vo Veľkej Lomnici, ktorá sa na základe údajov z katastrálnej mapy z roku 1869 nachádzala na parcele č. 122.⁴⁾

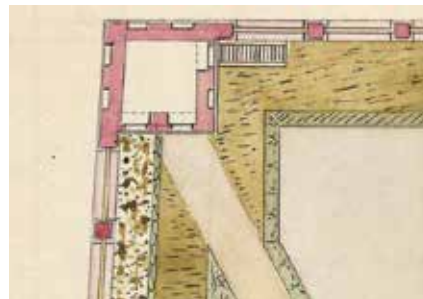
Prvé grafické koncepcie miesta posledného odpočinku Berzeviczyovcov vznikali postupne už od 18. storočia. Prvý návrh plánu (s rozmermi 68,5 x 45,5 cm) hrobky z 18. storočia, v mierke 1:190 mm, pracoval s dvomi pôdorysnými verziami parku, ktoré sa líšia rozlohou aj organizovaním vnútornej plochy parku. Objekt hrobky je v oboch variantoch situovaný v kútovej

↑ Prvá a druhá verzia úpravy parku okolo hrobky z 18. storočia, zdroj: Magyar Nemzeti Levéltár, online dostupné na: No. 17. Kert [S 30 - No. 17.] | Maps | Hungaricana

↑ Detail solitérnej hrobky Berzeviczyovcov z návrhu z 18. storočia, zdroj: Magyar Nemzeti Levéltár, online dostupné na: No. 17. Kert [S 30 - No. 17.] | Maps | Hungaricana

↑ Pôdorysná schéma návrhu solitérnej hrobky z 18. storočia, zdroj: Magyar Nemzeti Levéltár, online dostupné na: No. 17. Kert [S 30 - No. 17.] | Maps | Hungaricana

2) Nosná téma príspevku si nekladie za cieľ uviesť všetku relevantnú odbornú literatúru o Berzeviczyovcoch. Za zmienku však uvidieme, napr.: NAGY, Imre. Magyarországi családai. 1. – 2. Pest 1857 – 1868, FEKETE NAGY, Antal. A Szepestség területi és társadalmi kialakulása. Budapest 1934, BEŇKO, Ján. Osídlenie severného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s. BEŇKO, Ján. Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia. In: Historické štúdie, XV, 1970, s. 161-189, ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Šariša. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, 520 s. Novšie ENDRÖDI, Ján. Ku genealógii a názvu rodu Berzeviczy. In: Annales histórici Prešovianske, Vol. VI, Prešov: UNIVERZITA, s. 43-57. ISBN 80-89046-40-1. Všeobecnejšie pozri LABANC, Peter. Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia. Trnava: Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám, 2013, 155 s. ISBN 978-83-7490-604-3.

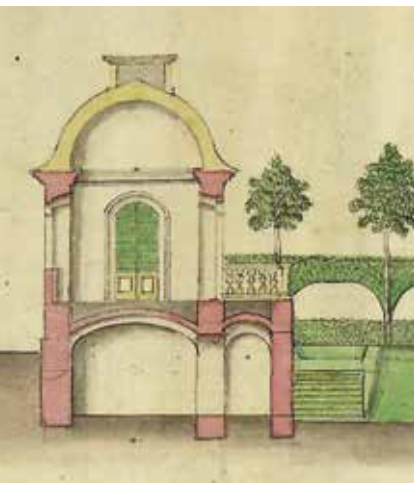
3) Krátky článok o hrobke spracovala Mgr. Lucia Tatarková z Krajského pamiatkového úradu Prešov. TATAR-KOVÁ, Lucia. Prestahovaný hrob, In: Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR, č. 40, 2009, s. 20-21. Online dostupné na: Informator 40_2009.indd (pamiatky.sk).

4) Dnes časť ulíc Jilemnického a Záhradnej vo Veľkej Lomnici.

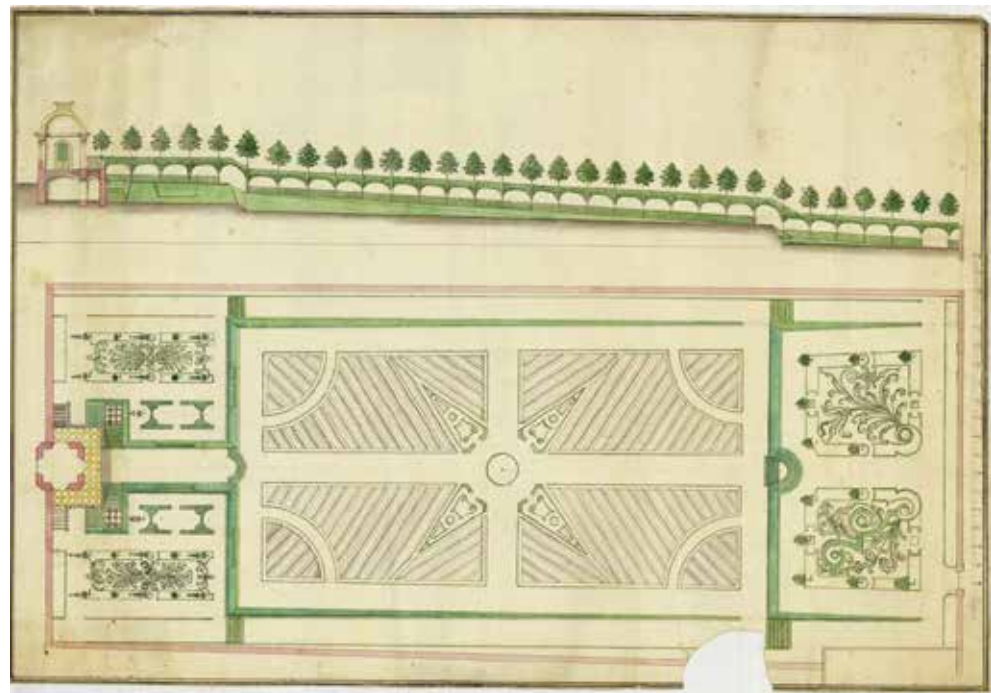
(severozápadnej) časti projektu. Podľa návrhu už vtedy uvažovali o solitérnej stavbe hrobky, pravdepodobne bez podzemného podlažia, ktorá mala byť súčasťou murovaného oplotenia v rámci areálu. Objekt mal byť pôdorysne takmer štvorcovej pôdorysnej schémy, dvojpodlažný, zastrešený zvonovito – manzardovou strechou, s ozdobným ukončením vo vrchole. Každé podlažie malo mať samostatne riešený prístup (klasický, resp. za použitia schodiskovej konštrukcie). Fasády mali byť hladké, horizontálne členené profilovanou kordónovou rímsou. Okrem dvoch dverných otvorov mali byť fasády stvárnené nikami imitujúcimi okenné otvory. Areál parku uvažoval s oplotením murovaným plotom, na kamennej podmurovke so stĺpikmi a s drevenou (zvislo kladenou) laťkovou výplňou.⁵⁾

Druhá koncepcia pochádza z druhej polovice 18. storočia (1770 – 1780). Návrh je uložený v Maďarskom národnom archíve v Budapešti.

5) Za pomoc s opisom stavieb ďakujem Ing. arch. I. Bujnovej, vedúcej pracoviska Poprad, KPÚ Prešov.

↑ Detail hrobky Berzeviczyovcov z nákredu z druhej polovice 18. storočia (1770 – 1780), zdroj: Magyar Nemzeti Levéltár, online dostupné na: No. 16. Díszkert [S 30 - No. 16.] | Maps | Hungaricana

↑ Kompletný rukopisný, kolorovaný plán hrobky Berzeviczyovcov spolu s parkom z rokov 1770-1780, ktorý je uložený v Maďarskom národnom archíve, zdroj: Magyar Nemzeti Levéltár, online dostupné na: No. 16. Díszkert [S 30 - No. 16.] | Maps | Hungaricana

Ide o rukopisný, kolorovaný návrh (60 x 41 cm) s vizuálom solitérnej stavby, (predpokladáme) murovanej, jednopodlažnej, jednopriestorovej a pôdorysne štvorcovej schémy s podzemnou kryptou. Zastrešená mala byť zvonovitou strechou s pravdepodobne dvomi osadenými štítmí s ozdobným ukončením vo vrchole. Návrh rovnako uvažoval so schodiskovým prístupom na vyvýšenú časť so vstupom do hrobky. Stavba mala byť napojená na murované oplotenie a symetricky osadená do bohato ornamentálne členeného a vegetatívne upraveného parku.⁶⁾ Z dochovaného mapového a fotografického materiálu je zrejmé, že realizácia výstavby hrobky vychádzala práve z druhej verzie plánu z rokov 1770 – 1780.

Približne od tohto obdobia (po r. 1770 – 1780) možno datovať aj začiatok výstavby solitérneho objektu hrobky, pri ktorej sa už upustilo od bohato členeného a vegetatívne upraveného parku. Stavebné práce na objekte boli ukončené pravdepodobne najneskôr v roku 1803, kedy už máme archívne doložené najstaršieho člena rodiny, ktorý bol v nej uložený.

Najstaršie (už) fotografické doklady, dokumentujúce vizuál pôvodnej samostatne stojacej hrobky pochádzajú z prvej, resp. zo začiatku druhej polovice 20. storočia. Na základe fotodokumentácie z roku 1952 už vieme jasne a zreteľne nielen identifikovať, ale aj bližšie popísať pôvodnú hrobku šľachtickej rodiny Berzeviczyovcov. Objekt solitérnej hrobky bol murovaný, pôdorysne štvorcový, jednopodlažný a jednopriestorový. Fasády boli bohato zdobené. Na každej strane bol pravdepodobne situovaný pravouhlý vstupný otvor v polkruhovo ukončenej nike. Otvory rámovali dvojice postranných pilastrov s pätkami a hlavicami nesúcimi plochu pod korunnou rímsou vo výraze kladia. Stavba bola zastrešená zvonovitou strechou so štítom (pravdepodobne dvoma) s tradičnou šindľovou krytinou. Pod objektom bolo možné predpokladať existenciu krypty s uloženými telesnými ostatkami členov šľachtického rodu z Lomnice. Dôvodov k takémuto úsudku je viacero. V prvom rade predpoklady vychádzajú z dochovaného návrhu stavby z rokov 1770 – 1770, v ktorom sú jasne naznačené kontúry podzemného priestoru pod hrobkou, ako aj tradícia výstavby objektov tohto typu. Podstatnejšou skutočnosťou sú však dochované a známe informácie o dátumoch úmrtí jednotlivých členov rodiny, z ktorých sa dozvedáme, že pred smrťou Gregora F. Berzeviczyho (v roku 1822) muselo byť v predmetnom objekte uložených s určitosťou aspoň 6 rakiev s telesnými pozostatkami ďalších členov šľachtickej rodiny. Interiér hrobky následne po smrti Laetitie

6) Magyar Nemzeti Levéltár, S 30 Berzeviczy család kakaslomnici ága (1738 – 1855), S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.). Online dostupné na: No. 16. Díszkert [S 30 - No. 16.] | Maps | Hungaricana.

7) Realizáciu prístavby možno s veľkou opatrnosťou datovať po roku 1842, resp. po roku 1870. Datovanie je však iba orientačné a vychádza z predpokladov obmedzenej kapacity pôvodnej hrobky a jej krypty. Nevylučujeme však ani možnosť neskoršej výstavby, resp. čiastočných stavebných úprav na objekte v prvej/druhej polovici 20. storočia, ktoré mohli byť súčasťou degradácie určitých konštrukčných prvkov a materiálov stavby (napr. krovová konštrukcia, strešná krytina atď.).

8) Uznesením Komisie pre školstvo a kultúru ONV v Poprade, dňa 30. 10. 1963 pod číslom 277/63. Evidenčný list vypracoval Konček – Mantičová, KPS Prešov v apríli roku 1964. Materiál je súčasťou aktualizovaného listu národnej kultúrnej pamiatky hrob Berzeviczy G. F., ktorý spracovala v roku 2009 Mgr. Lucia Tatarková z KPÚ Prešov – pracoviska Poprad. Súčasný hrob je ako pamiatkový objekt evidovaný v Ústrednom zozname pamiatkového fondu, v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok pod č. 1433/1.

9) Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, fond: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia, sign. A800.

↑ Hrobka Berzeviczyovcov na starom cintoríne vo Veľkej Lomnici. Stav z roku 1972. Foto: Dr. Kredatus, zdroj: Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, fond: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800.

Berzeviczy (v roku 1842), Aladára Berzeviczyho (v roku 1864), resp. Anny, Luisy Clementíny a Natálie Berzeviczy (všetci v roku 1870) pravdepodobne už kapacitne nestačil, preto neskôr (nevedno však presne určiť kedy⁷⁾) pristúpili k realizácii murovanej prístavby, do ktorej premiestnili rakvy s telesnými pozostatkami už všetkých Berzeviczyovcov. Prístavba bola obdĺžnikového pôdorysu s rozmermi cca 4,6 x 6 m. Zastrešená bola sedlovou strechou a pokrytá eternitovou krytinou. Jej interiérom bol murovaný a pozostával z kamennej valenej klenby, pevnej dlažby riešenej z kamenných platní o rozmeroch 50 x 50 cm. Dňa 30. októbra 1963 bol objekt s hrobovým miestom následne schválený pre zápis za národnú kultúrnu pamiatku.⁸⁾

Pri zmienenej murovanej prístavbe bolo možné len ťažko hovoriť o akýchkoľvek pamiatkových hodnotách. Potvrdzujú to nielen fotografie, ale aj dokument Okresnej pamiatkovej správy v Poprade zo dňa 31. 03. 1972, v ktorej autor uvádza, že: „...hrobka, ktorá **nemá vonkajší vzhľad upravený, je toho času neprístupná /zamurovaný vchod/...**“⁹⁾

V roku 1973 sa obec obrátila na, vtedy Okresnú pamiatkovú správu v Poprade so žiadosťou o povolenie presťahovania hrobky. V tomto roku obec plánovala usporiadať oslavy 210. výročia narodenia Gregora F. Berzeviczyho (1763 – 1822), pričom si svojho rodáka chcela uctiť prenesením jeho ostatkov do novej hrobky postavenej na jeho počesť. S presťahovaním ostatkov a vybudovaním novej hrobky však ani vtedy nepanovala zhoda. Možnosťou bolo aj ponechanie hrobky na pôvodnom mieste starého cintorína s realizáciou výsadby parku okolo objektu. Potvrďuje to už vyššie spomínaný dokument okresnej pamiatkovej správy z roku 1972: „*Proti presťahovaniu*

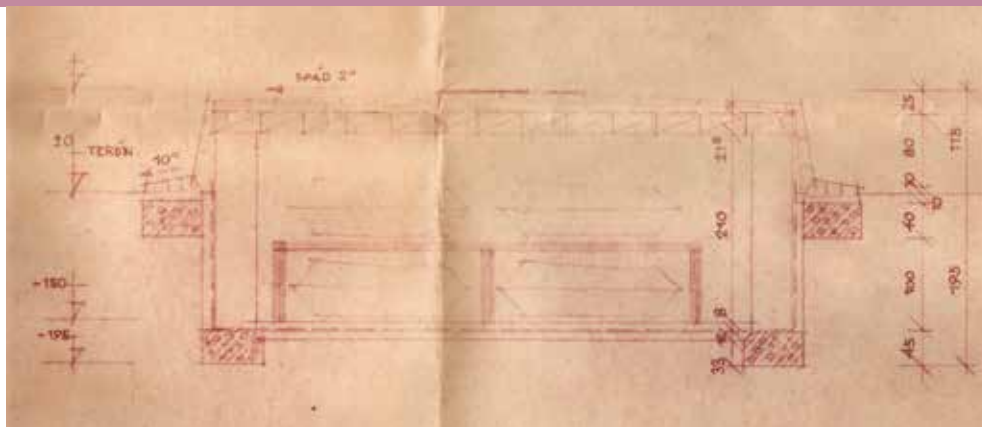
→ Vynášanie rakiev zo starej hrobky, zdroj: Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800.

↑ → Rakva Gregora Berzeviczyho, zdroj: Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800.

↑ → Premiestňovanie rakiev do novej hrobky, zdroj: Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800

↑ Návrh novej hrobky Berzeviczyovcov, zdroj: Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800.

← Aktuálny stav miesta posledného odpočinku Berzeviczyovcov, foto: Ing. arch. Daniela Maximová (november 2022), KPÚ Prešov, pracovisko Poprad.

*hrobky na nový cintorín sotva možno niečo namietat, keď ide o celkovú likvidáciu cintorína a úpravu obce. Ak by bolo možné ponechať hrobku na mieste – ak ide napr. o zriadenie nejakého parku alebo pod. – bolo by to želateľné.*¹⁰⁾ Obec však uprednostňovala celkové presťahovanie starého cintorína na nové miesto. Zdôvodňovala to (údajne) 150 ročnou absenciou pochovávaní na cintoríne, ako aj skutočnosťou, že na predmetnej parcele bola plánovaná výstavba novej ulice.

K samotnému otvoreniu starej hrobky (po prvotnom vyvetraní: cca 60 min.) pristúpili v obci 24. mája 1973. Po jej preskúmaní zistili, že v hrobke sa nachádza celkom 16 rakiev uložených v dvoch vrstvách oddelených od seba drevenou konštrukciou. Na vrchu boli umiestnené dve veľké rakvy, dve rakvy s dĺžkou 120 cm, šesť rakiev s dĺžkou 100 cm, jedna rakva s dĺžkou 160 cm a jedna s dĺžkou 140 cm. V dolnej časti našli štyri veľké rakvy, medzi nimi aj raka s pozostatkami Gregora F. Berzeviczyho s nápisom. Jeho rakva bola potiahnutá žltým hodvábom s nápisom vybi-

10) List Okresnej pamiatkovej správy Poprad, Sobotské námestie. Archív KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia, sign. A800.

tým mosadznými cvočkami.

Pri obhliadke zistili, že až na dve malé detské rakvy, bolo ostatných 14 rakiev (nevedno kedy) násilne otvorených. Pri otvorení boli rakvy značne poškodené a pozostatky v nich narušené. Vtedy prítomná komisia rozhodla, že manipulácia s rakvami a v nich uloženými telesnými pozostatkami bude vykonaná v nasledujúci deň (25. mája 1973). Pozostatky z rozbitých rakiev boli preložené do nových a v ten istý deň (25. mája) sa pristúpilo k uzatvoreniu vstupu do hrobky, ktorý bol hrobárom zabezpečený uložením vybúraného muriva s doskami. Celkovo bolo z hrobky premiestnených (už na nový cintorín) deväť ženských a päť mužských ostatkov, ktoré bolo možné podľa nápisov identifikovať.¹¹⁾ V roku 1973 došlo k asanácii hrobky Berzeviczyovcov.

Pripomenúť a uctiť pamiatku Gregora F. Berzeviczyho premiestnením jeho telesných pozostatkov do novej hrobky bolo bezpochyby chvályhodným činom, odhliadnuc od toho, že išlo o celkovú likvidáciu starého cintorína. Pri tom ako veľmi si však chcela obec uctiť Gregora F. Berzeviczyho, mohla byť vtedy realizácia novej hrobky riešená architektonicky dôstojnejšie s dôrazom na historický význam jeho osoby a rodiny v rámci obce. Po analýze vyššie uvedených grafických koncepcií výstavby hrobky z 18. storočia a analýze solitérnych stavieb hrobky Berzeviczyovcov sa vraciame k novým otázkam, ktoré by mali byť zodpovedané ešte pred plánovanou novou realizáciou miesta ich posledného odpočinku. Mala by realizácia novej hrobky vychádzať úplne alebo aspoň čiastočne z predchádzajúcich návrhov hrobky z 18. storočia? Ak áno, ktorým návrhom sa inšpirovať a prečo? Starším, či mladším? Nakoľko súčasný stav a architektonické, resp. hmotovo-priestorové riešenie nezodpovedá navrhovanému projektu hrobky zo 70. rokov 20. storočia, je preto na mieste aj úvaha o úplne novej architektonickej koncepcii hrobky.¹²⁾ Ako však nový model uchopiť? Súčasné miesto hrobky Berzeviczyovcov je navyše nevhodne situované. Možno teda uvažovať aj o opätovnom presťahovaní hrobky na nové miesto na cintoríne? V tomto prípade by sa zavŕšilo jubilejné päťdesiatročné čakanie (od posledného premiestnenia v roku 1973) na dôstojnejšie situovanie hrobky a v neposlednom rade aj uctenie si pamiatky Gregora F. Berzeviczyho a jeho rodiny. Potrebná bude aj širšia diskusia odbornej verejnosti v súčinnosti s Krajským pamiatkovým úradom Prešov, nakoľko hrobové miesto Berzeviczyovcov je stále zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu.

11) Porovnaj príspevok M. Gilányiho v tomto zborníku.

12) Plány sú uložené v Archíve KPÚ Prešov, pracovisko Poprad, f: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia. Veľká Lomnica, sign. A800.

Záver

Prvé grafické plány na výstavbu hrobky šľachtickej rodiny Berzeviczyovcov vznikali postupne od 18. storočia. Počítali so vznikom solitérnej hrobky, ktorá mala byť súčasťou murovaného oplotenia a vsadená do bohato členeného a ornamentálne štylizovaného parku. Hmotovo-priestorová a architektonická skladba solitérnej hrobky sa vývojovo líšila. Pri jej stavebnej realizácii sa vychádzalo z druhého plánu z poslednej tretiny 18. storočia, pri ktorom sa upustilo od bohato členeného parku. Pravdepodobne z kapacitných dôvodov neskôr pribudla k historicky pôvodnej hrobke murovaná prístavba, do ktorej boli premiestnené všetky rakvy s telesnými pozostatkami rodiny pánov z Lomnice. V roku 1963 bolo hrobové miesto vyhlásené za národnú kultúrnu pamiatku. O 10 rokov neskôr plánovala obec Veľká Lomnica usporiadať, v rámci výročia narodenia Gregora F. Berzeviczyho, oslavy, ktorých súčasťou malo byť premiestnenie rakiev zo starej hrobky na nový cintorín, ako aj vybudovanie novej hrobky Berzeviczyovcov. Celkovo bolo premiestnených 14 rakiev. Rakva Gregora F. Berzeviczyho bola potiahnutá žltým hodvábom s nápisom vybitým mosadznými cvočkami. Následne bola stará hrobka v roku 1973 asanovaná. V súčasnosti je hrobové miesto Berzeviczyovcov na novom cintoríne v zlom stavebno-technickom stave. Jeho realizácia navyše ani nevychádza z dochovaných plánov zo 70. rokov 20. storočia. V súčasnosti sa plánuje výstavba novej a (pravdepodobne?) aj premiestnenie súčasnej „hrobky“ na nové miesto na cintoríne vo Veľkej Lomnici. Jej situovanie a stavebná realizácia by mala odzrkadľovať meno, ako aj výsadné postavenie a zásluhy Gregora F. Berzeviczyho a jeho rodiny.

Literatúra

Archívne pramene

- Archív Krajského pamiatkového úradu Prešov, pracovisko Poprad, fond: Projektový (A), Hrobka Gregora Berzeviczyho, Projekt, rozpočet, realizácia, Veľká Lomnica, sign. A800
- Archív Pamiatkového úradu v Bratislave, fond: Zbierka negatívov, sign. N 5375/43.

Elektronické zdroje

- Magyar Nemzeti Levéltár, S 30 Berzeviczy család kakaslomnici ága (1738-1855), S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), č.j. 1183669. Dostupné na internete: No. 16. Díszkert [S 30 - No. 16.] | Maps | Hungaricana
- Magyar Nemzeti Levéltár, S 30 Berzeviczy család kakaslomnici ága (1738-1855), S Családi fondokból kiemelt térképek (17. sz.-20. sz.), č.j. 1183670. Dostupné na internete: No. 17. Kert [S 30 - No. 17.] | Maps | Hungaricana
- TATARKOVÁ, Lucia. Presťahovaný hrob, In: Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR, č. 40, 2009, s. 20-21. Dostupné na internete: Informator 40_2009.indd (pamiatky.sk)

Monografie

- BEŇKO, Ján. Osídlenie severného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, 316 s.
- FEKETE NAGY, Antal. A Szepesség területe és társadalmi kialakulása. Budapest: 1934, 189 s.
- LABANC, Peter. Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia. Trnava: Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám, 2013, 155 s. ISBN 978-83-7490-604-3.
- ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA Ján, et al. Lexikón stredovekých miest na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010. 629 s. ISBN 978-80-89396-11-5.
- NAGY, Imre. Magyarország családai. 1. – 2. Pest: 1857 – 1868, 520 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. Dejiny osídlenia Šariša. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, 520 s.

Zborník

- BODNÁROVÁ, Miloslava (ed.). Príspevky k starším dejinám slovenských miest a mestečiek. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. I. vydanie, 2013, 323 s. ISBN 9788055508887.

Odkaz v periodiku

- BEŇKO, Ján. Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia. In: Historické štúdie, XV, 1970, s. 161-189.
- ENDRÖDI, Ján. Ku genealógii a názvu rodu Berzeviczy. In: Annales historici Presovienses, Vol. VI, Prešov: UNIVERSUM, s. 43-57. ISBN 80-89046-40-1.

Hrobka rodu Berzeviczyovcov – genealogické aspekty

Marek Gilányi

V rámci kolokvia odznel príspevok Lukáša Lisého o niekdajšej hrobke Berzeviczyovcov. Príspevok bol zameraný na hrobku samotnú – primárnym cieľom nebol pohľad na osoby, ktoré v nej boli pochované. Cieľom tohto príspevku je komplementárne priblížiť pochovaných členov rodiny, ich zaradenie z genealogického hľadiska a korekcia, resp. doplnenie doposiaľ známych informácií na základe údajov v matrikách, úmrtných oznámeniach, ale aj nápisov na rakvách.

V dostupnej literatúre, ktorá sa týka Veľkej Lomnice, resp. rodu Berzeviczyovcov, sa hrobke, resp. miestu pochovania členov rodu, venovala minimálna až žiadna pozornosť. V podstate ide o tri zmienky:

Prvá sa týka člena rodu, ktorý v hrobke pochovaný nie je, ale je relevantná z hľadiska vylučovacej metódy: „*Alexander Berzeviczy umrel 16. apríla v roku 1772. Ešte deň pred svojou smrťou potvrdil svoju poslednú vôľu, v ktorej okrem rozdelenia majetku určil za miesto svojho posledného odpočinku **kryptu artikulárneho kostola v Toporci**,“¹⁾ teda v hrobke nie je pochovaný Gregorov otec.*

Druhá sa týka samotného Gregora: „*Gregor Berzeviczy bol pochovaný 27. februára 1822 v rodinnej **hrobke na starom cintoríne** vo Veľkej Lomnici.*“²⁾

Napokon máme informáciu o stavebníkovi hrobky: „*Z ďalšej kanonickej vizitácie spišského biskupa Jána Révaya z roku 1803 sa dozvedáme, že (...) Mimo obce **na cintoríne** (in horto Defunctorum) dala postaviť **kryptu** Barbora*

1) LAZNIOVÁ, Miroslava: Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského vzdelanca zo Spiša, (bez miesta) 2022, s. 35 a ref. 76.

2) Ref. 1, s. 200.

Berzeviczyová,³⁾ – teda prinajmenšom v roku 1803 hrobka už stála a jej stavebníčkou bola Gregorova matka.

Najpodrobnejším publikovaným zdrojom o hrobke vo Veľkej Lomnici je článok z roku 2009, ktorý vychádza zo spisového materiálu z prevozu rakiev na súčasné miesto (v roku 1973), uloženého v archíve Krajského pamiatkového úradu v Prešove, pracovisko Poprad – spis č. A 800.⁴⁾ Z hľadiska pochovaných osôb možno uviesť nasledovné:

„(...) v hrobke sa nachádza celkom **16 rakiev** uložených v dvoch vrstvách. (...) dve veľké rakvy, dve rakvy rozmeru 120 cm, šesť rakiev 100 cm, jedna rakva 160 cm a jedna s rozmerom 140 cm, (...) štyri rakvy veľké, medzi nimi aj rakva s pozostatkami Gregora Berzeviczyho,“ z čoho možno usúdiť, že **6 rakiev bolo dospelých a 10 detských**.

„Celkovo bolo z hrobky premiestnených deväť ženských a päť mužských ostatkov, ktoré bolo možné identifikovať podľa nápisov. Na ostatných rakvách nápisy neboli. (...) Okrem zvyškov rakiev, ktoré nesú nápisy s dátami, boli ostatné poškodené rakvy spálené.“

Okrem už uvedených informácií je z genealogického hľadiska relevantný súpis pochovaných uvedený v už zmienenom archívnom dokumente vyhotovený na základe nápisov na rakvách. V tejto súvislosti možno uviesť, že v archíve sa nachádza rukopis aj strojopis dokumentu. Ide síce o drobnosť, ale je relevantná, keďže pri jednom mene sa rok úmrtia v oboch verziách líši. Podľa rukopisu správy boli v hrobke pochovaní:⁵⁾

1. „Eugen, Valentin Berzeviczy zom. 14. 5. 1817 11 dní starý
2. Aglaja Berzeviczy zom. 14. 10. 1803
3. Sidonia Berzeviczy nar. 1811 zom. 1816
4. Armand Berzeviczy bez dátumov
5. Laetitia Berzeviczy rod grófka Desseffy nar. 12. 9. 1812, zom. 13. 9. 1842
6. Barbara Horváth-Stancicz de Gradecz zom. 23. 6. 1807
7. Aladár Berzeviczy nar. 20. 1. 1864 zomr. 26. dec 1864
8. Barbara Berzeviczy zom. 1806
9. Matusz Berzeviczy zom. 18136)
10. Anna, Luiza, Clementina, Natália Berzeviczy zom. 14. 1. 1870 1 rok 10 mes
11. Gregorius Berzeviczy von Brezovica und Kakas Lomnicz zom. 23. febr. 1822.“

3) ŽIŤČÁK, František: Veľká Lomnica v období neskorého feudalizmu, In: LABUDA, Vladimír – ŠMÁLIK, Michal (ed.): Dejiny Veľkej Lomnice, Veľká Lomnica 2008, s. 98 a ref. 168.

4) TATARKOVÁ, Lucia: Prestahovaný hrob, In: Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR, č. 40/2009, s. 20-21.

5) V spisovom materiáli sa nižšie uvedené číslovanie nenachádza – uvedené je len na lepšiu orientáciu v ďalšom texte.

6) V strojopisnej verzii je rok 1803.

7) NAGY, Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, Pest 1858, 2. zv., s. 50-51. Tu sú uvedené len Gregor s manželkou, jeho syn Titus s manželkou a ich synovia Aladár a Egídus, a to bez rokov a miest.

8) KEMPELEN, Béla: Magyar nemes családok, Budapest 1911, 2. zv., heslo „Berzeviczy (berzeviczi és kakaslomniczi)“.

9) SZLUHA, Márton: Felvidéki nemes családok, Budapest 2008, 2. zv.

Viac informácií o pochovaných správa neuvádza, preto je cieľom nasledujúcich riadkov tieto osoby zaradiť do rodokmeňa a priblížiť. Rodokmeň publikovali Iván Nagy,⁷⁾ Béla Kempelen⁸⁾ a Márton Szluha,⁹⁾ pričom najrozsiahljší je v diele posledne menovaného, no stále s bielymi miestami.

Pri prevoze rakiev do novovybudovanej pohrebnej komory (v kontexte jej vzhľadu ťažko možno hovoriť o hrobke) bola vyhotovená aj fotodokumentácia – ide o 14 fotografií, kde na troch je budova starej hrobky, na jednej pohľad na vyložené rakvy z diaľky, na ďalšej nakladanie/vykládanie jednej z nich do auta, a na ostatných deviatich sú viditeľné nápisy, alebo aspoň ich časti. Nápisy je možné aspoň čiastočne vyskladať z piatich rakiev.

Gregorov otec Alexander, ako už bolo uvedené, zomrel vo Veľkej Lomnici 16. apríla 1772 a pochovali ho v krypte evanjelického kostola v Toporci. Nie je vylúčené, že v Toporci bola pochovaná aj prvá Alexandrova manželka Alžbeta Szontagh de Igló et Zabar, ktorá zomrela vo Veľkej Lomnici 22. októbra 1755. Druhá Alexandrova manželka a Gregorova matka **Barbora Horváth-Stansithová de Gradecz** zomrela 23. júna 1807 vo veku 72 rokov na zápal pľúc (Brustentzündung). Jej meno je uvedené v zozname pochovaných (**č. 6**). Úmrtná matrika uvádza až dátum 26. júna, avšak v tom čase bola príslušná kolónka označená ako „Tag des Begräbniss“, teda deň pohrebu. Szluha uvádza dátum úmrtia 22. júna, avšak na rakve sa číslo javí ako 23.

Na rakve je cvočkami vybijaný nápis, z ktorého kombináciou viacerých fotografií dostaneme časť nápisu na troch stranách veka:

...ORVATH ST...

... 23 I...I 1807 ANNO AETATIS 72

VIDUA ALEXANDRI BERZEVICZY de EADEM

Záznam v úmrtnej matrike v kolónke miesto pohrebu uvádza: „*Lomnitz in der Familien Gruft, die sie selbst erbauen hat.*“ Teda zápis potvrdzuje vyššie zmienenú poznámku z kánonickej vizitácie, že hrobku dala postaviť práve Barbora.

K jej úmrtiu sa v matrike uvádza poznámka „*ihr Ende war physisch leicht und moralisch schön, so schön das ganze Leben; ihr unauslöschlicher Grabschrift ist: O hatt die Gute länger noch gelebt!!!*“¹⁰⁾

V ďalšej generácii nasleduje samotný **Gregor**, ktorého meno sa uvádza

10) Jej koniec bol fyzicky ľahký a morálne pekný. Tak pekný, ako celý život. Jej nápis na hrobe znie: Ó, keby dobrá ešte žila dlhšie.

v zozname pochovaných (č. 11). Na fotodokumentácii patrí jeho rakva našťastie k tým, kde je nápis – vyhotovený tiež cvočkami na latách veka – viditeľný a v podstatnom rozsahu aj vyskladateľný:

**SPECTABILIS AC PERILLUSTRIS DOMINUS
GREGORIUS BERZEVICZY DE EADEM ET KAKAS-LOMNICZ
NATUS XV JUNII MDCCLXIII
DENATUS XXIII FEBRUARII ...**

Tento nápis potvrdzuje dátum jeho narodenia tak, ako ho Gregor spomína aj v životopise. V rodnej matrike je uvedený dátum 16. júna, no zjavne išlo až o dátum krstu. Ako krstní rodičia sú uvedení František Kiss (Kyss), plukovník jazdeckého pluku (*Inclyt Leg Equestris ... Reg: Imperatoris Colonelus*) a Jana Szirmayová.

Gregor zomrel podľa nápisu na rakve 23. februára 1822 vo veku 58 rokov, 8 mesiacov a 8 dní. Matrika uvádza, že to bolo po dvojdňovom zápale sliznice po mŕtvici (*catharalischen Übelbehinder an einem Nerven Schlag im Kopf*).¹¹⁾ Tak, ako v prípade jeho matky, aj pri Gregorovi je v matrike ešte poznámka: „*Schön und gut war sein Leben: sanft und leicht sein Tod! Sein Eifer für Kirchen Wohl hat ihn unvergesslich, und unsterblich gemacht.*“¹²⁾ Pohreb sa podľa matriky „*in der Familien Gruft*“ uskutočnil 28. februára.

Napokon, jeho postavenie je v úmrtnej matrike uvedené ako prísediaci súdnej tabule slávnej Spišskej stolice, 21 rokov zaslúžilý hlavný inšpektor spojenej evanjelickej superintendencie a člen Vedeckej spoločnosti v Göttinge.¹³⁾

Gregorovou manželkou bola od roku 1802 **Terézia**, dcéra Jána **Berzeviczyho** a Judity Ottlikovej de Ozorócz. Tá zomrela na starobu (*Alterschwäche*) vo Veľkej Lomnici 18. septembra 1860 vo veku 84 rokov a pochovali ju o dva dni. V matrike je ako miesto pochovania uvedená len Veľká Lomnica vo všeobecnosti, t. j. nie je tu výslovná zmienka o hrobke. Jej meno sa nenachádza ani v súpiske z prevozu rakiev. Keďže však bola pochovaná v Lomnici, je pravdepodobné, že to bolo na inom mieste ako v hrobke.

Prvým dieťaťom Gregora a Terézie bola **Barbora Klotilda**, narodená vo Veľkej Lomnici (tak, ako aj všetky ostatné ich deti) 21. augusta 1803. Meno zrejme dostala po starej matke a jej krstnými rodičmi boli Andrej Szirmay, Mikuláš Radvánszky, Mikuláš Okolicsányi, Anna Szirmayová,

11) Presná textácia záznamu v matrike sa odlišuje od prepisu u Webera. Ten uvádza v prepise len mozgovú mŕtvicu (Hirnschlag). Viď ref. 1, s. 200 (tam ref. 716).

12) Aj v prípade tohto dôvetku je prepis u Webera mierne odlišný, no význam je rovnaký. V preklade viď ref. 1, s. 200.

13) Beisitzer der Gerichts Tafel des löbl. Zipser Komitats, 21 jähriger verdienstvoller Ober Inspector der vereinigten Thrister Superintendenz A. C.; Mitglied der Göttinger Societat der Wissenschaften.

14) Anna Szirmayová, rod. Horváth-Stansithová (*1772) a Barbora Radvánszkyová, rod. Horváth-Stansithová (1783 – 1839) boli dcérami Imricha H-S, ktorý bol bratom Gregorovej matky. Andrej Szirmay a Mikuláš Radvánszky (1768 – 1805) boli ich manželmi. Mikuláš Okolicsányi (1778 – 1833) s manželkou Annou, rod. Mazaryovou (ca. 1781 – 1811) boli Gregorovými susedmi z Huncoviec.

15) Anna Horváth-Stansithová, rod. Doleviczényiová (1751 – 1834) bola manželkou Imricha H-S, brata Gregorovej matky.

rod. Horváth-Stansithová, Barbora Radvánszka, rod. Horváth-Stansithová a Anna Okolicsányiová, rod. Mazaryová.¹⁴⁾ Zomrela ako dvojdňová (príčina úmrtia sa v matrike neuvádza), teda 23. augusta 1803. Zápis v matrike je z 24. augusta, avšak v príslušnej kolónke išlo o „Tag des Begräbniss“. Ako miesto pochovania sa v matrike uvádza „*Familien Gruft*“ v Lomnici. Jej meno sa v súpise pochovaných v hrobke nenachádza.

Druhá dcéra **Aglaja** sa narodila 6. októbra 1804. Jej krstnými rodičmi boli Jozef Ujházy, Mikuláš Okolicsányi, major Alexander Kray, Anna Horváth-Stansithová, rod. Doleviczényiová, Terézia Ujházyová, rod. Máriássyová a Anna Okolicsányiová, rod. Mazaryová.¹⁵⁾ Podľa Szluhu zomrela 14. októbra 1803 a osoba s týmto menom a dátumom úmrtia je aj v súpise pochovaných. Vzhľadom na to, že sa narodila v roku 1804, nemohla zomrieť už v roku 1803. Záznam o jej úmrtí sa v lomnickej matrike nepodarilo nájsť. Iná osoba s menom Aglaja sa v dostupných rodokmeňoch nenachádza. Je pravdepodobné, že osoba uvedená v zozname (**č. 2**) je práve táto Gregorova dcéra a dátum úmrtia bol prečítaný nesprávne (mohlo by ísť o 14. október 1804).

Tretia dcéra **Barbora** sa narodila 25. februára 1806. Jej krstnými rodičmi boli Michal Töke, generál Ezechiel Mattyasovszky, Mikuláš Okolicsányi, Anna Mária Horváth-Stansithová, rod. Doleviczényiová, Zuzana Mattyasovszkyová, rod. Podhorányiová a Anna Mária Okolicsányiová, rod. Mazaryová. Dožila sa len 16 dní (príčina úmrtia sa v matrike neuvádza) a podľa matriky ju pochovali 13. marca 1806 do „*Familien Gruft*“. Barbora zomrelá v roku 1806 sa uvádza v súpise (**č. 8**), teda možno ju stotožniť práve s touto Gregorovou dcérou. Na fotografiách v spise vidno detskú rakvu, ktorú podľa čiastočne viditeľného nápisu z cvočkov na veku možno priradiť jej. Nápis znie:

**GEB. de ... FEB. GES. den ...
1806**

Hoci meno viditeľné nie je, ide o jedinú osobu z rodokmeňa, ktorá sa narodila vo februári 1806 a zomrela v tom istom roku.

Ako štvrtý sa narodil **Titus**, a to 5. júna 1807. Jeho krstnými rodičmi boli gróf Štefan Illésházy (zastúpený Pavlom Berzeviczym), Mikuláš Okolicsányi, Anna (Maria) Okolicsányiová, rod. Mazaryová, Žigmund Máriássy

a Janka Görgeyová, rod. Bosnyáková. Záznam o jeho úmrtí sa v matrike nepodarilo dohľadať. V tejto súvislosti pripomeňme meno Matusz (+1813) uvedený v zozname. Môže ísť o chybný prepis mena Titus, no k nemu viď nižšie.

Ďalším dieťaťom bol jediný syn, ktorý sa dožil dospelosti, a práve ním pokračovala Gregorova línia. **Eduard Alexander Titus** (používal len meno Titus) sa narodil 18. marca 1809 a jeho krstnými rodičmi boli Jozef Ujházy, Mikuláš Okolicsányi, Ján Görgey, Pavol Berzeviczy,¹⁶⁾ Anna Mária Horváth-Stansithová, rod. Doleviczenyiová, Anna Mária Okolicsányiová, rod. Mazaryová a Karolína Krayszelová. Zomrel v Badene pri Viedni 26. novembra 1893 na starobu (*aggkór*) vo veku 85 rokov. Badenskú evanjelickú matriku síce nemáme k dispozícii, no podľa dobovej tlače zomrel v hoteli Herzogshof.¹⁷⁾ Pochovali ho 1. decembra do „*családi sirbolt*“, teda do hrobky. Jeho meno v zozname pochovaných ale nie je. V súvislosti s textom správy je pravdepodobné, že na rakve sa nenachádzal nápis. V spisovej fotodokumentácii sa na obrázku č. 4 nachádza značne zdobená rakva zodpovedajúca vzhľadom koncu 19. storočia. Je možné, že ide práve o Titovu rakvu.

Titovou manželkou bola **Letícia**, dcéra Jozefa **Dessewffyho** a Jozefíny Sztárayovej. Zomrela v Prešove v roku 1842, pričom dátum jej úmrtia sa v dostupných zdrojoch líši. Márton Szluha uvádza 13. júl, v prešovskej (katolíckej) matrike je záznam o jej úmrtí datovaný 14. marca, v lomnickej (katolíckej) matrike je záznam o jej úmrtí datovaný 16. marca (príčina úmrtia nie je uvedená ani v prešovskej, ani v lomnickej matrike). Napokon v úmrtnom oznámení vydanom 14. marca je ako dátum úmrtia uvedený 13. marec. Keďže úmrtné oznámenie dala vytlačiť rodina, dátum na ňom možno považovať za relevantný. Podľa lomnickej matriky aj podľa parte bola pochovaná do lomnickej hrobky (*Crypta I. Familiae Berzeviczy, resp. Nemzetségi Sirbóltba*). Jej meno je aj v zozname pochovaných (č. 5; tu je dátum úmrtia 13. september). V spisovej fotodokumentácii vidno aj jej rakvu – nápis na veku je z pribitých písmen vyrezaných (vystrihnutých) z plechu. Z viacerých fotografií možno vyskladať text:

... SZULE...

...

SZULETETT AUGUSTUS ...

MEGHALT MARCIUS ...

16) Pavla Berzeviczyho (1777 – 1843) možno stotožniť so synom Žigmunda, Gregorovho nevlastného brata.

17) Badener Bezirks-Blatt, 28. 11. 1893, s. 2.

Rakvu možno priradiť práve jej z dôvodu, že ide o jedinú dospelú osobu v Gregorovej rodine, ktorá sa narodila v auguste a zomrela v marci.

Ďalším dieťaťom Gregora a Terézie bola **Sidónia**, ktorá sa narodila 6. augusta 1811. Jej krstnými rodičmi boli Mikuláš Okolicsányi, Pavol Berzeviczy, Terézia Mattyasovzskyová a Karolína Krayszelová. Zomrela na záškrt (*heutige Bräune*) 18. apríla 1816 (dátum je pripísaný pri zázname o krste) a pochovali ju 20. apríla do „*Familien Gruft*“. Jej meno je uvedené v zozname pochovaných (**č. 3**). Pri jej úmrtí je v matrike príslopis „*es machte durch seine guten Anlagen der liebenden Aeltern viele Freuden, und durch seinen frühen Tod bitter Leiden.*“¹⁸⁾

18) Svojou dobrou povahou prinášala rodičom veľa radosti, svojou skorou smrťou horký žiaľ.

19) Ide o veľmi vzdialeného Gregorovho príbuzného. Anton Berzeviczy (1756 – 1826) bol synom Ladislava Berzeviczyho (1694 – 1775) a Zuzany Kornisovej – v rodokmeni ho s príslušnou funkciou uvádza Márton Szluha vo vetve Berzeviczy XI.

Ako predposledný sa 23. apríla 1813 narodil **Kajetán Titus**, ktorého krstnými rodičmi boli Anton Berzeviczy, prísediaci dištriktuálnej tabule v Prešove,¹⁹⁾ a Terézia Szakmáryová. Dožil sa 12 dní a zomrel 4. mája 1813 (dátum je aj v jeho prípade pripísaný pri zázname o krste). Chlapec zomrel na neznámu vnútornú bolesť (*unbekanntes inneres Übel*). Tento dátum je uvedený aj v zázname o úmrtí, no pripomeňme si, že kolónka je v danom čase označená ako dátum pohrebu. Aj jeho pochovali do „*Familien Gruft*“. Kajetán v zozname pochovaných nie je, ale mohlo by ísť o osobu uvedenú ako Matusz. Zodpovedal by rok úmrtia uvedený v rukopise správy a meno by mohlo byť skomolené druhé meno Titus.

Posledným dieťaťom bol **Eugen Valentín**, ktorý sa narodil 3., resp. 4. mája 1817. Dožil sa 11 dní a zomrel 14. mája 1817 na krčce (*Krämpfe*). Aj jeho pochovali do „*Familien Gruft*“. Zaujímavý je zápis v úmrtnej matrike „*nur 11 Tage waren dem sohlen Liebling zu seiner Wallfahrt zuge...sten, Krämpfe machten seinem irdischen Daseyn ein Ende.*“²⁰⁾ Jeho meno je uvedené v zozname pochovaných, vrátane veku (**č. 1**).

Ak zosumarizujeme zistenia k deťom Gregora a Terézie, z ôsmich detí sa nepodarilo nájsť záznam o úmrtí dvoch – Aglaja (*1807) a Titus (*1807). Všetky ostatné boli pochované do hrobky. V súpise pochovaných nie sú uvedení Barbora (*1803), Titus (*1807), Eduard Alexander Titus (*1809) a Kajetán (*1813). Na fotografiách je čiastočne viditeľný ešte jeden nápis na rakve, ide však len o slovo „*Berzeviczyi*“ vybitý cvočkami je jednej strane veka detskej rakvy.

V hrobke boli po Gregorových deťoch pochovaní až členovia piatej generácie – vnúčatá Tita a Letície. Napriek tomu, pristavme sa aj pri deťoch Tita a Letície.

20) Len 11 dní dostal miláčik na svoju púť, krčce urobili jeho pozemskej púti koniec.

Ako prvý sa im narodil vo Veľkej Lomnici 31. decembra 1833 **Aladár Štefan Gregor**. Jeho krstnými rodičmi boli barón Vincent Berzeviczy (zastúpený Gustávom Máriássym) a Mária Dessewffyová, rod. Andrásyová (zastúpená Paulínou Berzeviczyovou).²¹⁾ Aladár zomrel ako c. a k. komorník 14. júla 1908 v hornorakúskom Gmundene ako kapitán v zálohe, kde bol podľa úmrtného oznámenia pochovaný na evanjelickom cintoríne.²²⁾ Podľa dobovej tlače zomrel v Marien-Villa na ulici Esplanade²³⁾ na brehu Traunsee. Príčinou úmrtia bolo krvácanie do žalúdka (*Magenblutung*).²⁴⁾ Jeho manželkou bola **Natália**, dcéra Františka Jozefa **Montecuccoli-Laderchi** a Márie Alžbety von Tinti; uvádza sa, že sobáš sa uskutočnil vo Viedni 21. júla 1863. Podľa dobovej tlače sa však sobáš uskutočnil o deň skôr, a konkrétne v evanjelickom posádkovom kostole, čo súvisí so skutočnosťou, že ženích bol kapitánom generálneho štábu.²⁵⁾ Natália zomrela vo Viedni na Alžbetinej ul. 7. necelý rok po manželovi 25. februára 1909 ako dáma radu hviezdneho kríža. Jej rakva bola vykropená v dvorskom Kostole sv. Augustína a pochovali ju v Gmundene. Ako uvádza parte – uložili ju na miestnom cintoríne do rodinnej hrobky (krypty). Môžeme si všimnúť rozdiel v uvedených cintorínoch – hoci v tom istom meste – ktorý súvisí s rozdielnym vierovyznaním manželov. Podľa informácie zo správy cintorínov sa v Gmundene nenachádza v súčasnosti žiaden hrob s menom Berzeviczy a ani hrob(ka) s menom Montecuccoli. V dostupných zdrojoch sa neuvádzajú žiadne deti tohto páru, no jedno dieťa tu predsa len bolo (viď nižšie).

Aladárovým bratom bol **Egídius Gregor Anton**, ktorý sa narodil 25. decembra 1835. Pokrstený bol v Prešove, ale keďže prešovská evanjelická matrika v tom čase neuvádzala miesto narodenia, možno len predpokladať, že sa v Prešove aj narodil. Krstnými rodičmi boli Anton Szirmay, Gabriel Fejérváry, Mária Dessewffyová, rod. Szepessyová a Lujza Hallerová, rod. Palocsayová. Egídius zomrel ako c. a k. komorník a rytier radu železnej koruny III. stupňa 14. júna 1906 v Barci, a podľa úmrtného oznámenia tu bol pochovaný na „*családi sirkertben*“, teda na rodinnom cintoríne, konkrétne pri kalvínskom kostole, oproti Bárczayovskému kaštielu. Jeho manželkou sa stala **Helena**, dcéra neskoršieho abovského hlavného župana Alberta **Bárczaya** a Lujzy Okolicsányiovej.²⁶⁾ Podľa publikovaných údajov sa manželia vzali 22. mája 1867.

Hoci Letícia zomrela v roku 1842 (a Titus až v roku 1893), viac ako tieto dve deti pár zrejme nemal (prinajmenšom viac nie je publikovaných a viac

21) Vincent Berzeviczy (1781 – 1834) bol členom vetvy zo Šarišských Draiev, synom Františka Berzeviczyho, ktorý bol v roku 1775 povýšený do barónskeho stavu; dravecká vetva bola veľmi vzdialená Gregorovej rodine. Paulína Berzeviczyová (1821 – 1841) bola dcérou už spomenutého Pavla Berzeviczyho, syna Gregorovho nevlastného brata Žigmunda.

22) V dostupných matrikách záznam nie je, keďže gmundenská evanjelická úmrtná matrika je k dispozícii len za roky 1871 – 1900.

23) (Linzer) Tages-Post, 16. 7. 1908 (44. ročník, č. 161), s. 4 (Todesfälle).

24) Gmunder Wochenblatt, 21. 7. 1908 (58. ročník, č. 29), s. 5 (Geburts-, Trau- und Stebefälle).

25) Das Vaterland, 23. 7. 1863 (4. ročník, č. 166), s. 3 (Trauung).

26) Obaja Helenini rodičia zomreli v roku 1877. Pri Lujze je pozoruhodné, že z hľadiska miesta pochovania sa vraciame pod Tatry. Totiž podľa úmrtného oznámenia ju nepochovali k manželovi pri kalvínskom kostole v Barci, ale do okolícányiovskej rodovej hrobky v Huncovciach.

sa ani nepodarilo nájsť v matrikách).

Ako teda možno vidieť, ani Aladár a jeho manželka, ani Egídus a jeho manželka neboli pochovaní vo Veľkej Lomnici. V hrobke však boli pochované deti oboch bratov. Ako prvý sa narodil (aj zomrel) Aladárov syn rovnakého mena. Jeho meno sa nachádza v zozname pochovaných v hrobke (č. 7) a na jednej z fotografií v spise je viditeľná jeho rakva so štítkom (zrejme z liateho kovu), na ktorom je reliéfny nápis:

**BERZEVICZEI és KAKAS
LOMNICZI
BERZEVICZY ALADÁR
született
1864 Jun 26.
+ Dec. 26.**

27) V matrike viedenského evanjelického Lutherskirche však úmrtie zaznamenané nie je.

Záznam o jeho úmrtí v lomnickej matrike uvádza, že zomrel v roku 1864 vo Viedni,²⁷⁾ a to nie 26., ale 24. decembra, na kľče (*Krämpfe*). Pochovali ho 6. januára 1865 „in der Familien Gruft zu Gross-Lomnitz“. Mesiac narodenia na fotografii nie je dobre čitateľný, môže ísť o január alebo o jún. Podľa úmrtnej matriky zomrel vo veku 6 mesiacov, teda podľa predpokladu sa zrejme narodil v júni. Záznam o jeho narodení v lomnickej matrike nie je. Vzhľadom na miesto sobáša rodičov, ako miesto narodenia prichádzala do úvahy ešte Viedeň, čo sa aj potvrdilo. Narodenie a krst sú zapísané v matrike viedenského evanjelického Lutherovho kostola. Narodil sa 26. júna 1864 a pri krste dostal mená **Aladár Egídus Titus František**. Jeho krstnými rodičmi boli strýko Egídus Berzeviczy a z matkinej strany Margaréta Montecuccoli-Laderchiová.

Posledným identifikovaným členom rodu pochovaným v hrobke je Egídiovo najstaršie dieťa – dcéra **Anna Lujza Letícia Klementína Natália Gize-la Helena**, ktorá sa narodila vo Veľkej Lomnici 15. marca 1868. Jej krstnými rodičmi boli strýko Aladár Berzeviczy a z matkinej strany Klementína Komáromyová, rod. Bárczayová (sestra Heleninho otca Alberta). Anna zomrela vo Veľkej Lomnici 14. januára 1870 a miesto jej pochovania je zapísané len ako Lomnica, bez prípadnej poznámky o hrobke (pohreb sa konal 16. januára). Jej meno sa však uvádza v súpise pochovaných (č. 10).

Druhým dieťaťom Egídia a Heleny bol **Július Titus Albert Gabriel Gregor Egídus Ruther**, ktorý sa narodil vo Veľkej Lomnici 15. marca 1868. Jeho krstnými rodičmi boli starý otec Titus Berzeviczy a z matkinej strany Lujza Bárczayová, rod. Okolicsányiová (Helenina matka). Podľa úmrtného oznámenia zomrel ako c. a k. komorník a bývalý ministerský tajomník 25. mája 1914 a pochovali ho v Barci do rodovej hrobky.

Ďalším bol syn **Vojtech Albert Titus**, ktorý sa narodil 6. novembra 1870 vo Veľkej Lomnici a krstnými rodičmi boli abovský hlavný župan Albert Bárczay (Helenin otec) a Natália Berzeviczyová, rod. Montecuccoliová (zastúpená Lujzou Berzeviczyovou, rod. Okolicsányiovou). Vojtech to v rodinnej línii dotiahol najďalej a zomrel ako c. a k. komorník, generálmajor domobrany, rytier Leopoldovho radu s mečmi, rytier radu železnej koruny II. stupňa s mečmi a nositeľ vojenského záslužného kríža II. stupňa s mečmi. Zomrel v Budapešti 17. februára 1922 a pochovali ho tamtiež, na cintoríne Kerepesi (časť 37, hrob 1-1-33).

Posledným dieťaťom narodeným vo Veľkej Lomnici bola **Lujza Letícia Terézia**, ktorá sa narodila 22. marca 1873. Prvé aj druhé krstné meno dostala po oboch starých matkách. Jej krstnými rodičmi boli strýko Aladár Berzeviczy, starý otec Titus Berzeviczy a stará matka Lujza Bárczayová, rod. Okolicsányiová. Zomrela 7. novembra 1945 – podľa Mártona Szluhu v Barci, resp. v Budapešti, avšak podľa úmrtnej matriky zomrela v Jágri (dátum sedí). Nepoznáme miesto jej pochovania (v dostupnej civilnej matrike táto položka neexistovala).

Už v Barci sa narodil **Gabriel Albert**, a to 25. marca 1879. Krstnými rodičmi boli kapitán Hermann, slobodný pán von Wildburg, abovský podžupan Ladislav Komáromy, Lujza Wildburgová a Rozália Komáromyová, rod. Bárczayová.²⁸⁾ Márton Szluha uvádza, že zomrel v Budapešti 7. apríla 1966. Z úmrtnej matriky môžeme spresniť, že zomrel v okrese Budapešť VIII, v dome na ulici Imre Mezőa č. 17 (nešlo však o jeho bydlisko, ktorým bol dom na triede sv. Štefana č. 13 v okrese Budapešť XIII). Ani v jeho prípade nepoznáme miesto pochovania, keďže v civilnej matrike ani v roku 1966 táto položka nebola.²⁹⁾

Žiadne z detí Aladára, resp. Egídia nemali manželov/manželky, a teda ani deti. Smrťou Gabriela v roku 1966 teda lúnia Gregora Berzeviczyho vymreli.

---

28) Rozália Komáromyová, rod. Bárczayová (1827 – 1900) bola sestrou Heleninho otca Alberta. Ladislav Komáromy bol jej manželom. Hermann von Wildburg (1835 – 1896) bol Berzeviczyho „susedom“ z Kežmarku.

29) Jeho meno nie je ani v publikovanej súpiske cintorína Kerepesi, ani cintorína Farkasréti (TÓTH, Vilmos: „Nemzeti negylétünk nagy temetője“ – A fiúmei út és a Salgótarjáni utcai zsidó temető adattára, Budapest 2018, resp. TÓTH, Vilmos – ZSIGMOND, János: A Farkasréti temető II – Budapesti negyed 41/2003).

Záver

V správe z prevozu pozostatkov sa uvádza 6 rakiev pre dospelé osoby a 10 s dĺžkou 100 až 160 cm, teda zrejme detských. V detskom veku zomrelo 7 detí Gregora (z nich 2 síce nie sú v súpiske, ale podľa matriky boli v hrobke pochovaní). Ďalej boli v hrobke pochovaní Aladárov syn a Egídiova dcéra. Ostáva otvorené, kto bol pochovaný v desiatej „detskej“ rakve.

Zo súpisu vyplýva 6 pochovaných v dospelom veku. Z vyššie uvedeného je zrejmé, že v hrobke boli pochovaní Gregor, jeho matka, Gregorova manželka, Gregorov syn Titus a Titova manželka. Aj medzi dospelými je teda jedna osoba, ktorú sa ani pátraním v matrikách a úmrtných oznámeniach nepodarilo identifikovať.

Až na mená Matusz (+1813) a Armand (bez dátumu) sa podarilo identifikovať 9 z 11 osôb uvedených v súpise. Okrem nich sú ďalší traja členovia rodu, ktorí mali byť pochovaní v hrobke. Máme však 16 rakiev, ale len 14 identifikovaných osôb...

Za poskytnutie pomoci a navigácie na spis v archíve Pamiatkového úradu patrí vďaka Vladimírovi Labudovi.

↑ Hrobka Berzeviczyovcov
na fotografii z roku 1952, zdroj:
Archív Pamiatkového úradu
v Bratislave, fond: Zbierka
negatívov, sign. N 5375/4.

Literatúra

- KEMPELEN, Béla: Magyar nemes családok, Budapest 1911, 2. zv., heslo „Berzeviczy (berzeviczi és kakaslomniczi)“.
- LABUDA, Vladimír – ŠMÁLIK, Michal (ed.). Dejiny Veľkej Lomnice. Veľká Lomnica : Vladimír Labuda VL pre OÚ Veľká Lomnica, 2008, 484 s. ISBN 978-80-970053-0-6
- LAZNIOVÁ, Miroslava. Gregor František Berzeviczy – Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša. b.m.v., 2022, 344 s. ISBN 978-80-570-4063-7
- NAGY, Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pešť : Nyomatott Beimel és Kozma vazulnál, 1858, 504 s.
- SZLUHA, Márton. Felvidéki nemes családok. 2. zv. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, 720 s. ISBN 96-39204-45-5
- TATARKOVÁ, Lucia. Presťahovaný hrob, In: Informátor Archívu Pamiatkového úradu SR, č. 40/2009
- TÓTH, Vilmos – ZSIGMOND, János. A Farkasréti temető II – Budapesti negyed 41/2003
- TÓTH, Vilmos. „Nemzeti negylétünk nagy temetője“ – A fiumei út és a Salgótarjáni utcai
- zsidó temető adattára, Budapest 2018
- Badener Bezirks-Blatt, 28. 11. 1893
- Gmunder Wochenblatt, 21. 7. 1908
- (Linzer) Tages-Post, 16. 7. 1908
- Das Vaterland, 23. 7. 1863

"Sloboda je prvou podmienkou pokroku"

"Nič nie je škodlivejšie ako nátlak a násilie"

"Bez obchodovania, by ľudstvo upadlo"

"Vláda by nemala zasahovať do voľného obchodu"

Návrh novej hrobky rodiny Berzevický v procese, zdroj: architekti NZW s.r.o.

4. časť: Vízia budúcnosti

Návrh novej hrobky rodiny Berzeviczyovcov na cintoríne vo Veľkej Lomnici

Tomáš Bujna

Naša kancelária architekti NZW, s. r. o., bola začiatkom roka 2023 oslovená obcou Veľká Lomnica, aby vypracovala projekt záchrany, resp. obnovy existujúcej hrobky Gregora Františka Berzeviczyho na miestnom cintoríne.

Pôvodným zadáním obce bola obnova existujúcej hrobky, ktorá je v havarijnom stave. Po úvodných obhliadkach miesta, súčasného stavu hrobky, ako aj po podrobnejšom štúdiu zadania, sme si postupne uvedomovali, že nebude stačiť iba jednoduchá obnova tejto hrobky.

Osobnosť G. F. Berzeviczyho bola natolko významná, že sme začali premýšľať aj o jej celkovej premene. Z relatívne jednoduchého zadania sa postupným bádáním a odkrývaním nových a nových skutočností, stávalo zadanie čoraz viac náročnejším, vyžadujúcim si aj zodpovednejší prístup. Ten si nakoniec prirodzenou cestou vyžiadal konziliárne stretnutie a širšiu debatu o celom rode Berzeviczyovcov, čo vyvrcholilo dvojdnovým kolokviom (v dňoch 22. – 23. júna 2023) o tomto osvietencovi v obci Veľká Lomnica. Tu bol odprezentovaný predbežný návrh úpravy hrobky, ktorý sa v nasledujúcich riadkoch pokúsím bližšie opísať.

O tom, čo všetko sme počas práce na tomto zadaní zistili, a kam sme sa až s návrhom dostali, bude nasledujúci príspevok. My architekti sa vyjadrujeme predovšetkým graficky, preto nasledujúce riadky budú na niektorých miestach iba doplnením obrazového materiálu.

Zadanie

Ako som už v úvode naznačil, pôvodným zámerom bolo obnoviť neutesený stav existujúcej hrobky G. F. Berzeviczyho a jeho rodiny na miestnom cintoríne. Zadanie som ochotne prijal, nakoľko mám pozitívny vzťah k histórii, pamiatkam, špeciálne k religióznym zákazkám a obzvlášť na rodnom území Spiša.

Po obhliadke miesta som sa pustil do bádania a zhromažďovania dostupných podkladov k osobnosti F. G. Berzeviczyho, ale aj jeho rodiny. Od najrýchlejších správ z internetu, cez viaceré archívy, Krajský pamiatkový úrad a iné inštitúcie až po priateľov som zbieral systematicky nové a nové informácie. Vzhľadom na prípadný zásah do existujúceho hrobového miesta som kontaktoval aj Regionálny úrad verejného zdravotníctva, ktorý sa ale nezaobera hrobmi staršími viac ako 10 rokov. Postupom času som oslovil aj zástupcov evanjelickej cirkvi, aby som s nimi prekonzultoval symboliku a tradície pochovávaní evanjelikov. Zásadným „objavom“ pri zbieraní informácií bola pre mňa kniha Gregor František Berzeviczy: Životný príbeh uhorského osvietenca zo Spiša a jej autorka PhDr. Miroslava Lazníová. Pre nasledujúcu prácu malo naše osobné stretnutie určujúci význam. Spomínaná kniha a jej autorka boli pre nás hlavným zdrojom informácií, nielen o tom, kto bol Gregor F. Berzeviczy, ale aj o tom, kto bola jeho celá rodina.

Bádanie: Kto bol Gregor František Berzeviczy?

Po úvodných zisteniach z nahromadeného materiálu som pomerne rýchlo zistil, že osobnosť G. F. Berzeviczyho zásadným spôsobom vyčnieva z radu jeho súčasníkov a iných osobností histórie Spiša. Zameral som sa hlavne na jeho základné charakterové črty, výroky, myšlienky či vízie, ktoré mi poskytli ucelený obraz o tejto osobnosti. Spomeniem iba niekoľko zaujímavostí:

- bol propagátorom nových vyučovacích metód;
- podporoval jazyky menšín;
- chcel zaviesť jednotný latinský jazyk pre celé Rakúsko-Uhorsko;
- bol jedným z najvýznamnejších ekonómov v Uhorsku;
- bol propagátor Vysokých Tatier a turistiky;
- navrhol prepojenie Baltského a Čierneho mora;
- predvídal vybudovanie Suezského kanála.

Zaujímavé pre mňa boli aj jeho výroky:
„Sloboda je prvou podmienkou pokroku.“
„Nič nie je škodlivejšie ako nátlak a násilie.“
„Bez obchodovania by ľudstvo upadlo.“
„Vláda by nemala zasahovať do voľného obchodu.“

Z týchto informácií sa v nás začal rodiť názor, že tu nebude stačiť iba obnova existujúcej hrobky, ale že tento človek by si zaslúžil dôstojnejšie a hlavne viditeľnejšie miesto nielen na miestnom cintoríne, ale aj v učebniciach škôl. S týmito zisteniami sme vyvolali opätovné stretnutie so zástupcami obce, kde sme im predostreli alternatívny spôsob riešenia obnovy. Súčasne sme si uvedomili, že 15. júna 2023 uplynie okrúhlych 230 rokov od jeho úmrtia, a že by bolo dobré zorganizovať pri tejto príležitosti slávnostné stretnutie, ktoré sme neskôr nazvali odborným kolokviom: Gregor František Berzeviczy – osvietenec z Veľkej Lomnice. Pre túto príležitosť naša kancelária vypracovala grafickú identitu, od pozvánky s prívieskom erbu rodiny, cez reklamné bannery, až po architektonický model novej hrobky v mierke 1 : 20.

↑ Gregor František Berzeviczy:
Životný príbeh uhorského
osvietenca zo Spiša – PhDr.
Miroslava Lazniova

Zozbierané podklady a informácie

Rád by som sa vrátil k jednotlivým zozbieraným podkladom, ktoré nám okrem spomínanej knihy slúžili ako zdroj informácií. K prvým a základným podkladom pri navrhovaní patria historické mapy. Je to nenahraditeľný zdroj urbanistických vzťahov v každej lokalite. Aj v tomto prípade sme sa dostali vďaka ich podrobnému študovaniu k niektorým zaujímavostiam.

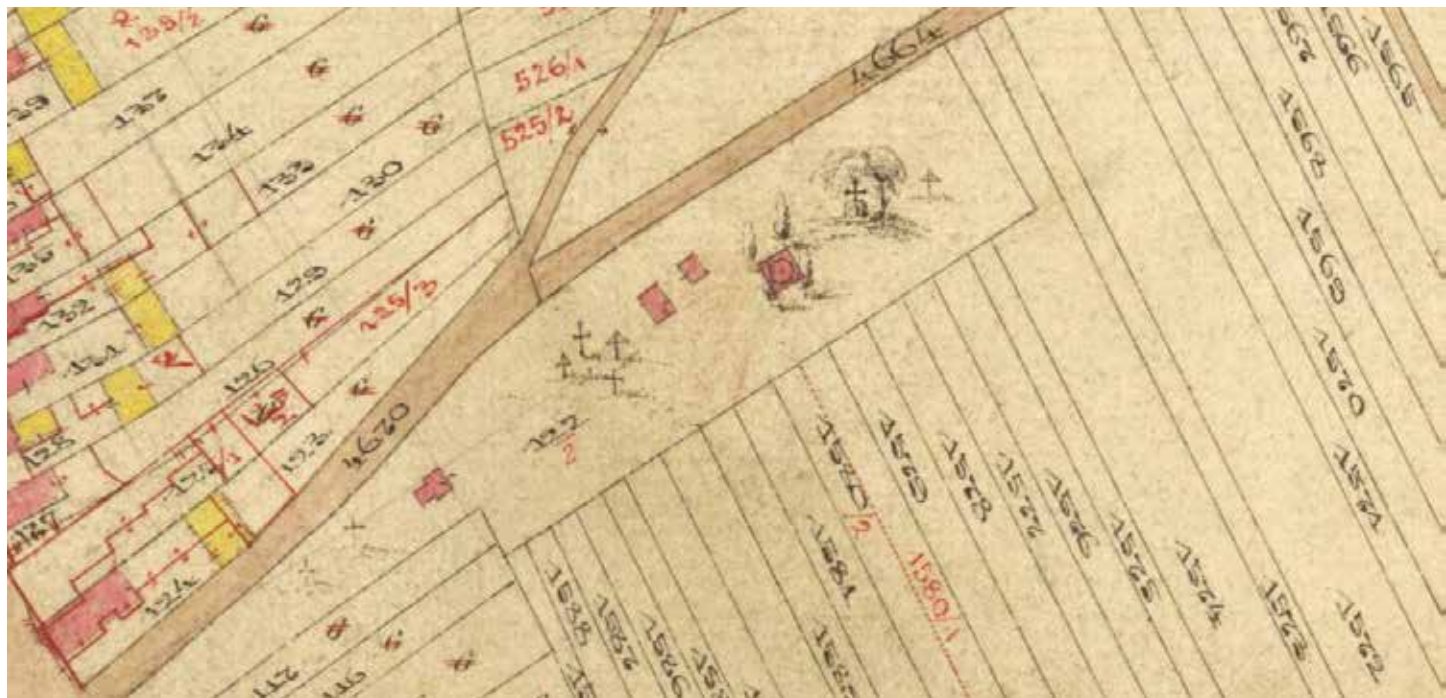
Prvým zistením bol fakt, že dnešnej hrobke predchádzala staršia, pôvodná hrobka rodiny, ktorá stála na dnes už neexistujúcom starom cintoríne v obci. Dnes by ste ho hľadali márne – na jeho mieste stoja rodinné domy. Na mape z roku 1869 je vidieť nielen rozlohu pôvodného cintorína, ale aj pravdepodobnú hrobku rodiny a jej polohu v rámci celého cintorína. Z maďarského serveru Hungaricana sa nám podarilo získať až dva

architektonické návrhy starej rodinnej hrobky aj s príľahlou záhradou, či lepšie povedané francúzskym parkom. Stará hrobka bola asanovaná pravdepodobne niekedy v roku 1973, kedy postupne vznikla nová hrobka, už na novom cintoríne. Spočiatku sme zániku starého cintorína nerozumeli, ale neskôr sme sa dozvedeli, že sa tam už dlhodobo nepochovávalo. Vtedajšie vedenie obce sa preto rozhodlo cintorín zrušiť. Nie je to nič výnimočné, podobne zrušených cintorínov bolo pod Tatrami viac. Nový cintorín vznikol na pravom hradisku Burchbrich, vzdialenom od toho pôvodného asi 500 m na juhovýchod.

Hrobové miesto je dodnes evidované v Ústrednom zozname pamiatkového fondu, v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok pod č. 1433/1. Z archívu KPÚ sa nám podarilo získať výkresovú dokumentáciu návrhu novej hrobky a tiež niekoľko fotografií vytvorených pri príležitosti presunu pozostatkov. Existuje o tom podrobný záznam.

Nás ale najviac zaujímali výkresy dnešnej hrobky. Bol to ďalší z podkladov pre prácu na obnove. Autorom dnešnej hrobky bol architekt Čejka,

↓ Starý cintorín – katastrálna mapa z roku 1869

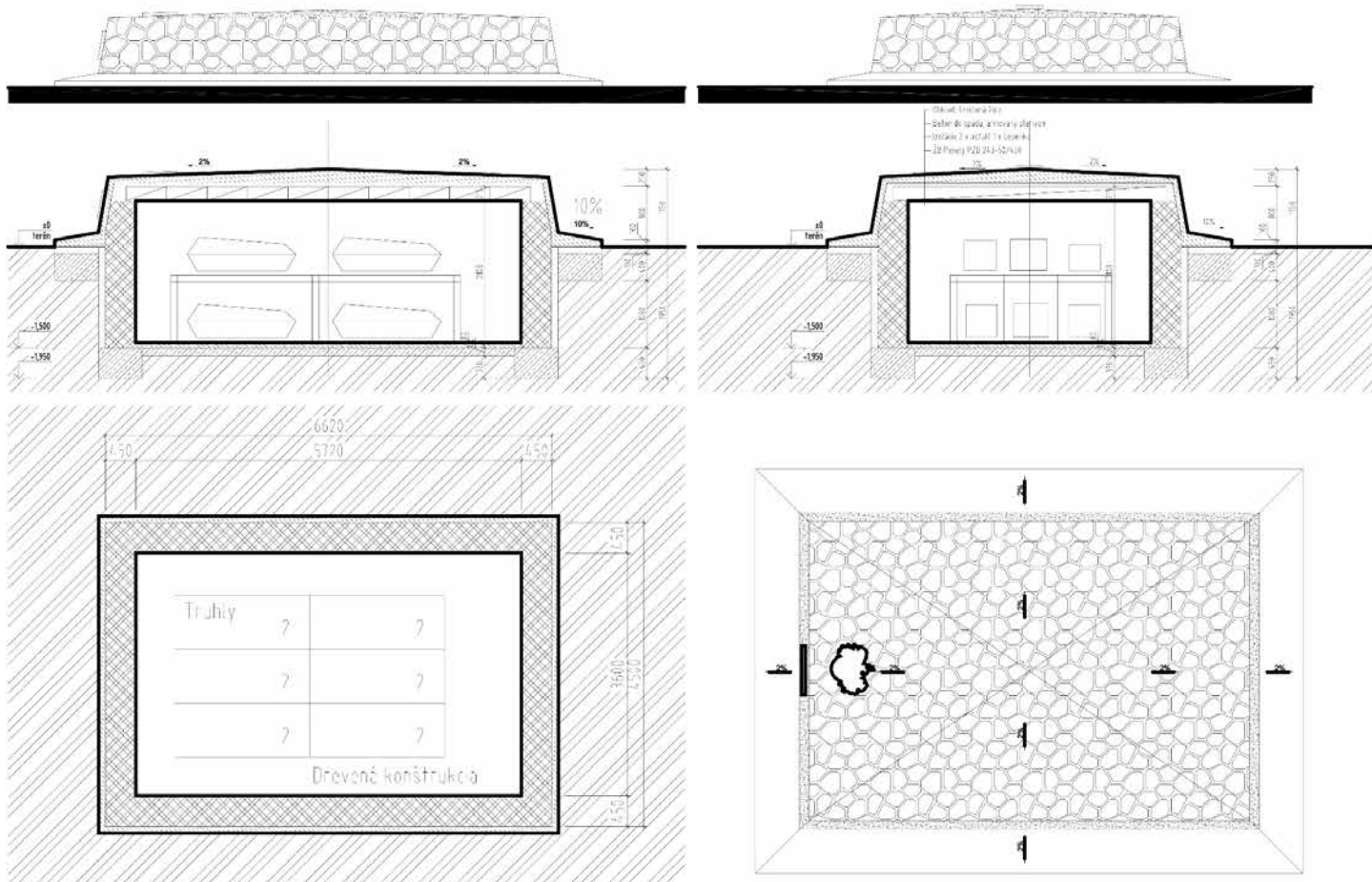
↑ Veľká Lomnica – starý a nový cintorín – ortofotomapa z roku 1949

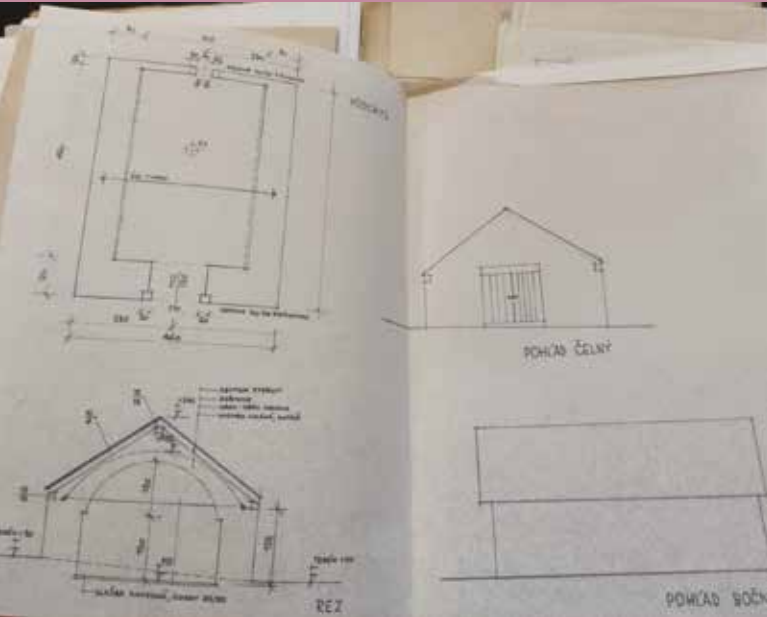
v tom čase zamestnanec Pamiatkového úradu (OPS – Okresná pamiatková správa). Sochárske práce na hrobke navrhol a vyrobil akademický sochár Imrich Svitana. Bola to mimochodom jeho prvá samostatná práca po ukončení štúdia. Realizoval dve bronzové dosky – erb umiestnený vodorovne na vrchnej časti hrobky a nápisovú dosku s menom na čelnej strane hrobky. Tieto dva umelecké „šperky“ krásne ladili s nepravidelným kyklopským murivom z tatranskej žuly. Obe dosky boli časom odcudzené a postupne ich nahradili umelecky menej hodnotné nápisové dosky. Svitanova pamätná doska s nápismi mala rozmery 100 x 75 cm a doska s erbom 65 x 55 cm. Z rozprávania autora vieme, že ich osadenie realizoval svojpomocne priamo na mieste v horúcich letných dňoch. Kolaudácia hrobky sa konala dňa 24. júla 1973.

Samotná hrobka s vnútornými rozmermi 5,72 x 3,6 m je jednokomorová, dvomi tretinami zapustená v zemi. Zostávajúca tretina nad terénom je obložená lomovým kameňom z tatranskej žuly, tzv. kyklopské murivo. Hrobka mala navrhnuté štandardné základy, izolácie proti zemnej vlhkosti. Jej obvodové steny sú murované z tehlového neomietnutého muriva. Plochý strop

tvoria ŽB panely, ktoré sú rovnako obložené žulovými kusmi kyklopského muriva. Do hrobky bola umiestnená drevená trámová konštrukcia, podobne ako v predchádzajúcej, ktorá umožňovala umiestniť rakvy v dvoch vrstvách nad sebou. Na najvyššom poschodí drevenej konštrukcie boli 2 veľké rakvy, 2 mali dĺžku 120 cm, 6 malých s dĺžkou 100 cm, jedna s dĺžkou 160 cm a jedna s dĺžkou 140 cm. V dolnej časti boli 4 rakvy veľké, medzi nimi aj drevená rakva G. F. Berzeviczyho s nápisom. Rakva bola potiahnutá žltým hodvábom s nápisom vybíjaným mosadznými ozdobnými klinkami.

↓ Projektová dokumentácia novej hrobky z roku 1972/73 – autor Ing. arch. Čejka
prekreslil Tomáš Bujna

↑ Zameranie objektu prístavby starej hrobky, zdroj: Projektová dokumentácia z archívu KPÚ Prešov

Veľké rakvy niesli známky predchádzajúceho násilného otvorenia. Rakva G. F. Berzeviczyho bola umiestnená v strede spodnej časti hrobky. Do novej hrobky bolo teda prenesených spolu 16 rakiev (bližšie pozri príspevok M. Gilányiho, str. 111).

Krátko by som sa chcel vrátiť k samotnému erbú rodiny. Nakoľko predpokladáme, že bude súčasťou novej hrobky, je pre nás jeho správna interpretácia dôležitá. Pri návrhu sme si všimli istú odlišnosť vo výjave draka obtočeného okolo štítu. Nachádzame niekoľko verzií tohto vyobrazenia. Z historických prameňov sme sa dozvedeli, že drak má buď v papuli vlastný chvost, resp. má vyplazený jazyk, alebo chrlí oheň, prípadne iné variácie zobrazenia. Na kamennom reliéfe z malého kaštieľa v obci je práve táto časť degradovaná. Výsledné riešenie je v procese prípravy a bolo by zaujímavé, ak by sa tejto problematike niekto odborne venoval. Pre prípadnú spoluprácu s výtvarným umelcom by sme uprednostnili žijúceho pôvodného autora – akad. soch. Imricha Svitana.

→ Erbová doska v stene malého kaštieľa Berzeviczyovcov s degradovanou časťou hlavy draka

→ → Matrica erbu pre novú hrobku – autor akad. soch. Imrich Svitana 1973

Neprijemné zistenie

Súčasný stav hrobky je v havarijnom stave. Na viacerých miestach je vrchný plášť z kyklopského muriva eróziou rozrušený. Hlavne zo severnej a západnej strany táto vrstva úplne chýba. Vnútorne tehlové steny sa v týchto miestach rozpadajú. Obec preto zakryla tieto časti drevenými doskami a objekt provizórne stabilizovala. Stav spomínaných stien je natoľko narušený, že sme v nich veľmi jednoducho mohli vytvoriť malé otvory na prestrčenie kamery a malého zdroja svetla, aby sme získali informáciu o stave interiéru hrobky. Pohľad bol alarmujúci. Zo získaných fotografií a videí sme videli doslova spúšť. Hrobka bola (máj 2023) približne do polovice výšky zatopená spodnou vodou. Tento pravdepodobne dlhodobo trvajúci stav zapríčinil odhntie drevenej poschodovej konštrukcie, čím sa vrchný rad truhiel zosunul do vody.

Po tomto zistení už nebolo žiadnych pochybností o tom, že hrobku nestačí kozmeticky sanovať, ale je potrebné, a predovšetkým dôstojné, jej celkové obnovenie. Od tohto dňa sme začali intenzívnejšie pracovať na návrhu novej hrobky na novom mieste. Viac-menej opúšťame verziu obnovy či akejkol'vek rekonštrukcie existujúcej hrobky.

← ↓ Existujúca hrobka stav po roku 1973 • Existujúca hrobka stav v roku 2023

→ Existujúca hrobka, stav v 5/2023

→ Vnútorň priestor existujúcej hrobky, stav v 5/2023

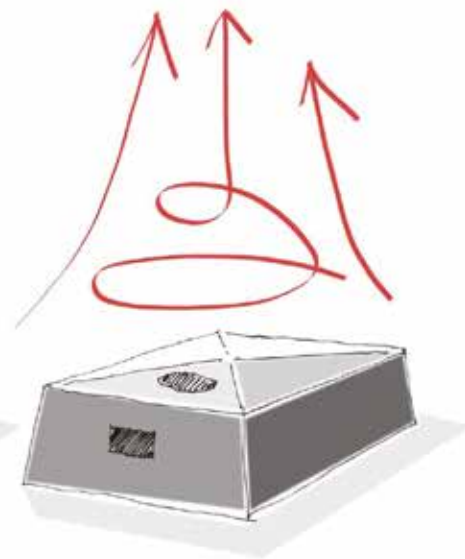
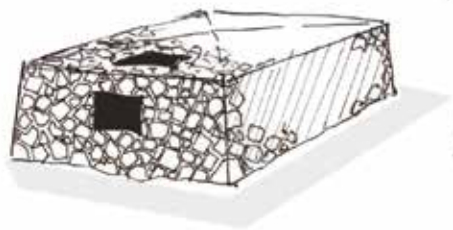

Návrh obnovy, alebo radšej odznovu

V tejto fáze už bolo všetkým jasné, že kozmetická oprava existujúcej hrobky nemá žiadny zmysel. Je potrebné začať pracovať na úplne novom riešení a pravdepodobne aj na novom mieste. Od samého začiatku sme mali pocit, že existujúca hrobka je vzhľadom na význam osoby G. F. Berzeviczyho nevýrazná a tiež z pohľadu polohy zastrčená kdesi až na konci cintorína.

V prvom rade sme v nových návrhoch uvažovali o vertikálnom prevýšení, zvýraznení a upozornení na jej existenciu. V druhom rade sme si uvedomovali, že potrebuje novú a dôstojnejšiu polohu. Z hrobky by sa mala stať dominanta, až orientačný bod. Ďalším, nemenej dôležitým, faktorom pri návrhu bolo poučenie sa z vysokej spodnej hladiny vody v tejto oblasti (paradoxne na kopci) a nedostatočnej hydroizolácii v existujúcej hrobke. Toto je základná osnova pre návrh našej novej hrobky. Okrem dôrazu na estetiku a funkčnosť bude preto potrebné navrhnuť z dlhodobého hľadiska suchú jednokomorovú hrobku.

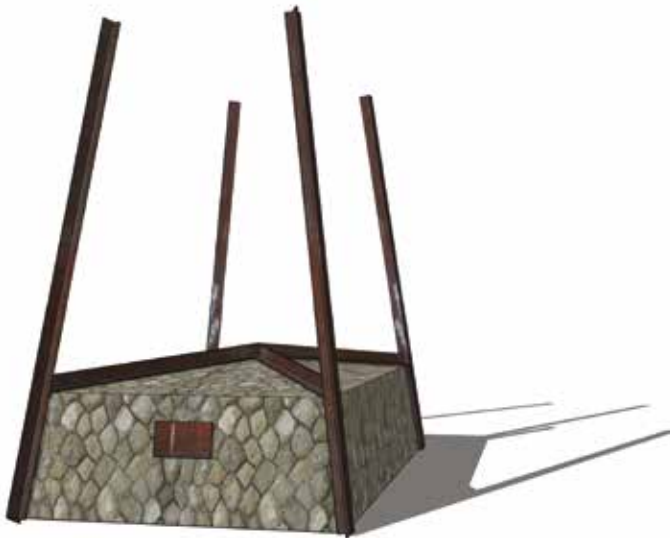
← ↓ Štúdia vývoja hrobky rodiny Berzeviczyovcov

Predbežný návrh novej hrobky tvorí podstava v tvare stupňovitej pyramídy s dĺžkou strany pri základni 6,6 m. Na jej vrchole je umiestnený sarkofág s ostatkami rodiny Berzeviczyovcov, ktorý lemuje stĺporadie 16 stĺpov. Nad sarkofágom levituje zavesená Lutherova ruža. Vyvýšenie podstavy slúži okrem zvýraznenia dominanty aj pre vytvorenie priestoru hrobky nad terénom. Sarkofág tento priestor ešte prevyšuje a zároveň vytvára ozdobný a hodnotný poklop. Toto tvarovanie zabezpečí suchý spôsob uloženia pozostatkov nad terénom.

Stupňovitá pyramída štvorcového pôdorysu s rozmermi 6,6 x 6,6 m pri teréne je tvorená z umelého kameňa, monolitického železobetónu s povrchovou úpravou štokovaním. Táto úprava vytvára dojem opracovaného kameňa. Táto podstava pozostáva symbolicky z troch stupňov, každý s výškou 0,4 m. Na čelách týchto stupňov navrhujeme umiestniť citáty G. F. Berzeviczyho, resp. základné myšlienky či tézy, ktoré ho charakterizujú a návštevníkovi podajú prvotnú informáciu o jeho osobnosti. Ako spôsob vytvorenia týchto viet predbežne uvažujeme o odlievaní šablón priamo so stupňami podstavy.

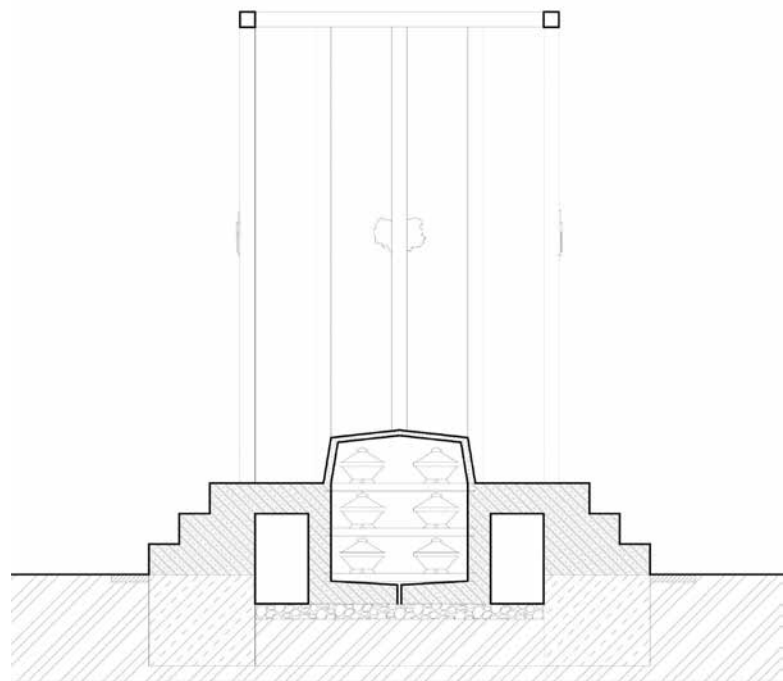
↓ → Prvé návrhy riešenia
úpravy hrobky 2/2023

Na poslednom stupni podstavy je umiestnený sarkofág, stĺporadie a podlahové osvetlenie – iluminácia stĺpov. Sarkofág s rozmermi 2 x 2 m v tvare sploštenej pyramídy, to najhodnotnejšie na celej hrobke, je navrhnutý aj z hodnotnejšieho materiálu – prírodného lešteného čierneho mramoru s bielym žilovaním – „Nero Marquina”. Sarkofág je obkolesený oceľovým stĺporadím 16 stĺpov vysokých 6 m, vo vrchnej časti spojených vencom rovnakého materiálu. Tým materiálom je korténová oceľ, resp. materiál na báze korodovanej ocele.

Smerom k prístupu k hrobke bude na strednom stĺpe umiestnený erb rodiny. Na každom stĺpe bude jedno meno člena rodiny pochovaného v spoločnej hrobke. Stĺpy vytvárajú transparentný kubický priestor pomníka a tvoria tu hlavnú dominantu – symbolicky ochraňujú sarkofág. Zo štyroch kútov venca je spustená ozdobná reťaz, ktorá tvorí obrátenú pyramídu a protipól sarkofágu. Na jej spojených koncoch, nad hrotom sarkofágu, je zavesená Lutherova ruža – šperk, symbol evanjelikov, čím vzniká medzi oboma prvkami napätie – vzťah medzi pevným – pozemským a levitujúcim – duchovným svetom. Hrobka tak získava aj potrebný duchovný rozmer. Táto symbolika vznikla iba nedávno, po konzultáciách s miestnym zborovým farárom EACV Mgr. Romanom Porubänom.

Návrh uvažuje aj nad nočnou ilumináciou, preto je v podlahe okolo sarkofágu na úrovni päty stĺpov medzi stĺpmi zapustené svetlo smerujúce dohora, osvetľujúce vždy dva susedné stĺpy. Zmyslom je jednak zvýraznenie vertikality aj vo večerných hodinách (sviatok Všetkých svätých, resp. Pamiatka zosnulých, výročie G. F. Berzeviczyho,

↑ Návrh konštrukcie novej hrobky Berzeviczyovcov 6/2023 – rez hmotou hrobky

↑ Návrh novej hrobky
Berzeviczyovcov 6/2023

→ Iluminácia

ale aj celé zimné obdobie) a zároveň orientačný bod a dominanta.

Pri navrhovaných materiáloch a celkovom riešení hrobky počítame s určitou formou bezúdržbovosti a celkovou udržateľnosťou architektúry, ktoré idú ruka v ruku s ekonomikou celej stavby. Použité materiály sú adekvátne pre túto geografickú polohu a nadmorskú výšku. Budú prirodzene starnúť a rokmi nadobúdať ich charakteristickú patinu. Nepredpokladáme žiadnu špeciálnu údržbu. Voda a sneh budú prirodzene odtekať do terénu ako na iných hrobkách, pomníkoch a pamätníkoch.

Poloha novej hrobky

Spomenuli sme už aktuálnu polohu súčasnej hrobky, na hrane pravekého sídliska na umelom návrší zvanom Burchbrich. Hrobka situovaná na samom okraji, prekvapivo naplnená podzemnou vodou, má nesporne jednu

↓ Ortofotomapa cintorína

↑ Detail podstavca hrobky

výhodu. Mohla by byť viditeľná z cesty I. triedy číslo 66 Poprad – Kežmarok, ale aj pripravovanej novej štvorprúdovej cesty na protiláhlom svahu Barich, oproti cintorínu. To všetko ale za predpokladu, že hrobka dostane vertikálny rozmer! Novú hrobku so svojimi rozmermi už ale nie je možné umiestniť na miesto tej dnešnej. Jednak z priestorových pomerov, ale tiež zo statických. Uvoľnené miesto po dnešnej hrobke navrhujeme rozparcelovať a ponúknuť miestnym obyvateľom pre štandardné hrobové miesta. Je možné tu vytvoriť 6 až 8 nových hrobových miest.

Miesto pre nami navrhovanú hrobku plánujeme vyčleniť na pomyselnnej spojnici cintorína a domu smútku, na mierne rovinatej teréne medzi pešími trasami v ostrove zelene. Hlavný pohľad na hrobku by bol priamo oproti vstupu do areálu cintorína, kde by ako solitér bola jeho hlavnou dominantnou.

Bezprostredné okolie novej hrobky je navrhnuté ako pobytový trávnik. Okolo podnožia navrhujeme okapový chodník z rovnakého materiálu ako celé podnožie, prípadne ako mlatový chodník zabezpečený geotextíliou proti prerastaniu. Mlatové konštrukcie vonkajších plôch z prírodného drveného kameniva a organických prímies sú ekologickou alternatívou asfaltu a betónu pri výstavbe chodníkov, námestí a pod. Mlatové plochy sú vhodné aj tam, kde sú potrebné, alebo vyžadované vodozadržné opatrenia. Šírka tohto chodníka bude max do 1 m, čím sa vytvorí dostatočný pochôdzny priestor pre návštevníka.

Návrh hrobky prezentovaný na kolokviu venovanému osobnosti G. F. Berzeviczyho je zatiaľ stále v procese návrhu. Bol odprezentovaný ako stav ku dňu kolokvia. Od tej doby sme sa v uvažovaní čiastočne posunuli. Čo bude ďalej, záleží od viacerých faktorov. Predovšetkým od vlastníka – obce Veľká Lomnica.

↑ Návrh novej hrobky
Berzeviczyovcov 8/2023 –
detail riešenia

↓ Detail stĺpov s nápismi

Záver

Správa z kolokvia Gregor František Berzeviczy – osvietenec z Veľkej Lomnice

Miroslava Lazniová

V kultúrnych inštitúciách, v univerzitnom prostredí a vo vedeckých kruhoch je usporiadanie odborných konferencií prirodzeným výstupom vedeckej a bádateľskej činnosti. Omnoho zriedkavejšie sa však stáva, že takéto odborné stretnutie zorganizuje nevedecká inštitúcia. O to prekvapivejšie a chvályhodnejšie je, že v dňoch 22. a 23. jún 2023 obec Veľká Lomnica usporiadala v priestoroch Hotela International (vo Veľkej Lomnici) odborné kolokvium s názvom Gregor František Berzeviczy – osvietenec z Veľkej Lomnice. Kolokvium sa konalo pri príležitosti 260. výročia narodenia tohto uhorského národohospodára, ktorý sa narodil práve v mesiaci jún v roku 1763.

Gregor František Berzeviczy (*1763 – †1822) bol rodák z Veľkej Lomnice a po absolvovaní štúdií v Kežmarku, v Pešti a v Göttingene, podnikol študijnú cestu po západnej Európe, kde načerpal cenné skúsenosti. Po návrate do habsburskej monarchie sa osobne stretol s cisárom Jozefom II. Pôsobil vo viacerých funkciách, ale od roku 1795 sa usídlil na rodinnom majetku vo Veľkej Lomnici, kde sa venoval vedeckej činnosti a napísal tu svoje najvýznamnejšie sociálnoekonomické a národohospodárske spisy. Jeho osobnosť pripomenuli viaceré príspevky, ktoré odzneli počas obidvoch dní trvania kolokvia.

Toto kolokvium však malo ešte jeden dôležitý rozmer. Obec Veľká Lomnica sa totiž dlhodobo usiluje o revitalizáciu obce, ako aj o obnovenie

jednotlivých jej častí či objektov. Súčasťou tejto iniciatívy je projekt, ktorého hlavným cieľom je obnovenie, prípadne úplné presunutie hrobky Berzeviczyovcov na miestnom cintoríne. Hrobka je v súčasnosti vo veľmi zlom stave, ale vďaka spolupráci s ďalšími odborníkmi je zámerom obce vybudovanie nového pamätníka, ktorý bude spomienkou na rod Berzeviczyovcov. Predovšetkým však na významného osvietenského mysliteľa, ekonóma a národohospodára Gregora F. Berzeviczyho, ktorý svojím pokrokovým a nadčasovým dielom prispel nielen do dejín Uhorska, či rakúskej monarchie, ale citeľne prispel k rozvoju a propagácii regiónu Spiša, pričom jeho pôsobenie možno hodnotiť i v európskom kontexte. Podľa dostupných informácií by sa jeho ostatky mali nachádzať práve v tejto rodinnej hrobke.

Zámerom usporiadania uvedeného kolokvia teda bolo aj informovať odbornú a širokú verejnosť o význame Berzeviczyovcov, zvlášť Gregora F. Berzeviczyho, v regióne, ako aj o prípravách a prácach na plánovanom pamätníku. Tieto informácie sa tiež mali stať východiskovým bodom pri úprave a finálnej verzii architektonického návrhu nového pamätníka, ktorý bude vybudovaný nad hrobkou s pozostatkami Berzeviczyovcov. Autorom návrhu je Mgr. akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna.

Kolokvium bolo zaujímavé a prínosné práve rozmanitosťou príspevkov, ktoré boli rozdelené do troch blokov. Asi päťdesiatka účastníkov si tak v priebehu dvoch dní vypočula spomienky potomkov rodiny Berzeviczyovcov, historické a biografické súvislosti rodiny G. F. Berzeviczyho, ekonomický rozmer jeho diela, ale aj príspevky približujúce niektoré hmotné a nehmotné kultúrne pamiatky, ktoré jeho rodina zanechala nielen na Spiši. Nakoľko sa na tomto stretnutí zúčastnili aj viacerí potomkovia Berzeviczyovcov z Maďarska, všetky príspevky tlmočila do maďarského jazyka prekladateľka Ing. Zuzana Orolínová.

Prvý deň konferencie otvoril svojím úvodným slovom a príspevkom s názvom Veľká Lomnica – včera, dnes a zajtra starosta obce Mgr. Peter Duda. Ako už naznačuje samotný názov príspevku, jeho obsah v krátkosti priblížil historický vývoj obce a zvlášť jej hospodársky rozvoj v reakcii na zlepšujúci sa cestovný ruch a športovú infraštruktúru v tatranskej oblasti. Obec Veľká Lomnica s počtom 5300 obyvateľov patrí k najväčším obciam podtatranského regiónu. Príspevok teda predostrel viacero vízií a koncepcií, ktorými sa pracovníci obce a samosprávy usilujú prispieť k skvalitneniu života a podmienok miestnych obyvateľov, ako aj návštevníkov obce.

Starosta obce
Peter Duda

↑ Prednášajúca
Ing. Etelka Berzeviczyová

↓ Prednášajúci
František Ujlaki

Následne predniesla príspevok „SORORI SUE.“ Adelheid (? –1209), prvá dvorná dáma kráľovnej Gertrúdy, predchodkyňa rodu Berzeviczyovcov Ing. Etelka Berzeviczyová, ktorá podotkla, že genealógia šľachtického rodu Berzeviczyovcov v priebehu viac ako ôsmich storočí mapuje život mnohých mužských predstaviteľov, no život žien približuje len veľmi zriedka. Svetlou výnimkou je v tomto prípade Adelheid, pretože vďaka jej životným osudom si môžeme vytvoriť istý obraz o danej dobe. V 12. storočí prišli zakladatelia rodu Berzeviczyovcov na územie Uhorska v sprievode princeznej Gertrúdy Andechs-Meránskej (1185 – 1213), neskoršej uhorskej kráľovnej a manželky Ondreja II. Adelheid Andechnsko-Meránska sa ako manželka Rüdigerera vydala na cestu z Álp v sprievode princeznej, pričom bola jej prvou dvornou dámou. Od kráľa Ondreja II. (1205 – 1235) získala rozsiahle panstvo v Tatrách na Spiši. Stala sa aktívnou účastníčkou vraždy kráľovnej, čo podľa autorky príspevku európskych kronikárov zaujalo viac než tragédia tatárskych nájazdov. Hoci je autorka pôvodom z Maďarska, svoj príspevok predniesla v slovenčine, čo ocenilo aj publikum.

Rodinné osudy svojich predkov priblížil aj František Ujlaki v druhom príspevku nazvanom Arpád Berzeviczy (*1831 – †1877) – rodák z Veľkej Lomnice, zakladateľ užskej vetvy rodu. Arpád Berzeviczy bol zakladateľ vetvy rodiny Berzeviczyovcov v Užskej župe. Narodil sa vo Veľkej Lomnici a bol účastníkom revolúcie v rokoch 1848/49. Po páde revolúcie musel ako dôstojník revolučnej armády „emigrovať“ do Užskej župy k svojmu príbuznému Bernardovi Berzeviczymu, aby sa vyhol perzekúcii. Tu sa zoznámil so svojou manželkou a založil rodinu z vena a zo zdedeného

majetku Bernarda Berzeviczyho. Neskôr postavil rodinné sídlo v obci Bajany, kde sa narodil aj jeho dodnes žijúci potomok František Ujlaki, tak ako všetci jeho predkovia po Arpádovi Berzeviczym.

Po diskusii a prestávke na obed nasledoval druhý blok príspevkov zameraný priamo na osobnosť G. F. Berzeviczyho a jeho dielo. Prvý z nich s názvom Gregor František Berzeviczy – život a dielo uhorského osvietenca na prelome 18. a 19. storočia predniesla PhDr. Miroslava Lazníová, ktorá bola aj koordinátorkou a odborným garantom celého podujatia. V prvej časti svojho príspevku autorka priblížila viaceré biografické údaje zo života G. F. Berzeviczyho s dôrazom na zlomové udalosti, ktoré mohli mať výrazný vplyv na jeho celoživotné dielo. V druhej časti sa zamerala na vybrané spisy dokladajúce rozsah Berzeviczyho poznatkov z viacerých odborov. Popri menej známych spisoch z oblasti histórie, politológie, či reformovaného školstva a cirkvi, vynikli predovšetkým jeho sociálno-ekonomické texty.

Na dielo G. F. Berzeviczyho plynule nadviazal príspevok Ekonomické názory Gregora Berzeviczyho. Jeho autorom je Prof. Július Horváth PhD, ktorý je uznávaným odborníkom v odbore medzinárodné vzťahy a ekonomika, expertom v oblasti medzinárodnej hospodárskej politiky, politickej ekonómie, menových a finančných vzťahov či histórie ekonomického myslenia. Autor naviazal na svoje publikácie a prezentácie zaoberajúce sa dielom Gregora Berzeviczyho, zdôraznil a priblížil význam Berzeviczyho ekonomického a národohospodárskeho diela, jeho nesporný prínos v dejinách ekonomického myslenia, ako aj vplyv na súdobú ekonomiku a hospodárstvo Uhorska.

↑ Prednášajúca
PhDr. Miroslava Lazníová

↓ Prednášajúci
Prof. Július Horváth, PhD.

↑ Prehliadka rím. kat. Kostola sv. Kataríny Alexandrijskej vo Veľkej Lomnici s výkladom Mgr. et Mgr. Jána Endrődího

↓ Prehliadka kaštieľa Berzeviczyovcov vo Veľkej Lomnici

Sústredil sa predovšetkým na Berzeviczyho názory v ekonomickej oblasti, či už na otázku nevolníctva, exportnej schopnosti krajiny, na vzťah šľachty k rozvíjajúcemu sa priemyslu, a tiež na neskoršie vnímanie osobnosti G. F. Berzeviczyho v histórii ekonomickeho myslenia strednej Európy.

Po diskusii a prestávke nasledovala prehliadka niekoľkých historických objektov v obci Veľká Lomnica, ktoré boli úzko späté s rodinou Berzeviczyovcov. Prvou zastávkou bol Berzeviczyovský kaštieľ v intraviláne obce, ktorý je aktuálne v rekonštrukcii. Priebeh rekonštrukcie, ako aj plány na využívanie budovy predniesol starosta obce Mgr. Peter Duda. Účastníci sa tak mohli dozvedieť, že budova bude slúžiť verejnosti na kultúrne účely a bude v nej zriadené environmentálne centrum bližšie zamerané na vodstvo danej oblasti. Samozrejme, v tomto interaktívnom priestore zameranom na edukáciu by nemali chýbať ani informácie o G. F. Berzeviczym, ktorý vo viacerých dielach opisuje stav vodných tokov v Uhorsku, potrebu ich regulácie a využívania na prepravu tovarov.

Ďalšou zastávkou v programe bol rímsko-katolícky Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej, v ktorom všetkých zúčastnených zaujal svojím obsiahlym a pútavým výkladom Mgr. et Mgr. Ján Endrődí, rodák z tohto regiónu pôsobiaci v Ústave pamäti národa. História tohto kostola sa tiež spája s rodinou Berzeviczyovcov. Rovnako interesantná je aj jeho fresková výzdoba, pričom poslucháči si vypočuli podrobný výklad jednotlivých výjavov.

Vedľa kostola sa nachádza kaštieľ prebudovaný Alexandrom Berzeviczym, v ktorom sa narodil

a prežil celý svoj život aj Gregor F. Berzeviczy. V súčasnosti je budova v súkromnom vlastníctve a nie je využívaná. Po stavebných zásahoch uskutočnených v 90. rokoch 20. storočia, sa pre viaceré nezhody majiteľov prestalo s jeho obnovou. O to väčším prekvapením bolo, že aj napriek jeho stavu a tomu, že sa objekt nevyužíva, bola do programu kolokvia zaradená aj táto budova. Účastníkov sprevádzal majiteľ pán Anton Kornaj, ktorý informoval o niekdajších plánoch obnovy budovy, ako aj o tom, prečo sa neuskutočnili. Zdá sa, že táto časť najviac zarezonovala práve u potomkov Berzeviczyovcov, ktorým sa počas ich života nikdy nepodarilo do tejto budovy nazrieť.

Po prestávke na odpočinok a spoločnej večeri nasledoval večerný program, ktorý sa začal medzi 18. 30 a 19. 00 hod. premietaním dokumentárneho filmu *Architekt drsnej poetiky*. Tento film režiséra Ladislava Kaboša prináša príbeh slovenského rodáka, karpatského Nemca Hansa Brossa z Veľkej Lomnice, ktorého architektonické dielo zanechalo v Brazílii nezmazateľnú stopu. Film odprezentoval samotný režisér spolu s producentkou Darinou Smržovou, ktorí po skončení filmu viedli aj zaujímavú diskusiu a podelili sa o zážitky z nakrúcania filmu.

Program pokračoval na druhý deň so začiatkom o 9.30 hod pietnou spomienkou v Evanjelickom kostole vo Veľkej Lomnici, ktorú viedol zborový farár Mgr. Roman Porubän. Vo svojom príhovore ozrejmil a pripomenul dôležitú úlohu Berzeviczyovcov pri vybudovaní evanjelického kostola vo Veľkej Lomnici. Z kostola sa účastníci presunuli na miestny cintorín k hrobke Berzeviczyovcov, ktorá tu bola presunutá v 70. rokoch minulého storočia. Na tomto mieste sa so svojimi

↑ Diskusia s Ladislavom Kabošom a Darinou Smržovou po premietaní filmu *Architekt drsnej poetiky*

↓ Evanjelický kostol vo Veľkej Lomnici

↑ Prednášajúci
Ing. Samuel Bruss

spomienkami na pôvodnú hrobku, jej veľmi zlý stav a pohľad na ostatky v nej podelila Ing. Etelka Berzeviczyová. História sa po takmer 50 rokoch zopakovala, pretože potomkovia sa znova ocitli pri rozpadávajúcej sa hrobke svojich predkov.

Nasledoval obed a posledný prednáškový blok v spoločenských priestoroch hotela. So svojím príspevkom Zbierky po rodine Berzeviczyovcov vo fondoch Krajského múzea v Prešove ho otvoril Ing. Samuel Bruss z Krajského múzea v Prešove. Priblížil niekoľko zaujímavých predmetov, ktoré sa nachádzajú v zbierkovom fonde uvedeného múzea a sú úzko späté s rodinou Berzeviczyovcov. Možno vysloviť nádej, že pri systematickej práci a pátraní, by bolo možné nájsť nielen v Krajskom múzeu v Prešove, ale aj v mnohých ďalších múzeách skutočne zaujímavé predmety, ktoré v minulosti patrili uvedenej šľachtickej rodine.

↓ Prednášajúci
Mgr. Tomáš Janura, PhD.

Pôsobenie rodiny Berzeviczyovcov dokladajú aj viaceré budovy, ktoré vybudovali vo Veľkej Lomnici, čo priblížil pracovník SAV Mgr. Tomáš Janura, PhD. V príspevku Kaštieľ (s. č. 503) a kúria (s. č. 314) vo Veľkej Lomnici v rukách Gregora (I.) Berzeviczyho (resp. Gregora Františka Berzeviczyho), ktorý vypracoval spolu s kolegyňou Mgr. Michaelou Haviarovou, PhD., sa zamerali na kaštieľ, v ktorom sa zrejme narodil a prežil väčšinu svojho života Gregor F. Berzeviczy, pričom ho v barokovom slohu nechal vybudovať jeho otec Alexander Berzeviczy spolu so svojimi dvomi manželkami. Po tom, ako si účastníci kolokvia v predošlom dni tento kaštieľ reálne prezreli, tieto zaujímavé informácie len dotvorili celkový obraz a povedomie o uvedenom objekte.

Záverne dva príspevky upriamili pozornosť na ciele kolokvia, a síce na samotnú hrobku

Berzeviczyovcov, ktorá bola za národnú kultúrnu pamiatku vyhlásená v roku 1963. Mgr. Lukáš Lisý z popradského pracoviska Krajského pamiatkového úradu v Prešove, v príspevku Hrobka Berzeviczyovcov na starom cintoríne vo Veľkej Lomnici; Staré odpovede, nové otázky objasnil viacero skutočností. Pri aktualizácii národných kultúrnych pamiatok pôsobil pomerne zmätočne fakt, že pôvodná hrobka bola asanovaná. Objasnil, kde sa nachádzala pôvodná hrobka, či ako vyzerala a prečo došlo k jej premiestneniu. Príspevok priblížil menej známe skutočnosti o mieste posledného odpočinku jedného z najvýznamnejších spišských šľachtických rodov.

Na záver vystúpil Mgr. akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna s príspevkom Východiská a prezentácia návrhu novej hrobky. Bolo zaujímavé sledovať prácu architekta a jeho cestu pri hľadaní informácií slúžiacich ako východiská k vypracovaniu návrhu nového pamätníka, ktorý by sa mal v budúcnosti týčiť nad hrobkou Berzeviczyovcov. Pozoruhodné a istým spôsobom šokujúce boli aj fotografie na súčasný stav ostatkov priamo z interiéru hrobky. Tento posledný príspevok len demonštroval snahu obce Veľká Lomnica a všetkých zainteresovaných a zanietených spoluorganizátorov i odborníkov pristúpiť k zlepšeniu tohto havarijného stavu, čo sa prejavilo i v podnetnej záverečnej diskusii.

S odstupom času možno zhodnotiť, že toto kolokvium nielenže malo ohlas, ale prinieslo aj svoje výsledky. Výstupom z kolokvia je aj tento zborník príspevkov. Na základe informácií, ktoré na kolokviu odzneli, architekt T. Bujna dokončil a predložil finálnu podobu pamätníka. Hrobka bude znovu obnovená a dôkazom skutočného

↑ Prednášajúci
Mgr. Lukáš Lisý

↓ Prednášajúci
Mgr. akad. arch. Ing. arch.
Tomáš Bujna

↑ Príhovor Etelky Berzeviczyovej pri hrobke Berzeviczyovcov na cintoríne vo Veľkej Lomnici

záujmu obce Veľká Lomnica o túto obnovu je i fakt, že jej pracovníci neostali „hluchí a slepí“ ani počas diskusií k príspevkom. Keď teda z diskusií vyplynula potreba odborného archeologického a antropologického výskumu ostatkov Berzeviczyovcov, rozhodli sa k tomu zodpovedne pristúpiť a oslovili so žiadosťou o všetky potrebné povolenia príslušný pamiatkový úrad v Poprade a ďalšie odborné pracoviská.

Toto kolokvium, ktoré sa uskutočnilo vo Veľkej Lomnici je dôkazom dobrej spolupráce jednotlivých organizácií, ale hlavne zanietených ľudí, ktorým naše kultúrne dedičstvo nie je ľahostajné. Pevne verím, že tento projekt bude úspešne ukončený a prinesie zaujímavé podnety pre ďalší výskum.

↓ Účastníci kolokvia

**PO STOPÁCH
GREGORA
FRANTIŠKA
BERZEVICZYHO
Z VEĽKEJ LOMNICE**